

HOL
KOMMUNE

Fagrappport for nyere tids kulturmiljø i Hol

Foto: Bjørn Furuseth

Hol kommune, mars 2025

Innhold

SAMMENDRAG.....	4
1.0 INNLEDNING.....	5
1.1 Bakgrunn og formål.....	5
1.2 Planer og lovverk.....	6
1.3 Metode og gjennomføring.....	7
2.0 VURDERING AV VERNEVERDI - VERNEKRITERIER.....	9
2.1 Vurdering av verneverdi.....	9
2.2 Vurderingsnivåer.....	9
2.3 Vernekriteriene.....	10
2.4 Samlet vurdering av verneverdi.....	11
3.0 OVERSIKTER.....	12
3.1 De historiske vegfarene.....	12
3.2 Utvalgte kulturmiljø.....	13
3.3 Listeførte objekter.....	13
3.4 Kart over utvalgte kulturmiljø.....	15
4.0 DE UTVALGTE KULTURMILJØENE.....	16
Kulturmiljø 1: Ynglesdalen.....	17
Kulturmiljø 2: Hol 1.....	19
Kulturmiljø 3: Krullen.....	22
Kulturmiljø 4: Melset, Nedre Kløkk og Blank-Olasteinen.....	26
Kulturmiljø 5: Øvre Holsvegen.....	30
Kulturmiljø 6: Hol kyrkjestad.....	38
Kulturmiljø 7: Hagafoss.....	46
Kulturmiljø 8: Mogrenda.....	50
Kulturmiljø 9: Mobruve - Reinton smie og Slettemoen sag.....	55
Kulturmiljø 10: Sagen.....	58
Kulturmiljø 11: Vestlia i Kvisla, Hol stasjon og småbruk.....	61
Kulturmiljø 12: Bruene i området Hol stasjon.....	66
Kulturmiljø 13: Geilo Jernvareindustri.....	69
Kulturmiljø 14: Havsdalen.....	73
Kulturmiljø 15: Geilo sentrumsområde, Geilotoppen og reiseliv.....	76
Kulturmiljø 16: Juvo, Tuftebrui og Bernt Ankers skjerp.....	92
Kulturmiljø 17: Ustaoset.....	95
Kulturmiljø 18: Rallarvegen.....	99
Kulturmiljø 19: Arnegard og Aslegard.....	101
Kulturmiljø 20: Borgen og Sør-Skurdalen skule.....	104
Kulturmiljø 21: Borgåe.....	106
Kulturmiljø 22: Kjønnrud.....	109
Kulturmiljø 23: Enderudsetre.....	113
5.0 AVSLUTTENDE KOMMENTAR.....	116
6.0 LITTERATUR OG KILDER.....	117
7.0 HISTORISK TILLEGGSINFORMASJON.....	121

Sammendrag

Denne fagrapporten er utarbeidet på oppdrag fra Hol kommune med bistand fra Buskerud fylkeskommune og tidligere Viken fylkeskommune. En ressursgruppe bestående av frivillige/lokalhistorikere fra hele distriktet har deltatt i arbeidet og prosjektleder har vært kulturvernleder i Hol kommune, Tone Oppsato. Vi har hatt støtte fra representanter fra fagmiljøer i fylket, Tora Flovik og Jørn Erik Jensen, samt kommuneplanlegger Helene Amundsen og geodataingeniør Asle Feten fra Hol kommune. Henning Bergersen, kulturvernleder i Hol kommune fra september 2024 har sluttført prosessen.

Fagrapporten "Nyere tids kulturmiljø i Hol" skal benyttes som et kunnskapsgrunnlag for kommunedelplan for kulturminner i Hol kommune. Hovedformålet med rapporten har vært å lage en oversikt over verdifulle kulturmiljø som representerer hele Hol kommunes historie og egenart, og som bør ivaretas og formidles, men som i mange tilfeller står i fare for å forfalle eller forsvinne.

"Et kulturmiljø er et område der kulturminner inngår
som en del av en større helhet eller sammenheng"

I tillegg til verneverdi og geografisk spredning har ressursgruppa basert utvalget av kulturmiljø på Hol kommunes mangfold. Fagrapporten favner følgende områder/kategorier:

Tettsted og arkitektur - gardsmiljø - jernbane - turisme - skole
jernindustri - kraftindustri - treindustri - hyttemiljø - stølsmiljø
husmannsplasser - landemerke - bruer - samferdsel - handel

Utvalgsprosessen var lang og krevende. Det er svært mange kulturminner og kulturmiljøer i Hol som ønskes ivaretatt, men føringene var at vi skulle lande på rundt 20 og at vi skulle konsentrere oss om større kulturmiljø som definert over.

De mange enkeltstående kulturobjektene som ble foreslått gikk også gjennom en utvalgsprosess og presenteres på en egen liste (listeførte objekter) og med utvalgte fotografier. Disse blir ikke presentert på samme måte som kulturmiljøene, men har også fått en verdivurdering.

I tillegg presenterer vi et kart over utvalgte og viktige, historiske ferdselsveier i Hol.

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn og formål

På oppdrag fra Hol kommune og med bistand av Buskerud fylkeskommune/tidligere Viken fylkeskommune skulle det utformes to fagrapporter som kunnskapsgrunnlag for kommunedelplan for kulturminner i Hol kommune:

1. "Fagrapport for arkeologiske kulturminner og kulturmiljø" - ferdig i 2020.
2. "Fagrapport for nyere tids kulturmiljø" - ferdig i 2025.

Rapportene er laget for å få et bedre kunnskapsgrunnlag om kommunens kulturminner i utvalgte pressområder og særlig verdifulle kulturmiljøer, til bruk i arbeidet med kommunedelplan for kulturminner. Fagrapport for arkeologiske kulturminner og kulturmiljø er skrevet av arkeolog Vanja Tørhaug og var ferdig i 2020.

Målsetningene for planarbeidet er:

- Å synliggjøre kommunens kulturminner og kulturmiljøer gjennom registrering og kartlegging, og formidle dette til lokalbefolkning og politikere i form av fagrapporter.
- Å utarbeide en plan som skal bli et arbeidsverktøy som gir økt forutsigbarhet i langsiktig arealplanlegging i kommunen.
- Å utarbeide en handlingsplan som beskriver tiltak for å bevare, forvalte, formidle og bruke kulturminner og kulturmiljø i kommunen.

Ressursgruppa ble opprettet høsten 2022 og har bestått av:

Ola Ruud - Hovet.

Lars Hamarsbøen - Geilo.

Arnhild Kopperdal - Geilo/Dagali.

Erling Bjørkheim - Dagali.

Guttorm Groven - Skurdalen.

Gro Vindegg - Ustaoset.

Torstein Seim - Hol.

Knut Medhus - Hol.

Tone Oppsato - Hol kommune, kulturvern (til september 2024).

Henning Bergersen - Hol kommune, kulturvern (fra september 2024).

Arbeidet: Ressurspersonene i gruppa fikk følgende instruksjoner for "sine" områder:

- Beskrive kulturmiljøet og fortelle noe om tilstand og bruk.
- Gi et kort (eller lengre) innblikk i kulturmiljøets historikk.
- Lage omriss på kart.
- Skaffe fotografisk dokumentasjon (nye og eldre foto).
- Være medansvarlig for hele rapporten.

All verdivurdering ble gjort i fellesskap. I Hol Bygdearkivs rikholdige fotosamling har vi funnet fotomateriale til alle kulturmiljøene. Disse forteller om historien, utvikling, ivaretagelse eller forfall.

1.2 Planer og lovverk

Definisjoner kulturminner/kulturmiljø:

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. (Lov om kulturminner §2)

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. (Lov om kulturminner §2)

Fredning:

En fredning er den strengeste form for vern. Fredning innebærer at inngrep/endringer på kulturminnet, som går utover vanlig vedlikehold, må godkjennes av myndighetene. Fredete kulturminner kan være vedtaksfredet eller automatisk fredet. Et vedtaksfredet kulturminne er fredet gjennom særskilt vedtak for det enkelte kulturminnet. Automatisk fredede kulturminner er faste kulturminner fra før 1537, samiske kulturminner fra år 1917 eller eldre, stående byggverk med erklært opprinnelse fra perioden 1537–1649 (erklæringsfredning) og faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946.

Konsekvenser: Alle inngrep i slike kulturminner krever dispensasjon fra Riksantikvaren (for byggverk og anlegg i statlig eie) eller regional kulturminneforvaltning (kulturmiljøer). Det er ikke anledning til å gi dispensasjon for tiltak som innebærer vesentlige inngrep i kulturminnet. (Riksantikvaren)

Vernet etter PBL (Plan- og bygningsloven):

Kommunalt verneverdige kulturminner eller kulturmiljøer som er vernet etter plan- og bygningslov, enten i en kommuneplan, kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer, eller reguleringsplan. Til disse planene er det bestemmelser og/eller retningslinjer som styrer hvilke tiltak som kan tillates.

Konsekvenser: Alle inngrep i slike kulturminner skal avklares med kommunen. (Riksantikvaren)

Kommunalt listeført:

Kommunalt verneverdige kulturminner eller kulturmiljøer som er på en politisk vedtatt liste over verneverdige kulturminner. Både kulturminner som er formelt vernet (ved lov eller forskrift) og kulturminner uten formelt vern kan være listeførte i kommunen. Kulturminner eller miljøer som er listeførte av kommunen skal forvaltes på en nærmere definert måte.

Konsekvenser: Alle inngrep i slike kulturminner skal avklares med kommunen. (Riksantikvaren)

1.3 Metode og gjennomføring

Ressursgruppa: Består av personer som for det første har høy kompetanse og ikke minst interesse for lokalhistorie, men også tilhørighet fra de ulike dalførene i Hol. Dette er personer som over mange år har engasjert seg i lokalt kulturarbeid, har et brennende engasjement og som over tid har sett en utvikling der historiske områder påvirkes, ofte negativt, av utbygging og manglende ivaretagelse. Fagrapporten peker imidlertid også på eksempler der utvikling og ivaretagelse går hånd i hånd, der vern av eldre bygninger ikke hindrer drift, investering og satsing. Mer oppmerksomhet og kunnskap rundt dette kan inspirere og bidra til at flere ønsker å ivareta sine kulturmiljø og få tilgang til fagkompetanse og støtteordninger som finnes. Ressursgruppa kommer etter nøye felles vurdering med anbefalinger for videre forvaltning av de ulike kulturmiljøene.

Hjelp og støtte: Vi har fått god hjelp fra Tora Flovik Aune og Jørn Erik Jensen fra Buskerud Fylkeskommune (begge rådgivere innen kulturarv) som besøkte oss i Hol to ganger og som dessuten har deltatt på Teams-møter. Asle Feten (Geodataingeniør i Hol kommune) og Helene Amundsen (kommuneplanlegger i Hol) har vært delaktig på et overordnet nivå. De har bidratt etter behov under hele prosessen. Det har tidligere blitt gjort en god del arbeid med fagrapporten som vi kunne benytte, bla. en stor bildebase med foto av høy kvalitet. Men fordi det nå forelå andre kriterier for utvelgelse, større miljø og mindre fokus på enkeltbygninger måtte det meste av jobben gjøres på nytt.

Utvelgelsen: Et stort antall foreslåtte kulturminner og kulturmiljø ble etterhvert til 23 kulturmiljø, 14 listeførte objekt og 9 ferdselsveier. Utvalget ble bestemt ut fra føringer som geografi, tema og verneverdier (kriteriene for å fastslå en verneverdi forklares nedenfor). Målet var å komme fram til et utvalg som representerer hele Hol kommune. De 23 kulturmiljøene blir presentert med verneverdi og en kort begrunnelse for denne, en beskrivelse av kulturmiljøets tilstand og funksjon i dag, samt kort eller lengre historikk. Kulturmiljøene presenteres med foto fra i dag. Vi har også funnet fram en god del eldre foto.

Noen av kulturmiljøene har allerede et vern, dette gjelder f.eks nr. 4.6 Hol gamle kyrkje med Tingstugu og Prestestugu, nr. 4.16 Tuftebrui, nr. 4.18 Rallarvegen og nr. 4.19 Arnegard og Aslegard. Vi mener allikevel disse bør synliggjøres i fagrapporten "Nyere tids kulturmiljø".

Noen typer kulturmiljø har hatt større utbredelse enn andre og i en kommune som Hol, hvor jordbruket har stått sterkt, finner vi naturlig nok flere eksempler på godt bevarte gardsmiljø. Selv om jernproduksjon- og industri har lange historiske linjer i dette distriktet, finner vi i dag få eksempler på bevarte industrianlegg som kan fortelle noe om denne virksomheten. Dette gjelder også industri knyttet til vannkraft og skogsdrift.

Vi har likevel prøvd å velge ut kulturmiljø fra alle kategorier som kan bidra til å dokumentere Hols mangfoldige historie innenfor en tidsamme der objekter/rester av drift fremdeles kan spores og er synlige, selv om forfallet kan være betydelig.

Enkeltojekter som ikke kan kalles kulturmiljø valgte vi å sette inn på en egen liste, såkalte Listeførte objekt. Disse presenteres i en oversikt og med utvalgte foto, men er kun verdivurdert. De utvalgte vegfarene, som forteller en viktig historie om handel, ferdsel og senere turisme har blitt avmerket på et eget kart.

Registreringsskjema: Vi utviklet to typer registreringsskjema etter modell fra andre kulturminneplaner vi fant det hensiktsmessig å sammenligne oss med. Disse er ment å gi en kortfattet oversikt over innholdet i fagrapporten. Skjemaene inneholder vesentlig informasjon om kulturmiljøene/objektene i tillegg til vernekriterier og samlet verneverdi. Skjemaet for kulturmiljøene inneholder mer informasjon enn skjema for de listeførte objektene, men begge skjemaene ble ytterligere forenklet underveis i arbeidet. Dette er fordi vi for større miljø fant det irrelevant/vanskelig å oppgi informasjon om samtlige enkeltojekters Gnr./bnr. og Sefrak-registrering etc.

Foto og arkiv: Det rikholdige bildearkivet i Hol bygdearkiv, der det ligger tusenvis av søkbare foto som dokumenterer kulturmiljøene fra tidligere tider, har vært en nyttig kilde i arbeidet. I tillegg har ressursgruppa og kulturver lederne fotografert nåtiden, og slik får vi innblikk i både utvikling og tilstand. De har også hentet bilder fra enkelte andre kilder. Kvaliteten på bildene kan variere. I Hol Bygdearkiv fantes også dokumentasjon i gamle arkiv, bokutgivelser og tidsskrifter. Den viktigste kilden til informasjon har likevel vært ressursgruppa og deres kunnskap og interesse for de ulike kulturmiljøene.

Tekst: Generell tekst er skrevet på bokmål, innsamlet materiale har beholdt opprinnelig målform og ressursgruppa har skrevet på den målformen de selv ønsker. Slik representerer fagrapporten et naturlig mangfold mht. skriftspråk.

Verdivurdering: Nasjonale retningslinjer for verdivurdering (redegjøres for på neste side) var en viktig veileder i arbeidet. Verdivurderingene ble gjort i etterkant av utvelgelsen og kulturmiljø som fikk verdien lav og middels fikk ikke plass i rapporten. Det er gjort ett unntak; Mobrue, men dette er vurdert av ressursgruppa som viktige for helheten i utvalget.

I løpet av de siste årene har man i arbeid med kulturminneplaner dreiet fokuset fra enkeltojekt til større miljø hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Dette stiller større krav til verdivurdering da det er flere objekt som fyller ulike kriterier som skal oppnå en felles verdi for kulturmiljøet. Dessuten har miljøet gjerne innslag av nyere bebyggelse eller bebyggelse som ikke tilfredstiller noen av kriteriene. Løsningen er en uavhengig utvelgelse innad i miljøet av de elementene og egenskapene som tilfredsstiller de høyeste verdikriteriene - altså vektlegge grunnlaget for at nettopp dette miljøet har interesse.

2.0 Vurdering av verneverdi - vernekriterier

Buskerud Fylkeskommune har utviklet en veileder som retter seg mot arbeidet med å utvikle kommunedelplaner for kulturminner og kulturmiljø. Under arbeidet med verdisetting av de utvalgte kulturmiljøene i fagrapporten "Nyere tids kulturmiljø i Hol" har vi brukt denne veilederen ved verdsettelse av alle de utvalgte kulturmiljøene og for de listeførte objektene.

"Kulturmiljø er et område der kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng. Et kulturmiljø kan for eksempel være et byområde, ei setergrend eller et industriområde med fabrikker og boliger. Som en del av arbeidet med fagrapporten, skal det velges ut kulturmiljøer i kommunen. Disse vil bli foreslått regulert til bevaring gjennom plan- og bygningsloven. Kulturmiljø skal verdivurderes ut fra et sett vernekriterier og kulturmiljø skal gis en samlet verneverdi. Totalinntrykket skal sammenfattes skriftlig i en samlet faglig vurdering. Det er også viktig at avgrensningen av kulturmiljøene begrunnes. Kulturmiljøene skal kartfestes."
(Buskerud Fylkeskommune - Utviklingsavdelingen)

2.1 Vurdering av verneverdi

Objektene betydning som kulturminner vurderes ut fra åtte forskjellige vernekriterier. Kriteriene er ikke vektet innbyrdes, men skal hver for seg gi indikasjoner på hvilke forhold ved objektet som er av betydning for den samlede vurderingen som registrator kommer fram til. Det er viktig å være oppmerksom på at man ikke uten videre kan beregne gjennomsnittet av de enkelte kriteriene for å komme fram til en samlet vurdering av verneverdi.

2.2 Vurderingsnivåer

Vurderingsnivåene som benyttes er:

- Svært høy verdi
- Høy verdi
- Middels verdi
- Lav eller ingen verdi

2.3 Vernekriteriene

2.3.1 Aldersverdi

Objektets alder har betydning for vurderingen av verneverdi, og verdien øker med alderen. Objekter som er satt sammen av flere byggetrinn føres opp med alder på det eldste byggetrinnet. Hvis objektet er flyttet, men gjenreist stort sett slik det sto opprinnelig, brukes opprinnelig alder. Når et tilflyttet objekt er betydelig ombygd ved gjenreisning, eller når det opprinnelige bygget bare utgjør en liten del av dagens hus, dateres huset til gjenreisnings- eller fornyelsestidspunktet.

2.3.2 Autentisitet

Objekter som i stor grad har bevart opprinnelig hovedform og som har beholdt opprinnelige eller tidlige bygningsdeler og detaljer er autentiske. Kriteriet kan avgjøre valg mellom objekter av samme type og får økende betydning med høyere alder på objektet. Merk at kravet som settes til autentisiteten er størst for yngre objekter og settes noe lavere for objekter med høy alder. Hvis vurderingen av autentisitet tar utgangspunkt i en ombygging, må den nye fasaden ha verneverdi i seg selv for å kunne bli betraktet som autentisk.

2.3.3 Miljøverdi

Begrepet benyttes når objekter ligger i sammenheng med andre verneobjekter, har oppsluttende betydning, og setter andre kulturminner inn i en riktig sammenheng, f.eks. som del av anlegg eller som nabobygning til et kulturminne.

2.3.4 Representativitet

Noen hus er representative med hensyn til type, utførelse eller bruk, eller på grunn av lokal egenart. De representerer vanligvis en historisk hustype som er eller har vært vanlig på stedet. Ved vurdering av representativitet vurderes helhet og hovedform slik bygget fremstår i dag, sammenlignet med hvordan hustypen opprinnelig så ut. Det legges vekt på hovedform, og i mindre grad detaljer. Disse omfattes av autentisitet.

2.3.5 Sjeldenhet

Et kulturminne kan være sjeldent når det gjelder type, utførelse eller bruk. Begrepet dekker to områder: Objekter som i dag er sjeldne, men som tidligere har vært utbredte, og objekter som var sjeldne på det tidspunkt de ble oppført.

2.3.6 Kunstnerisk/arkitektonisk utførelse

Noen objekter utmerker seg ved å ha spesielt høy arkitektonisk, kunstnerisk eller håndverksmessig kvalitet.

2.3.7 Kulturhistorisk verdi

Noen hus og steder er knyttet til spesielle begivenheter eller personer, eller de har en plass i den lokale historiefortellingen. Bygninger med identitets- eller symbolverdi kommer også inn under dette kriteriet. Det gjelder objekter som vekker minner og representerer referanser for større grupper av mennesker eller markerer tilhørighet til et område.

2.3.8 Tilstand

Den tekniske tilstanden gjør at noen objekter er mer egnet for vern enn andre tilvarende objekter. Kriterier brukes først og fremst for å skille mellom kulturminner av samme type og verdi, men hvor den tekniske tilstanden kan være forskjellig. Vurdering av objektenes tilstand foregår her kun overfladisk. Det foretas ikke en nærmere eller faglig tilstandsvurdering.

2.4 Samlet vurdering av verneverdi

Delvurderingene (enkeltkriteriene) gir et inntrykk av hva som vektlegges i den totale vurderingen av objektet. De åtte enkeltkriteriene vektlegges forskjellig. En kan derfor ikke "summere" verdien av de enkelte kriterier for å beregne en samlet vurdering. Delvurderingene er likevel nyttige for å sikre at alle forhold ved objektet er vurdert.

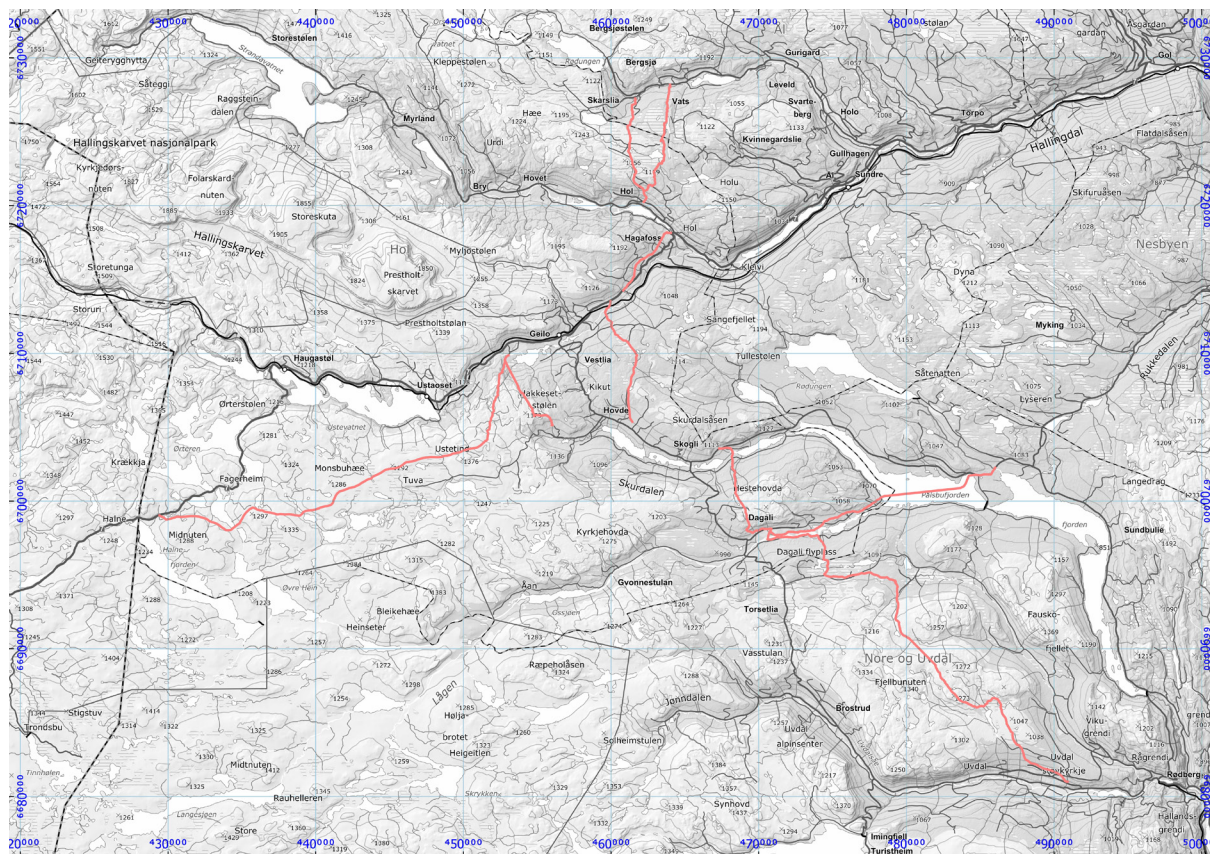
- Svært høy verneverdi
Objektet har svært høy verneverdi
- Høy verneverdi
Objektet har høy verneverdi
- Middels verneverdi
Objektet har middels verneverdi
- Lav verneverdi
Objektet har lav eller ingen verneverdi

Totalinntrykket skal sammenfattes skriftlig i en samlet faglig vurdering.

3.0 Oversikter

3.1 De historiske vegfarene

Helt fra vi fikk bosettinger i Norge, har det vært ferdsel både til lands og til vanns over store deler av landet. Ferdselen gikk over fjell, langs skogstrekninger og på sjøen, mellom bygder, grender, byer og gårder. Bønder, handelsmenn, fiskere, embedsfolk, pilegrimer, postførere, omstreifere, billedkunstnere og mange andre benyttet seg av disse ferdselsrutene. Historiske vegfar gir opplevelser i nåtiden og kunnskap om fortiden, og er spor etter mennesker i landskapet. Mange av de gamle ferdselsveiene er for lengst forsvunnet, men de vi har igjen er viktige å bevare og vedlikholde. I Hol kommune har vi mange slike viktige historiske vegfar. Dette er noen av dem.

1. Gamle Skurdalsveg (Åkerbrue Lien).
2. Kyrkjeslepa Sør-Skurdalen/Dagali til Uvdal.
3. Kyrkjevegen Nord-Skurdalen (Pålgård, Skurdalen).
4. Kyrkjevegen fra Tunhovd til Dagali.
5. Nordre Normannsslepa, Bispevegen (Nordre Tufte).
6. Normannssleine, Brennbuvegen (Tuftebrui).
7. Fjellsetvegen (Tuftebrui - med i arkeologi).
8. Gamle ridevegen/Rø/Kaupang.
9. Kyrkjevegen til Vats.

3.2 Utvalgte kulturmiljø: Oversikt

S = Svært høg verneverdi. H = Høg verneverdi. M = Middels høg verneverdi.

Område:	Funksjon:	Verdi:
1. Ynglesdalen	Kultur og stølslandskap	S
2. Hol 1	Industri/kraft	S
3. Krullen	Gardsmiljø	S
4. Melset, Nedre Kløkk og Blank- Olasteinen	Stølsmiljø	S
5. Øvre Holsvegen	Gardsmiljø	S
6. Hol kyrkjestad	Kulturmiljø	S
7. Hagafoss	Knutepunkt/Industri	H
8. Mogrenda	Husmannsplasser	S
9. Sagen	Gårds - og industrimiljø	H
10. Mobrue, Reinton smie og Slettemoen sag	Industrimiljø	M
11. Vestlia i Kvisla, Hol stasjon og småbruk	Husmannsplasser og jernbane	H
12. Bruene i området Hol stasjon	Ferdseil og jernbane	H
13. Geilo jernvareindustri	Industrihistorie	H
14. Havsdalen	Stølsmiljø.	S
15. Geilo sentrumsområde, Geilotoppen og reiseliv	Bymiljø og turisme	S
16. Juvo, Tuftebrui og Bernt Ankers skjerp	Kulturmiljø	S
17. Ustaoset	Stølsdrift og hytteby	S
18. Rallarvegen	Kulturhistorisk landskap	S
19. Arnegard og Aslegard	To gamle gårder	S
20. Borgen og Sør- Skurdalen skule	Grendamiljø med skule	H
21. Borgåe	Sag og kverndrift	H
22. Kjønrrud	Gårdsmiljø	S
23. Enderudsetre	Stølsmiljø	S

3.3 Listeførte objekter: Oversikt

Område:	Funksjon:	Kommentar:	Verdi:
1. Dagali kraftverk (Dagali)	Kraftverk	Privat kraftverk. Bygd 1923. Angitt med hensynssone i plan.	H
2. Vesleslåtta (Hol/Hagafoss)	Husmannsplass	Ryddet før 1835. Hus og tufter.	H
3. Lordehyttene i Bakkehelleren/Folarskaret	Steinhytter	Hallingskarvet.	S
4. Monsbulægeret ved Haugastøl	Fe-læger	Med Monsbu-helleren for overnatting.	S
5. Storebekk/Enderud (Dagali)	Kvernhus		H
6. Snikkarstugu Håvardsrud (Dagali)	Snikkarstugu		H
7. Sag, Nordre Hvammen (Dagali)	Sag og høvleri	Bygd 1923.	H
8. Lokomobil/Sag Sveinunggard (Skurdalen)	Lokomobil	Transportabel dampmaskin.	S
9. Haakonset krambu (Hovet)	Kremmarbu	Står tomt.	H
10. Haakonset hotell (Hovet)	Hotell	Bygd i 1930-årene. I drift.	S
11. Komponiststugu, Vestheim (Dagali)	Skrivarstugu	Komponist Halvdan Cleve (1879-1951) budde her	S
12. Atelier Jan Groth, Heggeset (Dagali)	Atelier	Billedkunstneren Jan Groth (1938-2022).	S
13. Vannvegar i Kvisla	Vanningssystem	System for føring av vann. Ukjent opphav.	H
14. Hovet skule	Tidligere skule	Bygd 1952. Nedlagt 2015.	H

Utvalgte fotografier av listeførte objekter:

Vassvegane i Kvisla:
Fleire av kanalane vises tydelig i grunnen.
Foto: Lars Hammarsbøen 2024.

Haakonsæt fjellvilla i Hovet (Før Haakonsæt hotell) ble bygd på 1930-tallet. Drives nå som selskapslokale/kafe. Like ved er Haakonsæt krambu, som står tomt. Foto: Privat/Haakonsæt.

Vesleslåtta husmannsplass i Hol. Her bodde Ola A. Lilleslått (1895-1965), "Hols siste husmann". Foto: Bjørn Furuseth 2017.

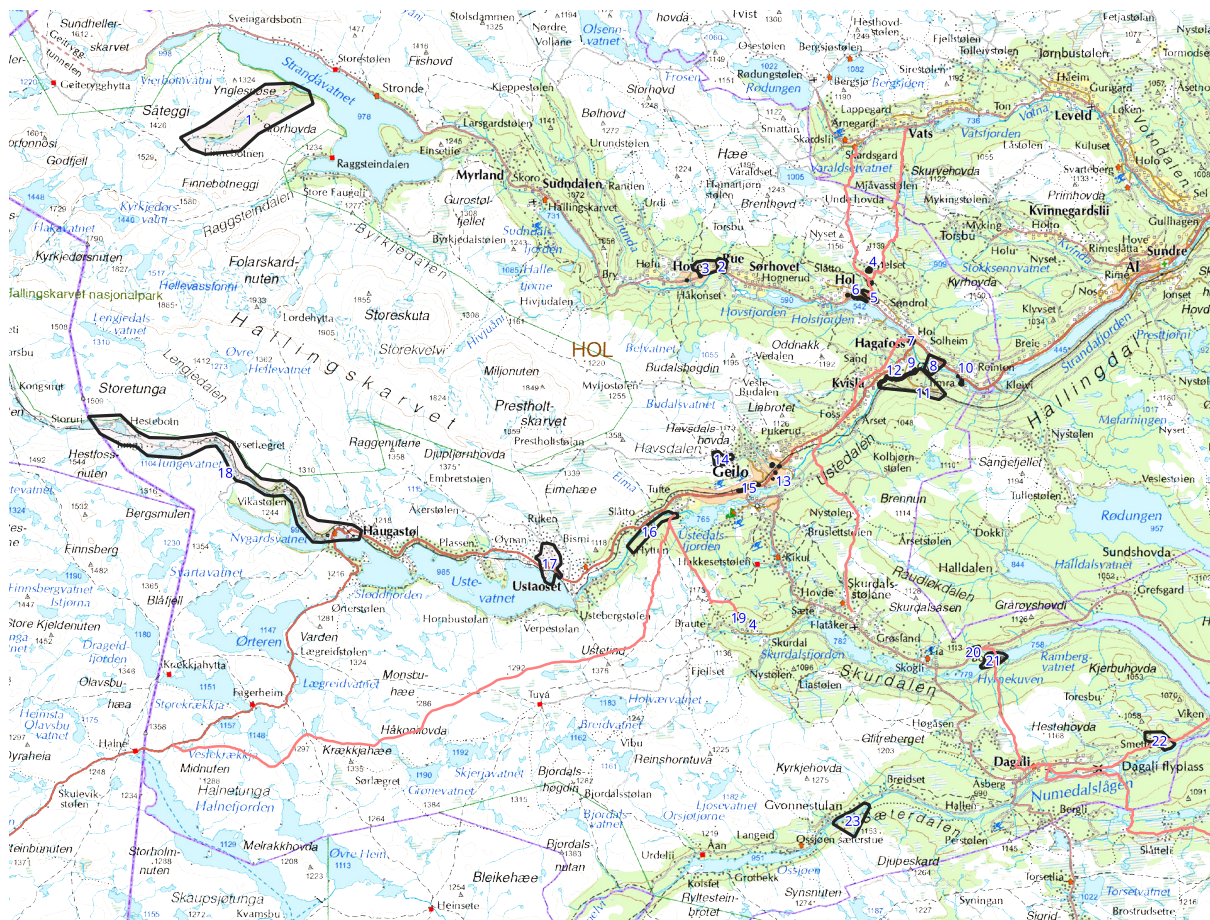

Lokomobilen som står på Sveinunggard i Skurdalen ble brukt i sagdrift. Foto: Guttorm Groven 2023.

Monsbulægeret med utsikt mot Ørteren og Hardangerjøkulen. Like ved ligg Monsbu, ein gamal heller, enno brukbar til overnatting. Ligg langs sti frå Ørteren til Tuva. Foto: Lars Hammarsbøen 2024.

3.4 Kart over utvalgte kulturmiljø

1. Ynglesdalen
2. Hol 1, Kraftstasjon
3. Krullen
4. Melset/Nedre Kløkk/Blank-Olasteinen
5. Øvre Holsvegen
6. Hol kyrkjestad
7. Hagafoss
8. Mogrenda
9. Sagen
10. Mobrue
11. Vestlia i Kvisla, Hol stasjon/småbruk
12. Bruene i området Hol stasjon
13. Geilo jernvareindustri
14. Havsdalen
15. Geilo sentrumsområde/Geilotoppen/ reiseliv
16. Juvo/Tuftebrui/Bernt Ankers skjerp
17. Ustaoset
18. Rallarvegen
19. Arnegard og Aslegard
20. Borgen og Sør-Skurdalen skule
21. Borgeåe
22. Kjønnrud
23. Enderudsetre

4.0 De utvalgte kulturmiljøene

I dette kapitlet presenteres de utvalgte kulturmiljøene med oversiktskart, beskrivelse, historikk og foto. Tilgangen til både historikk og foto varierer, og fordi vi har valgt å bruke mye av det vi har tilgjengelig, har noen av miljøene fått mer plass enn andre, selv om de har samme verneverdi. Vi har valgt å legge historisk tilleggsinformasjon i slutten av dokumentet. Vi har også brukt mange eksempler på før- og nå bilder i enkelte gards- og stølsmiljø. Dette fordi Hol har et rikholdig fotoarkiv og dokumentasjon av gardsdrift var et viktig motivområde for flere av de profesjonelle fotografene (pionerfotografene) i bygda.

Regional plan for kulturminnevern i Buskerud 2017- 2027 omtaler kulturmiljø definert som verneverdige på regionalt nivå. Noen av disse kulturmiljøene er med i denne fagrapporten (Rallarvegen, Seterdalen). De kulturmiljøer som ikke er omtalt ligger i Sudndalen og er gårdsmiljøet Gudbrandsgard, Veslegard, Halvorsgard, samt Nonstølen. Evenstadovnen er også omtalt i regional plan, men tilhører tidligere tiders kulturmiljø og omtales ikke i denne fagrapporten. I kommuneplanens arealdel er alle kulturmiljøer omtalt i regional plan lagt inn med hensynssone. Her følger en kort redegjørelse for miljøene som er omtalt i regional plan, men som ikke er med i denne fagrapporten:

Gudbrandsgard, Veslegard, Halvorsgard:

Tunene på Gudbrandsgard og Veslegard ligger tett ved hverandre, med tunet på Halvorsgard litt høyere opp og lenger øst. De er omgitt av et tradisjonelt jordbrukslandskap med tidligere åker, eng og beite og et stort innslag av rydningsrøyser. Alle tre tun er varianter av firkanttunet, og har en noe uregelmessig form. Tunet på Gudbrandsgard består i dag av ti fredete hus: Stue, loftstue, to loft, eldhus, låve, stall med trev, fjøs, badstue og smie. Husene er trolig bygd i perioden 1760 til 1870, med det ene loftet som det eldste. Tunet på Veslegard består i dag av elleve fredete hus: loftstue, stolphus, eldhus, låve, stall, stall med trev, fjøs, sauestall, skåle, badstue og smie, samt et våningshus fra 1900 og en driftsbygning fra 1963. Det eldste huset er stolphuset, trolig bygd rundt 1750. Loftstua er bygd i 1771, de andre husene i hovedsak på begynnelsen av 1800-tallet. Tunet på Halvorsgard inneholder våningshus, stolphus, eldhus, stall og redskapshus. Våningshus og redskapshus er ombygd/nyere, de andre er gamle tømmerhus. Det eldste er stolphuset fra tidlig på 1700-tallet.

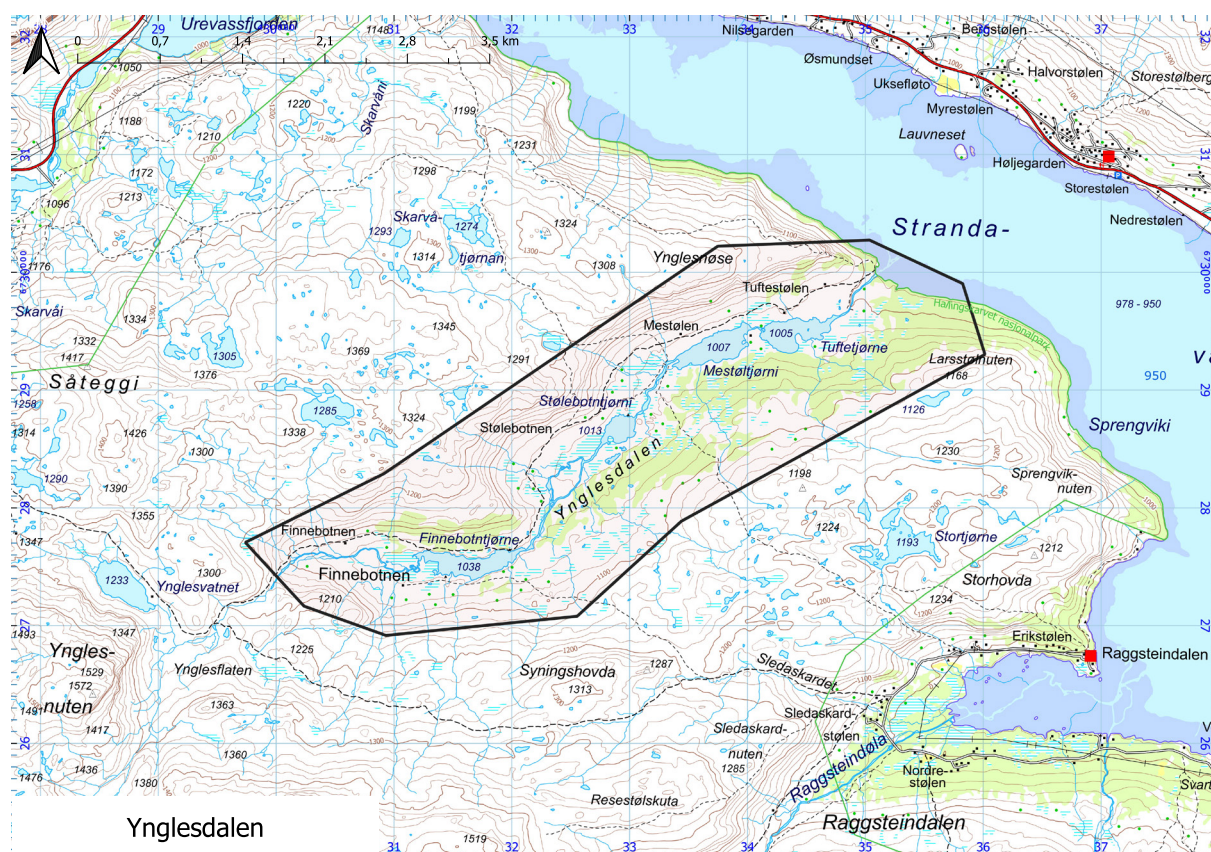
Nonstølen:

På den andre siden av Sudndalsfjorden ligger Nonstølen som er stølen til Gudbrandsgard, nesten 1000 m.o.h. Stølshusene er borte, men det finnes tre tufter sammen med slagghauger, blestertufter og kullgroper etter jernutvinning. Det er til sammen registrert fire jernvinneanlegg innenfor stølsvollen på Nonstølen. Jernvinnene tyder på omfattende jernutvinning i middelalderen, der hovedvekten av dateringene ligger mellom 1050 og 1275 e.Kr.

4.1 Ynglesdalen

Verneverdi: Svært høy

Ynglesdalen ligg isolert utan bilveg og er ei natur-og kulturhistorisk perle som er lite berørt av nyare naturinngrep. Det er ein dal med gammalt kultur- og stølslandskap. I dalen er registrert rike kulturminner med jernvinne frå yngre jernalder og branngrav med funn tilbake til folkevandringstid (ca. 375 - 500 e.k.). Ynglesdalen er også definert som eldre tids kulturmiljø.

Beskrivelse:

Ynglesdalen er eitt natur- og kulturhistorisk særst verdifullt dalføre som ligg isolert og urørt av nyare inngrep, med nedlagde stølar og små fiskevatn vest for Strandavatn. Det er ikkje bilveg fram og adkomst berre etter gangstigar.

Det ligg fem stølsvollar og fem tjern på rekkje innetter dalen, tre steinbuer i dalen og murer etter fleire stølsbuer og fjøs, Tufestølen, Mestølen, Stølebotnen og Finnebotnen med to vollar. To steinbuer i dalen er restaurert. Det er gamle delvis overgrodde murar etter stølsbuer, fjøs og løer på stølsvollane i dalen.

Det er rikt dyreliv i dalen med elg og til tider villrein som beiter. I dag er dalen nytta som sauebeite medan stølsbuer, fiske og jakt vert utleigd gjennom Øystre Hol jeger- og fiskeforening. Over mot Raggsteindalen ligg det fleire dyregraver og det er funne ein pilespiss i Sledaskaret. Hol kommune kjøpte Ynglesdalen i 1949.

Ynglesnuten i Ynglesdalen.
Foto: Torstein Seim 2024.

Ynglesdalen, steinbu i Finnebotn.
Foto: Torstein Seim 2024.

Historikk:

Frå midten av 1700-talet til tidleg 1800-talet var det fastbuande på fleire av stølane. Stølane var eigde av bønder i Nord-Hovet og Sudndalen. Ei tid sist på 1800-talet kjøpte velstående forretningsmenn frå byen seg inn i dalen med tanke på jakt og fiske. Ei stølsbu vart mellom anna flutt til Tuftestølen frå Myrestølen ved Strandavatn og nytta som hytte. Det er svært mange kulturminner i dalen med kolgroper og blæstertufter frå jarnvinne i yngre jernalder og branngrav tilbake til folkevandringstid (ca. 375-500 ek).

Ynglesdalen, Stølebotn.
Foto: Torstein Seim 2024.

Ynglesdalen, Mestølen.
Foto: Torstein Seim 2024.

Mestølen i Ynglesdalen på 1930-tallet.
Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

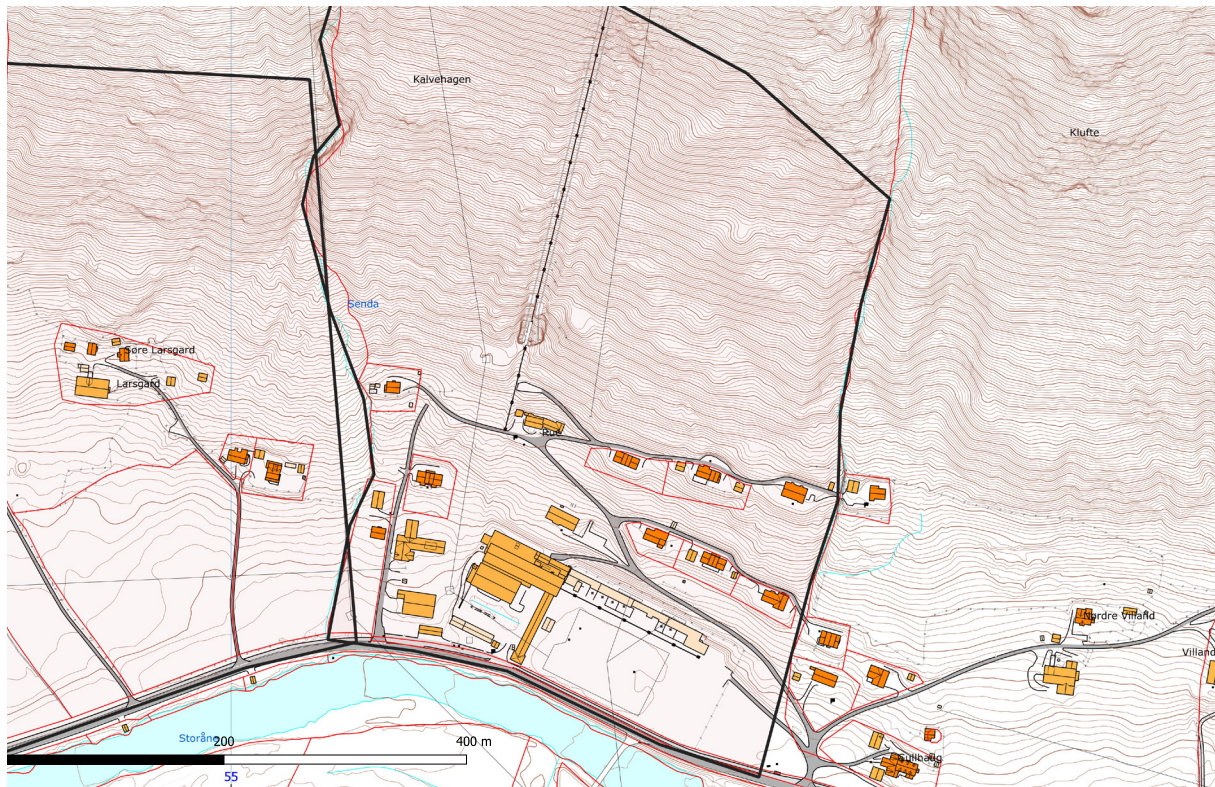

Mestølen i Ynglesdalen.
Foto: Torstein Seim 2024.

4.2 Hol 1

Verneverdi: Svært høg

Kraftverket Hol 1 i Hovet er utvalgt miljø i NVEs temaplan "Kulturminner i norsk kraftproduksjon". Teknisk bygning og rørgate er statlig listeført hos Riksantikvaren. Kraftledningen fra Hol til Oslo er et verdifullt kulturminne fra norsk kraftproduksjon og var et omfattende prosjekt.

Beskrivelse:

Hol I er det siste store kraftverket i Noreg som vart bygd i dagslys. Sjølve kraftstasjonsbygningen med tilhøyrande rørgate, trallebane og utandørsanlegg representerer eit dominerande visuelt element i fjellbygda Hovet. Nokre av funksjonærbustadane har ein arkitektur som er noko spesiell. Det synest som om arkitekten har ynskt å gje desse husa ei bygdenær arkitektonisk utforming. Men oppstugu har ingen bygningsmessig tradisjon i vårt distrikt. Her er nok inspirasjonen henta frå andre kantar av landet.

Fire av bygningane har oppstugufasong. Dei øvrige har alt på ei flate. Den to-etasjes tømmerbygningen i sør-vestre hjørna av området er lik dei det vart oppført ein del av på 1900-talet. Det finst eitt gammalt hus i området, fyrstehøgda i den såkalla administrasjonsmessia. Dette er ei hallingstugu, tviluta, med dobbel inngangsdør midt på langveggen. Andrehøgda er påbygd i 1902, tilbygget mot aust i 1957. Denne bygningsdelen er einaste attståande minne etter det gamle gardstunet. Byarkitekt i Oslo, Peter Daniel Hofflund, var arkitekt for kraftstasjonen.

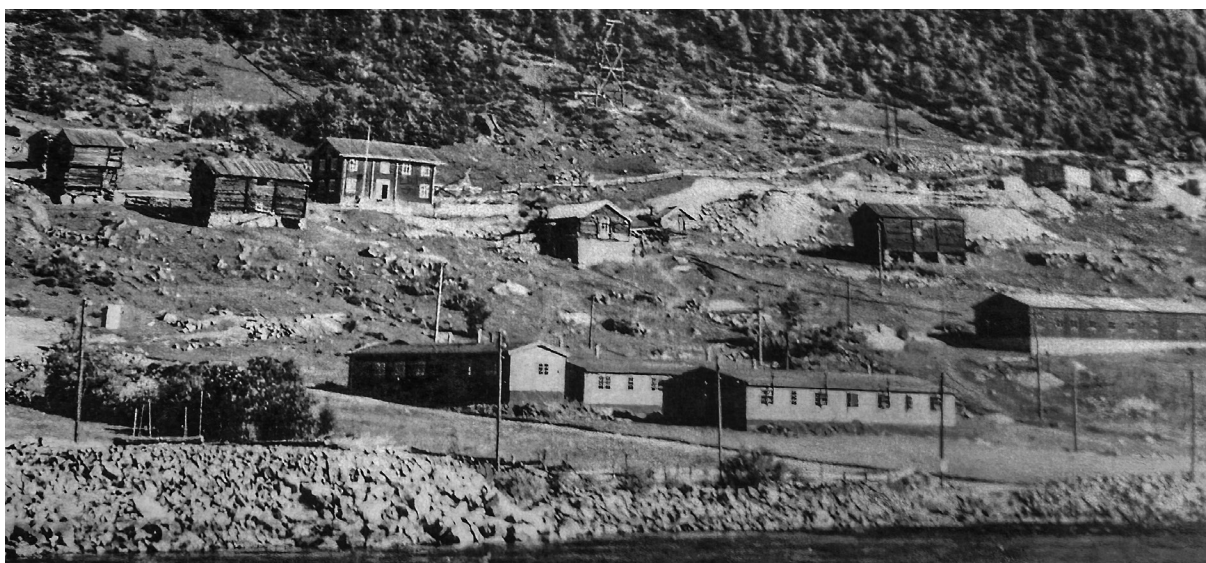
Hol 1 Kraftverk.
Foto: Store Norske Leksikon.

Strandavatn dam, Hol.
Foto: Store Norske Leksikon.

Historikk:

Oslo kommune kjøpte i 1940 heile dalsida frå Storåne og opp på Ruetoppen med unntak av eit areal på ca. 4 – 5 dekar i sør-vestre hjørna av eiegenomen der seljar etablerte eit småbruk/bustadeiegenomen. Rue er avgrensa av Senda mot vest og Villandsgrøve mot aust. Hol 1 står att som ein milepæl innan den tekniske utviklinga av ledningsbygging i Norge. Arbeidet med kraftledningen vart påbegynt før krigen, men stoppa opp, før anlegget i 1949 var driftsklart. Ledningen var, da den ble satt i drift, både den lengste og den med høyst spenning i landet med spenningsnivå på 220 kw. Den var et viktig bidrag til Oslos strømforsyning like etter krigen. Seinare, på 1970- og 1980-talet er fiskeanlegg og kraftsentrar komne til. Den eldste delen av messa er sannsynlegvis frå seint 1700-tal eller tidleg 1800-tal. På biletet nedenfor ser ein framleis stugu på den tidlegare husmannsplassen Kalvehagen. Denne stugu eksisterer ikkje lenger. Driftsvatnet til kraftverket Hol I kjem frå to magasin, Strandavatnet og Stolsmagasinet, og blir ført ned dalsida til kraftstasjonen gjennom fire røyr. Det fyrste aggregatet kom i drift i januar 1949. Fullt utbygd leverte Hol I i alt 190 000 kw fordelt på fire aggregat.

Hol 1, tidlig fase av utbygging (ca. 1940) der me ser brakkene i framkant og til høgre. Heile garden Ruud (bak) vart borte i utbygginga, berre budstads-huset sto att. Fotograf: Ukjent.

Hol 1 Kraftverk.
Foto: Hafslund.

Hol 1 Kraftverk.
Foto: Bjørn Furuseth/Hol historielag 2017.

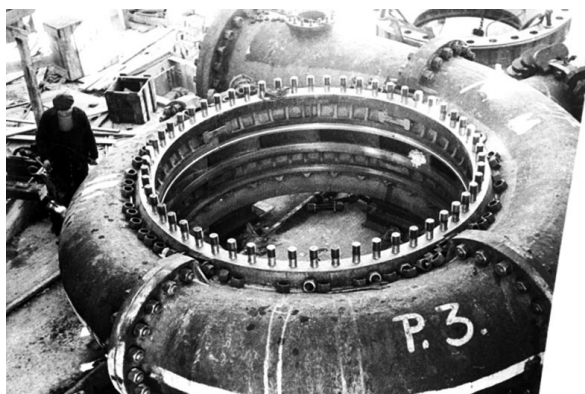
Hol 1 kraftstasjon, rørgate.
Foto: Hol Bygdearkiv.

Hol 1 kraftstasjon, deler til rørgate.
Foto: Hol Bygdearkiv.

Hol 1 kraftstasjon, tilførselsrøyr.
Foto: Hol Bygdearkiv.

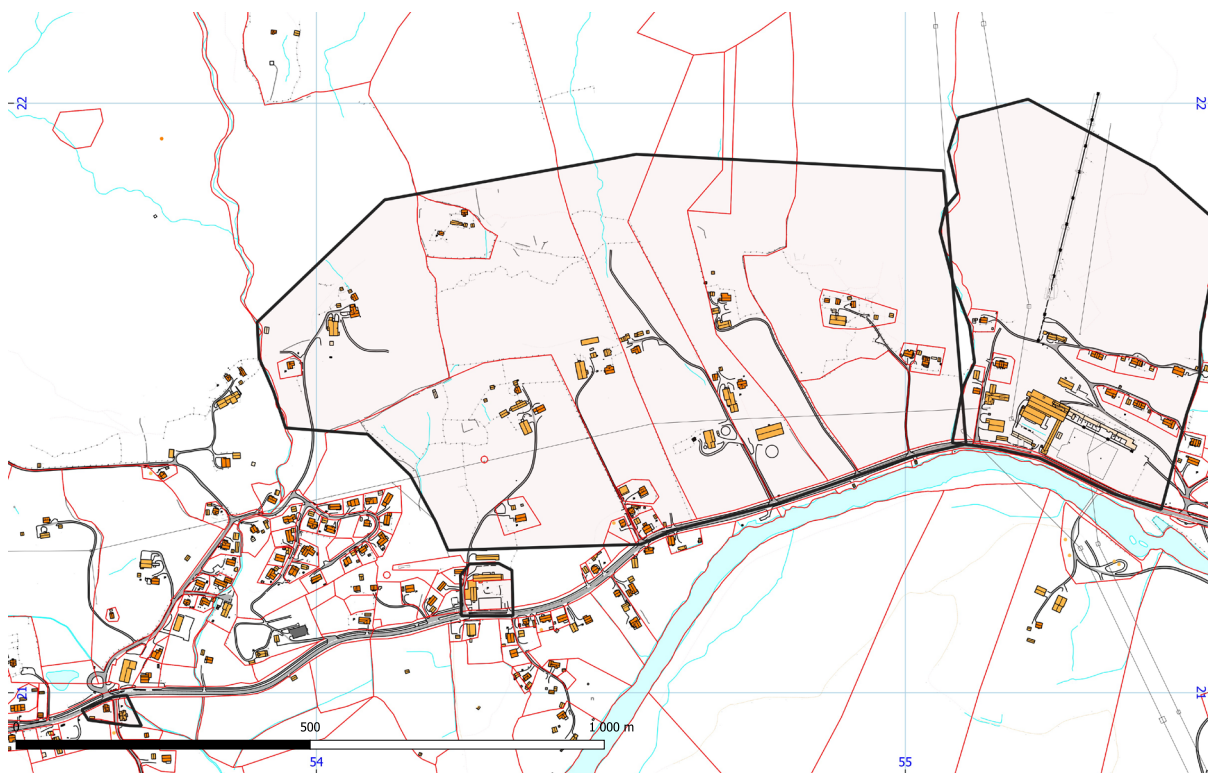

Hol 1 kraftstasjon, turbin.
Foto: Hol Bygdearkiv.

4.3 Krullen

Verneverdi: Svært høg

Krullen er ei lita grend i Hovet der godt bevarte og autentiske bygningar representerer gardsmiljøa i Hol i fyrste halvdel av 1900-talet i harmonisk samspel med nyare bygningar og aktivt jordbruk. Det er eit sammenhengande jordbrukslandskap med eldre og nyare bygningar, samt rydningsrøyser, steingjerder, gamle veifar, stier mm. Søre Larsgard i Krullen er vedtaksfreda.

Krullen ca. 1925.
Foto: Lars K. Bry, Hol Bygdearkiv.

Krullen i Hovet. Foto: Anders Medhus/Hol Historielag.

Beskrivelse:

Krullen er ei gruppe gardar i Hovet og omfattar eigedomane frå og med Søre Larsgard i aust til og med Søre Berg og Åkeren i vest. Området framstår som eit aktivt landbruksmiljø. Det er husdyrhald på tre av gardane, Nordre Larsgard, Søre Halsteinsgard og Nestegard. Nordre Larsgard har mjølkeproduksjon, Søre Halsteinsgard har ammekyr og Nestegard har sau. Bygningsmiljøet er av svært varierende alder, alt frå det freda tunet i Søre Larsgard til den nye driftsbygningen i Nordre Larsgard. Gamle bygningar finst både i Myljo Larsgard, Nordre Larsgard, Nestegard, Søre Berg og Åkeren. Arkitektonisk er tunet i Ovavoll av spesielt fin kvalitet. Bygningane her er oppført på 1920 - og 1930-talet. Elles finn ein på dei ulike gardane budstadius som representerer byggeskikken frå 1940-talet, 1970 og fram til det nyaste oppført etter år 2000.

Nordre Larsgard.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Krullen sett frå aust før 1923, med Storåne i framgrunnen.
Foto: Hol Bygdearkiv.

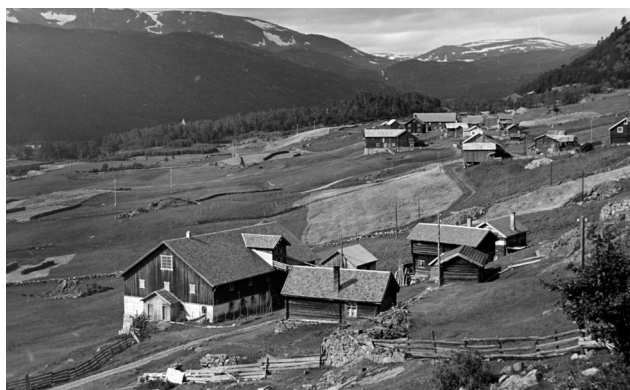
Stugu, Nordre Larsgard. Foto: Odel 2020.

Myljo Larsgard ca. 1925. Foto: Hol Bygdearkiv.

Stugu, Myljo Larsgard. Foto: Odel 2020.

Krullen sett frå aust i 1944. Søre Larsgard i framgrunnen. Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Loftsstugu på Søre Larsgard. Foto: Odel 2020.

Historikk:

I det fyrste bindet av "Folk og fortid i Hol", s. 100 - 102, finn ein opplysningar om bakgrunnen for bygdenamnet Hovet: Opphavleg var det eit gardsnamn, skrive Hoffuit i skattelister på 1500-talet, identisk med gardane Halsteinsgard og Larsgard, sentralt i Krullen. Her sto gudehovet der holingane hadde den religiøse samlingsstaden sin. Her budde "Goden" (religiøst overhovud). Han som bygde hovet. Andre stadnamn i området, t.d. Torshaug, peikar i retning av at det var guden Tor dei gamle holingane heldt seg til. Krullen er med andre ord ei grend med røter langt attover i tid.

Søre Halsteinsgard i 1944. Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

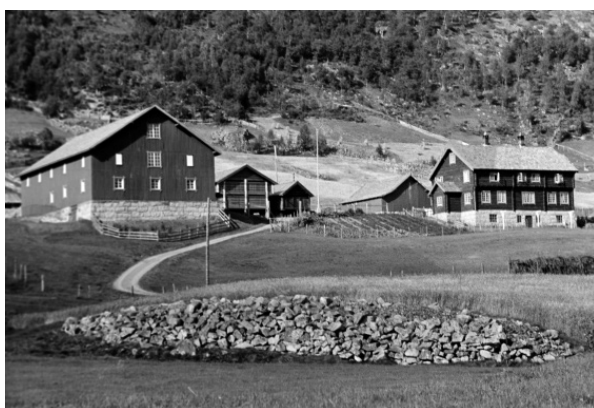
Søre Halsteinsgard. Foto: Odel 2020.

Nestegard i 1944. Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

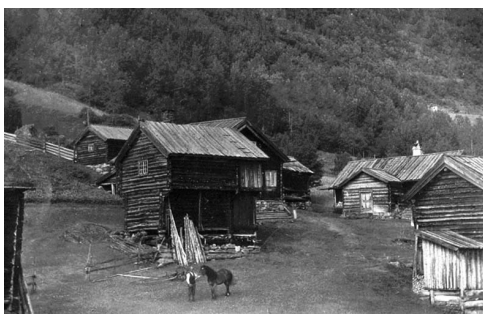
Nestegard. Foto: Odel 2020.

Ovavoll i 1944. Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Ovavoll. Foto: Odel 2020.

Stolphus og stugu i Søre Berg ca. 1925.
Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Stugu, Søre Berg.
Foto: Odel 2020.

Stolphus, Søre Berg.
Foto: Odel 2020.

Øvre Åkeren, trolig 1944.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

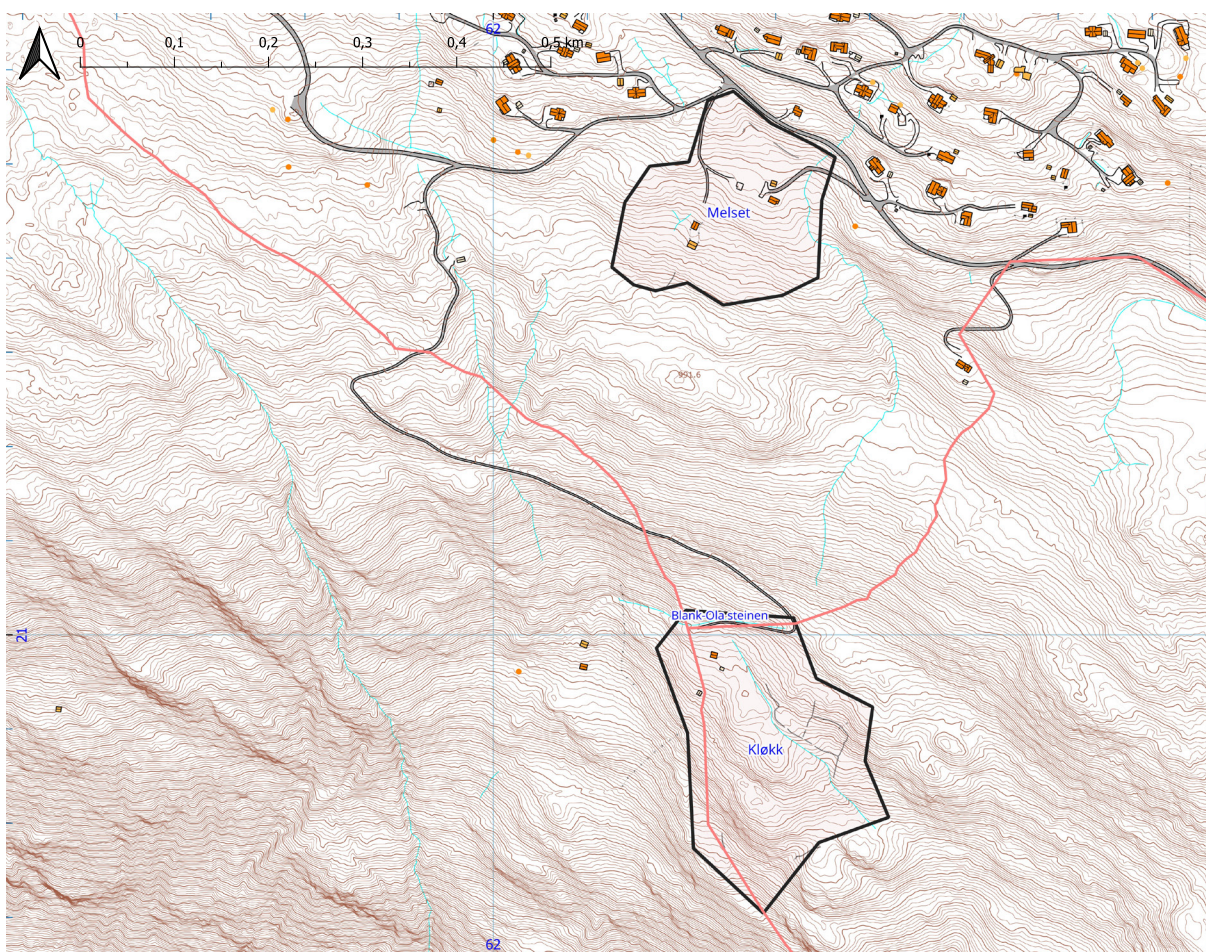

Øvre Åkeren.
Foto: Odel 2020.

4.4 Melset, Nedre Kløkk og Blank-Olasteinen

Verneverdi: Svært høy

Øvre og Nedre Melset og Nedre Kløkk er godt bevarte stølsmiljø og heimstølar til Øvre Holsbygda. Blank-Olasteinen er et minnesmerke over en kjent lokal personlighet som etterlot seg en rik immateriell og godt dokumentert kulturarv.

Beskrivelse:

Øvre og Nedre Melset er heimstølar til Myro-gardane i Øvre Holsbygda. Øvre Melset låg til Øvremyro og nedre Melset til Myro (Nedpågarden). Ved utskiftning kom begge stølane til Øvremyro. Det står no to stølsbuer og to fjøs på vollen. Ei løe har rotna bort. Buene og fjøsa er restaurert ved at det er lagt bølgeblikktak og på nedre Melset, impregnerert bordtak på begge husa siste åra. Husa er delvis restaurerte, men det opprinnelige preg er teke vare på. Innbo og inventar er stort sett det gamle og opprinnelige.

Stølsmiljøet Kløkk er i dag stølen til Medhus og består av to store vollar med ei stølsbu bygd i 1897 av Ola V. Hallingstad med Pål K. Medhus som byggherre. Den var i bruk til 1944 og restaurert i 1992. Litt nedanfor står ei løe som tidlegare var i bruk som stølsbu. Siste åra det var aktivt stølsbruk her var det to stølar, ein for Nordre og ein for Søre Medhus. Elles er det murar etter minst ti ulike hus spreidd over den vide vollen.

Blank-Olasteinen er ei oppreist steinhelle som er plassert inntil den gamle Kyrkjevegen mellom Vats og Hol. Steinen var tidlegare liggjande, men vart reist opp i samband med 200 års-markeringa for Blank-Ola (d.1724). På steinhella er innhogge 1711 og bokstavane O.T. som står for Ola Tolleivson alias Blank-Ola. Steinen er eit unikt kulturminne og i svært god stand.

Øvre Melset ca. 1925. Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Øvre Melset 2020. Foto: Torstein Seim.

Historikk:

Stølane på Melset var heimstølar til Myro-gardane. Dei låg i overgangen mellom bjørkebelte og snauffjell. Heimstølane vart nytta vår og haust ikring 14 dagar til 3 veker før dei flutte til langstølen på våren og heim til bygda om hausten. Den siste som støla på nedre Melset var Ingebjørg Myro til i 1972 medan Anne Steensen støla på Øvre Melset til 1946 da ho var 87 år gamal. Etter det har øvre Melset vore nytta delvis som fritidsbustad og vollen nytta til beite for sau og seinare storfe. Vollen er rydda ved krattnusing da den grodde mykje til med brisk. Stølsmiljøet Kløkk var i eldre tider stølsområde for fleire gardar i følge munnlege overleveringar. Det skal i følgje tradisjonen ha stått 13 hus på Kløkk. Stølsbua vart truleg bygd sist på 1600-talet og har uvanleg grovt tømmer som er hogd i området der den er bygd. Den står i dag på Hol museum. På veggane har gjeslegutane gjennom tidene rissa inn namn og diverse "erotiske" figurar.

Nedre Melset 2022. Foto: Torstein Seim.

Nedre Melset. Akvarell av Bjørn Dymbe.

På Blank-Olasteinen står innrissa initialane O.T. saman med årstalet 1711. O.T. står for Ola Tolleivson Uppsata. Blank-Ola gjekk som frikar i bygdene og slo seg etter kvart opp som handelskar. Det var gampar (hestar) han handla mest med og dei henta han "nordafjells" (på Vestlandet) og dreiv dei heim til Hol. Her på Kløkk sanka han gampane sine, sat og handla og skreiv kjøpebrev på denne steinen, som i si tid låg nede som ei helle. Namnet Blank-Ola vart hengjande ved Ola fordi han alltid gjekk med sylvknappa klede – hallingbunaden. I tillegg hadde han digre sylvspanner i skorne, ei gild og blank sylje i den svarte breibremma hatten sin og sylje i halsen.

Avduking av Blank-Olasteinen i 1924.
Foto: Lars Reinton, Hol bygdearkiv.

Stølen Nedre Kløkk/Medhus-Kløkk.
Stølsbua står nå på Hol bygdemuseum.
Foto: Hallingdal Museum.

Blank Ola-steinen i vår tid. Foto: Knut Medhus.

Stølen Nedre Kløkk/Medhus-Kløkk.
Foto: Anders Medhus, Hallingcast 2022.

Stølsmiljøet Kløkk på 1940-tallet.
Foto: Ukjent, Hol Bygdemarkiv.

Den eldste stølsbua på Kløkk. Foto: Knut Medhus 2024.

Stølsbua på Medhus-Kløkk i 1944.
Foto: Ukjent, Hol Bygdemarkiv.

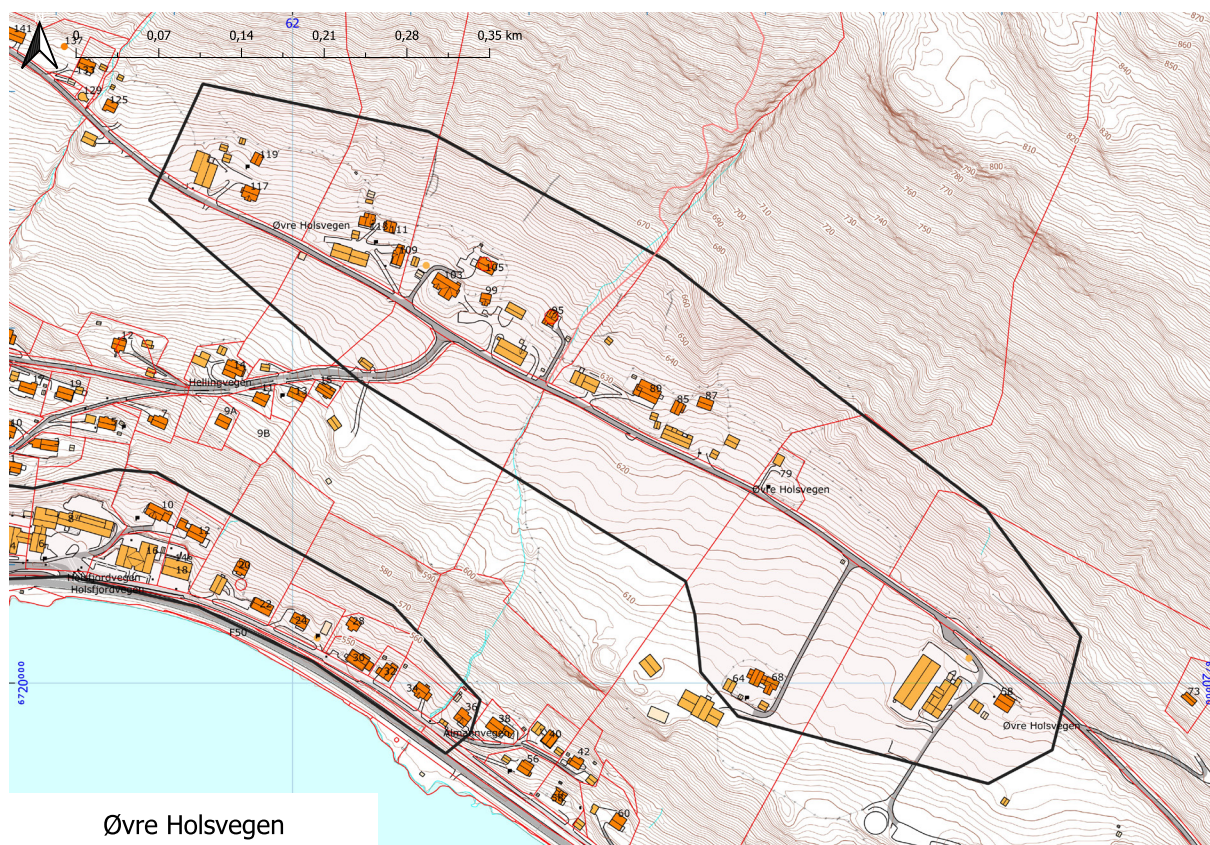

Den eldste stølsbua på Kløkk ca. 1960.
Foto: Ukjent. Hol Bygdemarkiv.

4.5 Øvre Holsvegen

Verneverdi: Svært høg

Området er ein del av landsbruksmiljøet langs øvre Holsvegen i Holsbygda, og er ei blanding av relativt nye hus og eldre bygningar med historie attende til tidleg 1700-tal. Kulturmiljøet er et godt eksempel på jordbruksmiljøer i øvre del av Hallingdal. Tuna ligg på rad og rekke langs bygdevegen, tilsaman utgjør dette eit bilde på utvikling som på mange måtar er typisk for landbruksmiljøet i ei bygd som Hol.

Beskrivelse:

Området ligg på hylla som går langs storparten av Holsbygda. Bygningsmiljøet her har bygningar frå 1700-talet til 2000-talet, så heile området er prega av at det har vore jordbruk her i fleire hundre år. Dei eldre bygningane er alle tekne godt vare på og er i god stand. Rekkja av gardar og bygningar ligg i overgangen mellom den ganske flate hylla og dei bratte bakkane bak, som i eldre tider var gode byggåkrar, i dag beitemark. Det er i dag aktiv drift berre på ein gard, Nedremyr, som også hentar avlinga frå dei fleste andre gardane her.

Gardstunet på Nordre Nestegard er omkransa av fleire gamle/eldre hus. Hovudbygningen, den gamle hallingstugu, eldhuset, stolphuset og loftet samt driftsbygning. Utanfor tunet ligg kvednahuset. Saman utgjør desse gardsmiljøet på Nordre Nestegard.

Gardstunet på Søre Nestegard er dominert av den gamle loftsstugu frå 1781 som vart restaurert i 2022. Den gamle hallingstugu er ein god del ombygd. Det gamle loftet står uendra. Låven har same sørveggen som originalt, men nordveggen er sterkt endra. Fjøset er knytta saman med låven, men er av nyare dato. Gardssmia ovanfor gardshusa er bygd i 1942.

Medhus og Blomstugu er eit gardsmiljø som består av to bustadhus. Gardshuset er opprinneleg ei hallingstugu bygd i 1917, ombygd i 1976 og 2010. Det andre huset er bygd i 1973. Eit eldhus frå tidleg 1800 tal, eit stolphus frå 1773, eit bustadhus frå 1700 talet, ein driftsbygning frå 1927, ein verkstad/reidskapshus frå 1980, ei ljàsmie frå 1915. På eiga tomt aust på garden står ei ombygd hallingstugu frå 1860. Den var våningshus på søre Medhus som vart ein del av nordre medhus i 1950. Utvida og ombygd på 1950- og 60-talet.

Blomstugu, ei gamal hallingstugu frå garden Helling, truleg frå seint 1600-tal eller tidleg 1700-tal. Den vart flutt hit i 1890-åra og vart leigd bort til svensken Johan Blom, difor namnet Blomstugu. Han og kona budde her til dei døydde sist på 1940-talet.

Medhus ljàsmie ser i dag er tilnærma lik den som vart bygd i 1915. Det har vore eit par tilbygg gjennom tidene, men dei er alle rive. Smia er dei seinare åra restaurert innvendig og alle maskinene er sett i stand for å kunne bruke smia i formidlingssamanheng. Ljàsmiinga er dokumentert gjennom boka "Medhus ljàsmie - ei lita industrisoge".

Søre Nestegard, Medhus og deler av Øvremyro.
Foto: Bjørn Furuseth/Hol historielag 2017.

Flyfoto fra parti av Øvre Holsveg.
Foto: Norge i bilder, 2007.

Øvremyro er ein av dei få gardane langs Øvre Holsvegen som er komplett med gamle hus og har lang tradisjon som lensmannsgard i Holsbygda. Stugubynaden er bygt i 1798-1871, gamletunet er lite endra dei siste 100 år. Arresthuset er truleg frå om lag 1840 og sett saman av stugu frå Skriu og deler av stugu frå Nordre Øvremyro, loftet er truleg frå 1700 talet. Stolphuset er eit einetasjes hus med svalgang, truleg bygd sist på 1600 talet. Det står ved sida av loftet, slik skikken var på dei gamle holingsgardane. Fjøset er bygt i 1842-1943, låven er i to høgder med køyrebru opp til 2. høgda. Badstugu ligg ovanfor den nye låven. Alle bygningane vert i dag teke godt vare på, men garden er ikkje i drift og husa ikkje bebudd.

Nordre Nestegard på 1940-tallet.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Fredet loft på Nordre Nestegard.
Foto: Odel 2022.

Loftsstugu på Søre Nestegard.
Foto: Odel 2022.

Slåttonn på Nordre Nestegard i 1920.
Foto: Olav S. Reinton, Hol bygdearkiv.

Myro låg opprinneleg vest for Øvremyro (og het då Nordre Øvremyro), vart flutt dit den ligg i dag om lag 1820 og fekk namnet Myro. Noverande bustadhus er ei hallingstugu frå 1840. Myro er som andre gardstun i grenda samansett av gamle, eldre og nyare hus. Den gamle hallingstugu er sterkt ombygd, loftet originalt.

Garden Nedremyro er ein av dei få gardane i bygda som er i full drift med mjølkeproduksjon. Tunet ligg der det vart etablert etter flyttinga i 1914-1918 og består av våningshus bygd i 1924, modernisert i 1980, eit sterkt ombygd to og ein halv etasjes tømmerhus, nytt fjøs med plass til over 40 mjølkekyr, ein litt eldre låve frå 1959 og eit loft som følgde med på flyttinga og bygd i 1698, restaurert i 1990.

Alle gardane her oppe har ei løing. Det er det bratte jordstykket som går ned til Holsfjorden. Nederst i alle løingar sto ei løe til å ha kornet eller høyet i og som på vinterføre vart henta opp til garden. Løa i Nedremyr, Løingen, er i dag den einaste som står att av slike bygg.

Løe i Løingen.
Foto: Odel 2022.

De viktigste bygningene i Øvre Holsvegen. Bygninger som er fredet eller vernet gjennom reguleringsplan er markert i grønt.

Navn	Byggeår	Info
Kvednahus/badsugu Nordre Nestegard	Før 1750	
Hovudhus Nordre Nestegard	1941	
Løftet Nordre Nestegard	1783	Vedtaksfredet
Stolphus Nordre Nestegard	1796	
Gamlestugu Nordre Nestegard	1810	
Driftsbygning Nordre Nestegard	1962	
Løftstugu Søre Nestegard	1781	Restaurert i 2022
Hovudhus Søre Nestegard	1810	Ombygd
Løftet Søre Nestegard	1780	
Låve og fjøs Søre Nestegard	1749	Ombygd
Nytt våningshus Søre Nestegard	1970-åra	
Hallingstugu Søre Nestegard	Ukjent	Ombygd
Smiu Søre Nestegard	1942	
Låve og fjøs Medhus	1927	
Blomstugu Medhus	Seint 1600-tall	
Stolphus Medhus	1773	
Løft Medhus	1790	
Eldhus Medhus	Tidleg 1700-tall	
Hovudhus Medhus	1916	Sterkt ombygd
Smiu Medhus	1915	
Hovudbygningen Øvremyro	1840	
Hallingstugu Øvremyro	1889	
Låve og fjøs Øvremyro	1843	
Løft og stolpehus Øvremyro	Seinast 1750	
Arresthuset Øvremyro	Ca. 1840	
Badstugu Øvremyro	1840	
Hallingstugu Myro	1840	Ombygd
Løftet Myro	1927	
Driftsbygning Myro	1980	
Reiskapshus Myro	1975	
Hovudhus Nedremyro	1924	Modernisert 1980
Tømmerhus Nedremyro	Ukjent	
Driftsbygning (ny) Nedremyro	2013	
Låve Nedremyro	1959	
Løft Nedremyro	1698	Restaurert 1990

Historikk:

Nordre Nestegard vart eigen gard etter at Nestegard vart delt i 1633 og låg fram til 1750 norda Skriu (elv). Den storslåtte hallingstugu er bygd av Asle Slåtto og målaren Aslak Sandestølen frå Ål dekorerte Trollstugu med scener frå bygdelivet og historia. Gamlestugu er truleg bygd av Engebret Larson Nestegard, flytta og ombygd av Ola Nestegard. Det var "Kongen", Tolleiv Myhren frå Skurdalen f. 1805 som utførde arbeidet. Loftet er bygd av Lars A. Nestegard. Stolphuset og truleg eldhuset er bygt av Lars Larsson Nestegard. Badstugu og kverna er truleg hus som har følgd med i flyttinga om lag 1750 og er mogleg frå tidleg 1700-tal.

Ei loftstugu er som namnet seier ein kombinasjon av loft og stugu som var mote på 1700-talet. Loftstugu på Søre Nestegard er den einaste av desse særmerkte bygningane som står att i Holsbygda og den er bygd i 1781 av Andres Olson Nestegard som flytte garden Nestegard frå norda Skriu til der den ligg i dag. I 1869 tok Andres Sanderson Nestegard til med butikk som han hadde i eit av romma i loftsstugu og dreiv nokre få år. Gardssmia som står litt ovanfor gardshusa er bygd i 1942. Her dreiv Ola Nestegard og Lars Seim knivproduksjon fram til 1946. Dei sette saman knivar for Eirik Øvrejorde og produserte nokre tusen knivar her gjennom desse fire år. Søre Nestegard har den eldste tradisjonen for langeleikspel i Hol, attende til 1655.

Garden Myljo Medhus vart skilt frå Søre Medhus i 1817 av dottera på Søre Medhus, Gro og mannen Eirik Olsen Nerol. Gardhusa låg i klynge saman med husa på Søre Mehus inntil Søre Mehus vart flytt sørover i 1860 åra.

Medhus ljàsmie ca. 1973.
Foto: Knut Medhus.

Ljàsmie på Medhus i 2022.
Foto: Odel.

Øvremyro på 1930-tallet.
Foto: Ukjent, Hol bygdearkiv.

Øvremyro i vår tid.
Foto: Odel 2022.

Eldhuset er flytta dit det står i dag i 1916 og det er ukjent kor gammalt det eigentleg er, men truleg frå midten av 1700-talet. Det gamle loftet frå Medhus vart i 1961 flytt til Hellinghaug. Bustadhuset er ei ombygd hallingstugu bygd av Ola V. Hallingstad for Knut P. Medhus. Låve/fjøs er truleg den fyrste reisverklåven i bygda. I rommet som er under låvebrua stod det under krigen tyske hestar ei tid.

Blomstugu er opprinneleg ei stugu som stod på garden Helling og er truleg bygd om lag 1660. Stugu er bygd på den måten at veggene hallar innover. Denne byggjemåten vart brukt for at vatnet ikkje skulle renne etter veggene, men dryppa av frå dei øvste stökkane. Blomstugu vart flytta dit den står i dag tidleg i 1890-åra etter at innehavarane av Myljo Medhus hadde kjøpt stugu av Sven Tufte. Myljo Mehus vart lagt ned i 1908.

Medhus med Blomstugu til høgre i 1908.
Foto: Olav S. Reinton, Hol Bygdearkiv.

Blomstugu på Medhus.
Foto: Odel 2020.

Hol har vore ei av dei store ljasmedbygdene i Noreg, ein tradisjon som har foregått i bygdene her i over 150 år. Medhus ljasmie vart bygd i 1915 av Knut Pålson Medhus og er den eldste av ljasmiene i Hol kommune som i dag er att. Knut gjekk i lære hjå Knut Øyo i fire år og starta opp med ljasproduksjon i 1915 i denne bygnaden. Moderne Kampenhamar vart innkjøpt i 1925, med parafinmotor som drivkraft. Ljårne vart levert til dalføra på Austlandet og til Sogn, Leikanger, Hafslo og mange andre stader. Her vart produsert spesialbestilte ljår, bruks- og sportsknivar, lysekroner, golvlamper, lampettar, peissett, utelamper og gelender. På det meste var det åtte tilsette som arbeidde i tre skift. På 1960 og 1970-talet vart det produsert sledar til Snow Trackar, bl.a. vart det levert 10 sledar til den argentinske hær i 1969.

Øvremyro har lang tradisjon som lensmannsgard i Holsbygda. Stugubynaden var større enn det som var vanleg på gardane slik at lensmannen kunne ha rettsmøte og forhør i huset. I nord-vestre delen av arresthuset er det eldhus som gardsfolket brukte. Over fjøset var sengehjallen, soveplass om vinteren for ungdom, tilhaldsfolk og budeia. Låven på Øvremyro er og større enn det som vanleg er på eldre holingsgardar. Den var delt inn i ulike delar som hadde kvar sin funksjon. Inntil låven er det eit tømra utbygg med skråtak til oppbevaring av laukverv, lauv og anna.

Arresthuset på Øvremyro i 1940-talet.
Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Arresthuset på Øvremyro i vår tid.
Foto: Odel 2022.

Lofte og stabbur på Øvremyro ca. 1938.
Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Lofte og stabbur på Øvremyro.
Foto: Odel 2022.

Garden Myro har ein svært sentral plass i bygdesoga. Eigaren Asle hadde ingen arvingar og selde garden til Kyrkjedepartementet i 1870 som prestegard til det nye soknet Hol, som då var skilt frå Ål. Presten var også den som ordna med posten, så her var også det fyrste postkontoret i Hol. Asle Myro, som selde garden, tok handelsbrev 1. februar 1860 og vart derfor den fyrste som dreiv landhandel/butikk i Hol. I dag står det berre eit loft på Myro. Det var tidlegare tre loft der då kvar ungkar skulle ha sitt. Loftet er bygd i 1927 av tømmer frå eldre hus på garden. Det er fortald at det spøker i loftet.

Garden Myro rundt 1900. Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Loftet på Myro. Foto: Odel 2020.

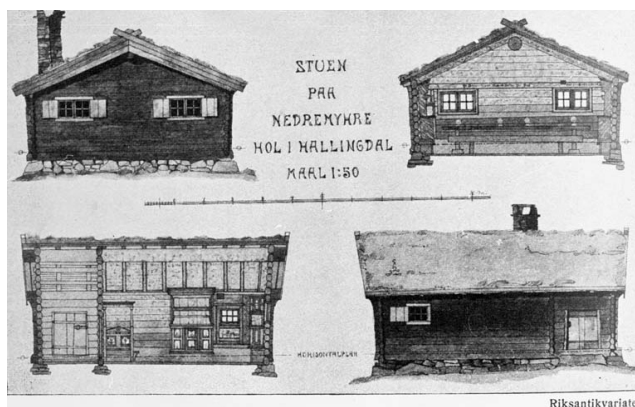
Søstrene Faye-Lund ved Nedremyrstugu.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv

Lofet på Nedremyro i vår tid.
Foto: Odel 2020.

Stugu på Nedremyr er bygd av Pål Olson Nedremyr (1768-1834) i 1818. Han var ein av dei som var med i det såkalla Hoeloppørret i 1818, då bønder frå mange delar av landet gjekk i tog til Oslo for å avsetja styresmaktene fordi dei la for harde skattar på bøndene. Det har vore to stuger på Nedremyro. Stugu som opprinneleg vart bygd då garden låg nedst på jordet til Øvremyro ble flytta til Nedremyr (der gården ligg idag) om lag 1918. Denne stugu er nå solgt og fløtt ut av kommuna. Den andre stugu på Nedremyr står nå der den gamle garden Løingen lå. Det er ei spesiell soge knytta til denne stugu; under eit møte i (Hans Nilsen) Hauge-rørsla skal djevelen ha synt seg her.

Den tida lensmann Kirkebøen fungerte her i kommunen som lensmann innsett av nazistyrsmaktene under 2. verdskrig, budde han i Nedremyrstugu. Det blir fortalt at han hadde forskansa seg svært godt her. Han var heile tida redd for a bli likvidert. Glasa var forskansa med 2x4 tommars plank!

Teikning av Nedremyrstugu (som er solgt).
Foto: Hol Bygdearkiv.

Nedremyrstugu (som er solgt).
Foto: Hol Bygdearkiv.

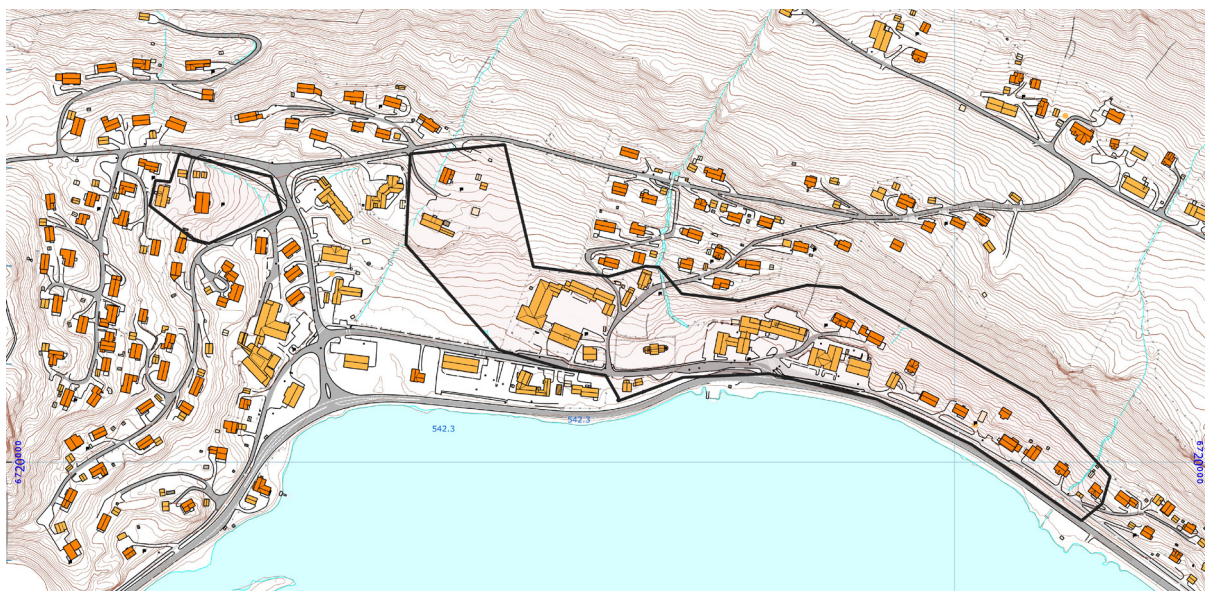
Løingen:

Dette er den einaste av dei løene gardane oppi grenda tidlegare hadde som no står att. Namnet løing kjem av ei bratt slåtte med ei lu (løe) nedst, og bygda hadde i si tid Nedremyrløingane, Myroløingane, Mehysløingane og Nestegardsløingane, alle med løer nedst. Nokre av løingane vart etter kvart eigne bruk, så som Fjordheim, Solbakken (Sundre) og Helling.

4.6 Hol kyrkjestad

Verneverdi: Svært høg

Hol kyrkjestad har vært Hol sitt administrative sentrum siden før Bergensbanen ble åpnet i 1909. Dette er et kulturmiljø som inneholder mange verneverdige bygninger som fremdeles har offentlige funksjoner. Foruten de gamle kyrkjebygningene kan det nevnes at kommunehuset er tegnet av arkitekt Arnstein Arneberg. Han har tegnet flere offentlige og private bygninger i Hol. Man kan dele miljøet i to: 1. Gamlekyrkja/Tingstugu, Solvang m.m. og 2. Prestegården/Nerol. Gamlekyrkja er hensssynsone i KPA og Tingstugu, Prestestugu og Solvang (SFO-bygget) er verna gjennom reguleringsplan.

Beskrivelse:

Hol kyrkjestad ligger langs Holsfjorden. Kulturmiljøet representerer det offentlige og inneholder de fleste funksjoner som var innafor et bygdesentrum. Sentralt i miljøet er Hol gamle kyrkje fra middelalderen. Også deler av kirkegården er fra middelalderen. Like ved er Prestestugu fra 1844, der presten holdt til når han var i Hol og Kyrkjestugu (senere Tingstugu) som er fra mellom 1812 og 1815, der menigheten kunne oppholde seg. I 1844 og 1945 vart den bygd på og fikk det spisse taket. Byggemetoden er tradisjonell lafting.

Kommunehuset ligger like ved gamlekyrkja og er fra 1956, tegnet av arkitekt Arnstein Arneberg. Det er utført i flere byggetrinn og består av tre bygningskropper der helheten danner en vinkel med et mellombygg. Fasaden er hvitmalt mur med innslag av mørkt trepanel.

Hol pensjonat ligger vest for kommunehuset, det er en eldre tømmerstue som er ombygd i flere omganger og som hatt hatt fleire funksjoner. Nedenfor ligg Solvang som var Hols første faste skole, bygd i 1867.

Nordvest for Hol gamle kyrkje ligger Hol prestegård på Nerolshaugen. På tunet står tre freda bygg; Hovedbygning, bur og loft. Hovedhuset ble bygd i 1849-1852 og flytta hit fra Gullhagen i Ål i 1875, der det hadde vært kapteinsbolig for Ål regiment. Det er en tømmerbygning med kledning og veranda i sveitserstil. Driftsbygningen er fra 1927. Forpakterboligen, nå enebolig, er bygd i 1937. Stolphuset er fra 1692 og loftet fra 1830. Begge ble restaurert i 1995-1996. Prestegården er lite endret og framstår fortsatt som et gårdsmiljø.

Hallingstugu på Nerol bygd i 1730. Seinare flutt og bygd inn i ei hytte ein annan stad på eigedommen. Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Stugu på Nerol i vår tid. Foto: Odel 2020.

Nerol var trolig en av de første gårdene i Holsbygda og består av et våningshus, opprinnelig en loftsstugu bygd i 1790. Denne ble ombygd i 1900, blant annet med en gang i sveitserstil. I 1975 fikk huset den stilen det har i dag. Loftet er fra 1836, stolphuset fra 1690 og driftsbygningen fra 1930. Nerol var skysstasjon fra 1648 til 1919 og kro/gjestgiveri fra 1759.

Øst for kommunehuset ligger Ringberg, bygd som tømmerhus i 1936. Her var det framhaldskole, pensjonat, trygdekontor fra 1939 til 1957, samt frisørsalong. Huset er i dag bolig. Like ved Ringberg ligger Ringheim, bygd i 1921 som tømmerhus i to og ein halv etasje. Hol spareforening hadde huset frem til 1925 og bytta da navn til Hol handelslag. Ringheim overtok funksjonen som kommunestyresal etter Tingstugu fram til kommunehuset kom i 1956. Hol lensmannskontor var her og Hol sparebank inntil 1958. Det var også legekontor i bygget.

Loft og stabbur på Nerol. Foto: Odel 2020.

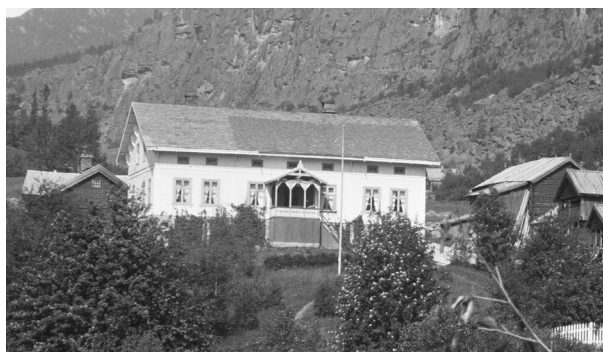
Nerolsvika i Holet seint 1800-tal. Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Presten Høyer med familie foran Hol prestegård.
Foto: Hol Bygdearkiv.

Hol Prestegard før påbygg.
Foto: Hol Bygdearkiv.

Hol Prestegard 1908.
Foto: Olav S. Reinton, Hol Bygdearkiv

Løftet på Hol prestegard er freda.
Foto: Odel 2020.

Driftsbygning på Hol prestegard.
Foto: Odel 2020.

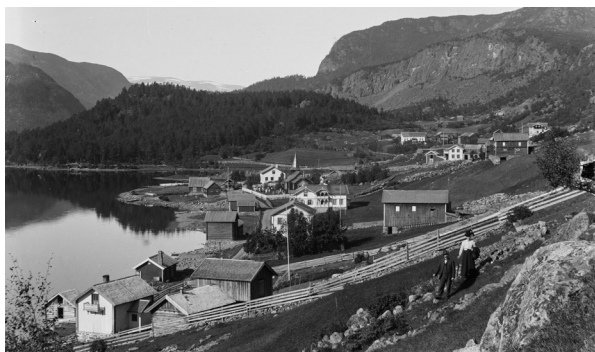
Flyfoto frå Hol prestegard ca. 1965.
Foto: Widerøe.

Hol prestegard. Hovudbygningen er freda.
Foto: Odel 2020.

Bygninger Hol kyrkjestad. Bygninger som er fredet eller vernet gjennom reguleringsplan er markert i grønt.

Navn:	Byggeår:	Info:
Hovudhus Hol prestegård	1852	Vedtaksfredet
Uthuset Hol prestegård	1927	
Loftet Hol prestegård	Trolig 1830	Vedtaksfredet
Stolphuset Hol prestegård	1692	Vedtaksfredet
Forpaktarbustad Hol prestegård	1937	
Hovudhus Nerol	1790	Sterkt ombygd
Loftet Nerol	1836	
Stolphus Nerol	1690	
Driftsbygning Nerol	1930	
Gamlestugu Nerol	1730	Innbygd i annet hus
Solvang (SFO-bygget)	1867	Utvendig trapp 2021. Kledd utvendig 2022. Vernet i plan.
Hallingskarvet skule	1955 og 1973	
Hol pensjonat	1875	Mønet snudd i 1904
Uthusa Hol pensjonat	1820	Var tidligare stall ved Hol gamle kyrkje
Hol gamle kyrkje	Ca. 1299	Utvida to gonger og fleire ombyggingar. Dagens utsjånad fra 1697. Automatisk fredet.
Tingstugu	1812-1815	Påbygd 1845. Vernet i plan.
Prestestugu	1844	Vernet i plan.
Hol kommunehus	1956	Utvida to gonger. Tingsalen dekorert etter ide frå Arkitekt A. Arneberg i 1961.
Sundrebygget (Det nye)	1988	
Fjordheim		
Erling Medhus-huset	1950	
Ringbu	1947	
Ringheim	1920	Tidlegare Hol handelslag
Ringberg	1936	Tidligare kafe
Hamarsbøen-huset	1960	
Herfindal-huset	1949	
Harald Kolle-huset	1957	
Magne Slettemoen-huset	1947	
Solfeng	1948	
Nedremyrstugu	1818	Flytta hit 1918
Løinga (utløe)	Ukjent, men trulig 1800-tall.	
Menighetshuset	1937	Ombygd 2020-tallet
Moslåtta (husmannsplass)	ca. 1850	Vernet i plan.

Hol kirkestad ca. 1909. Personene på bildet er Olava H. Medhus og Erik O. Medhus.
Foto: Olav S. Reinton, Hol bygdearkiv.

Hol kirkestad vest for kommunehuset med gamlekyrkjo, Tingstugu og Prestestugu. Mot venstre: Nerol og skuleområdet med bibliotek og Hol bygdearkiv. Ovenfor kyrkja: Hol pensjonat, skystasjon og Solvang. Foto: Bjørn Furuseh/Hol historielag 2017.

Hol gamle kyrkje.
Foto: Odel 2020.

Hol gamle kyrkje.
Foto: Odel 2020.

Tingstugu fremst, prestestugu til venstre i 1918.
Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Tingstugu og Prestestugu.
Foto: Odel 2020.

Over: Solvang. Foto: Henning Bergersen 2025.
Til venstre: Solvang 1944. Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Historikk:

Hol gamle kyrkje er den eldste kirken i Hol prestegjeld, utskilt fra Ål prestegjeld i 1870 og antas å ha røtter tilbake til 1200-tallet. Den skal ifølge tradisjonen være Hols tredje kirke etter at tidligere kirker i Kyrudalen og på Tingvollen ble tatt av skred. Sakristiet er det som er att av den eldste kyrkja. Prekestolen og døpefonten er frå 1697.

Prestestugu og Tingstugu hørte til kyrkja, men hadde ulike bruksområder. Prestestugu skulle huse presten, som kom frå Ål, og klokkaren. Det var folket på Nerol som tidligere hadde hatt ansvaret for å huse embestfolket fram til prestestugu vart bygd i 1844. Kyrkjestugu (først Ålmannstugu og senere Tingstugu) ble bygd i 1812-1915, etter pålegg fra forlikskommissjonen fra 1808, for at kyrkjelyden skulle ha et sted å ta inn under gudstjenesten. Kyrkjestugu fikk etterhvert flere funksjoner bla. offentlige møter, ungdomshus og skolehus.

I 1906 kom forslaget om å rive Tingstugu og byggje nytt kommunehus, bank og skule på tomte. Dette vart utsett av kommunestyret, men i 1915 kom vedtaket om å byggje kommunehuset i nærleiken av den nye kyrkja. Ved inngangen i Hol kommunehus finnes fine utskjæringer som viser deler av Hol gamle kyrkje. Veggdekorasjonen i Tingsalen er malt av overlærer ved Norsk teikneskule, Arne Ragnvald Andersen i 1961 og viser glimt fra historia om Hol.

Det som i dag er Hol pensjonat var i begynnelsen en stugu fra garden Helling som vart flytta da det ble odelssøksmål mot daverende eier av Hellinggarden, Asle Rue. Hol spareforening som til da hadde holdt til på Nerol, kjøpte stugu i 1875 og bygde den ferdig. Så følger en lang historie med ulike eigarar, bruksområder og utbygging.

Nerolshaugen ble solgt til Kirkedepartementet den 31.07.1874 av Knut Olsen Nerolshaugen for 1000 spesiedalar. Knut vart tilsett som den første forpakteren i Hol Prestegård og fikk også kårkontrakt der. De gamle husene ble solgt eller flytta, og kapteinsgarden frå Gullhagen i Ål ble flytta til Nerolshaugen.

Nerol var trolig prestegård før reformasjonen, namnet betyr Nordre Hol og gården omfattet store deler av bygda i eldre tider. Nerol var eit klyngetun med felles tun for Nordre Myljo og Søre Nerol. I omlag 1560 vart den delt i tre gårdar, Rudningen, Nerolshaugen og Nerol. Nerol var sentral i Hol-sommaren 1902 da flere kunstnere oppholdt seg der.

Ringberg er bygd i 1936 av Olav P. Slettemoen. I 2. etg hadde Hol trygdekontor tilhald frå 1939 til dei flytte til kommunehuset 1959. Det er bygd på tomte etter "Bergheim" som lærarinne Gurid S. Aaker bygde like etter at ho kom til Hol som lærar i 1890 åra. Huset vart kjøpt av Halvor O. Hallingstad i 1920 åra, og like etter at han hadde kjøpt, vart telefonsentralen for Hol flytta hit. Her var den til 1950.

Ringheim - Hol Handelslag:

Den nye forretningen kunne starte opp måndag 20. september 1909 i lokala til tidlegare Hol spareforening. Toppetasjen vart bygd på i 1948 som rom for tilsette. Eit tilbygg i ein etasje mot aust på 1950 talet hadde funksjon som lager. Då riksvegen vart lagt om 1988 vart huset selt til Solveig Treverket som starta rosemålingsverkstad her. I dag er huset brukt til utleigehusvære.

Hol Pensjonat ca. 1950.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Ringheim 1923.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Hol pensjonat.
Foto: Ola Vaagan Slåtten. 2024.

Ringberg kafe på slutten av 1940-tallet.
Foto: Ukjent, Hol bygdearkiv.

Ringheim med Ringberg i bakgrunnen 2025.
Foto: Henning Bergersen.

Ringheim (i midten) og Ringberg, til høyre.
Foto: Bjørn Furuseth/Hol historielag 2017.

Hol menighetshus ved innvielsen i 1937
Foto: Ukjent, Hol bygdearkiv.

Hol kommunehus.
Foto: Bjørn Furuseth/Hol historielag 2017.

Tingstugu med Hol pensjonat og Solvang oppe til venstre. Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Innviinga av Hol kommunehus ein stor dag for bygda Ei 50 år gamal stridsfylt sak er ført fram til røyndom

Hol kommunehus. Foto: Faksimile fra Hallingdølen.

Dalastriden mellom østre og vestre Hol:

25. november 1949 vedtok kommunestyret med 15 mot 5 røyster at det nye kommunehuset skulle byggast på ei tomt i Holsbygda ikkje langt frå Hol gamle kyrkje. På Geilo skulle det byggast eit kommunalt bygg med kontor, og med plass for bank, post, telegraf og kommunal kino. (Hallingdølen 2018)

Lensmann Ole Steensen med kona Gunne og datter Hjørdis. Sundrebygget i bakgrunnen vart rive i 1980-åra. Bak dette ser man gården Helling der kommunehuset ligg idag. Foto: Olav S. Reinton, Hol bygdearkiv.

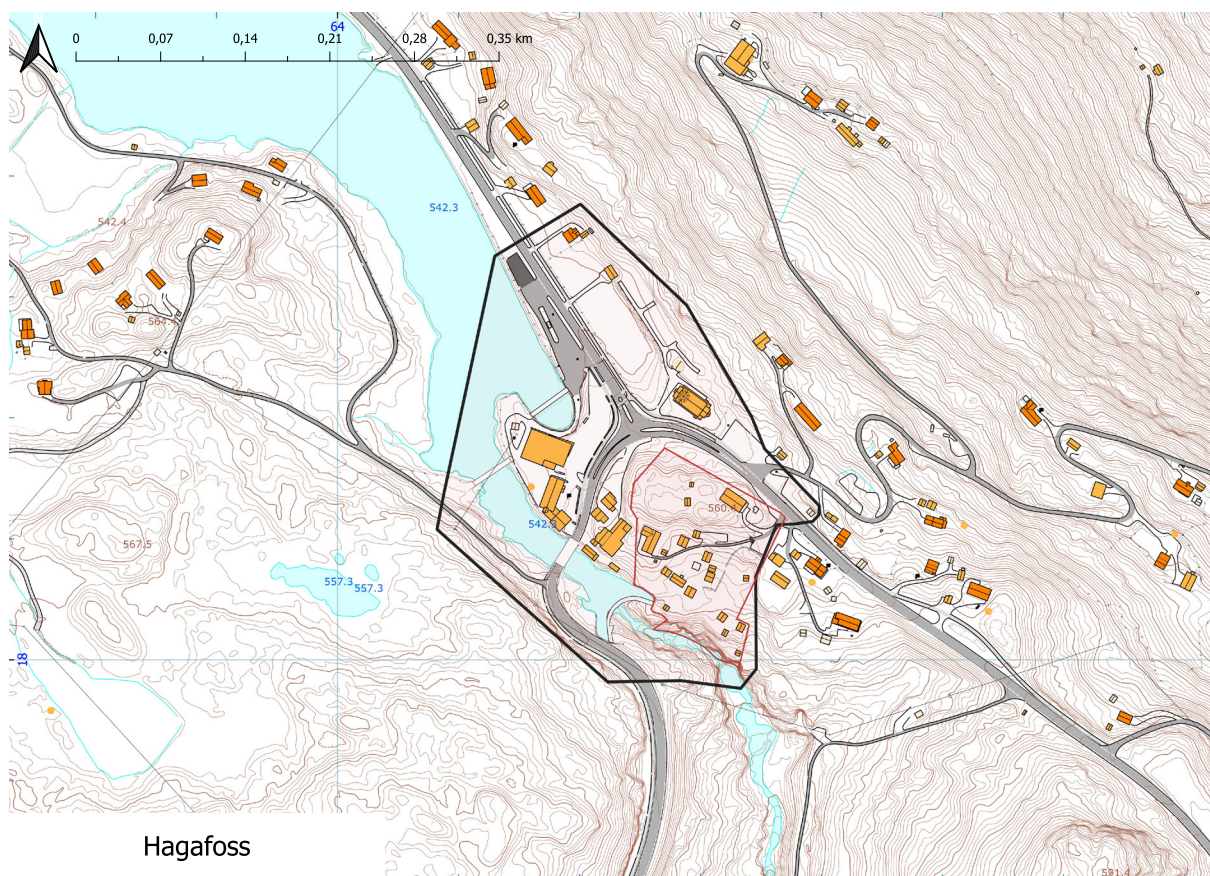

Hol kommunehus i vår tid.
Foto: Liv Lilleslett 2024.

4.7 Hagafoss

Verneverdi: Høg

Hagafoss har frå eldgamal tid vore eit knutepunkt i Hol som vadestad (grunt sted hvor sti/vei krysser bekk/elv og hvor det ikke er en bro eller klopp). Her møtest østre og vestre dalføre med ei samling av mange samfunnsfunksjoner som industri og håndverk, handel og transport, fest og forsamling, museum og kyrkje. Framleis er mange av desse funksjonane tilstades på Hagafoss.

Beskrivelse:

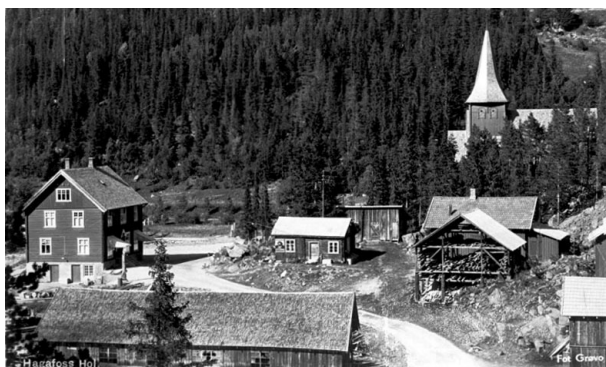
Hagafoss er et lite tettsted med bygninger fra ulike tidsepoker. Her finner vi Hol kyrkje, Bygdahall samfunnshus og en dagligvarebutikk fra 2015. I tillegg er det rester etter tidligere industri og næring, i dag representert ved Reinton Trevarefabrikk og en gammel drosjesentral.

Hol nye kirke står på Tingvollen ved sydenden av Holsfjorden og ble bygget som en erstatning for den gamle kirken som står 4 km lengre nord i Hol. Kirken har visse trekk som viser slektskap med stavkirkearkitekturen både i oppbygning og detaljer. Langs nord- og sydsiden har skipet lave sideskip som er avdekket med pulttak, foran skipets vestvegg er en forhall i to etasjer med sadeltak. Kirken har grunnmur av fuget natursten. Veggene er panelt, utvendig og innvendig, Kirken har gjennomgått omfattende renovering i forbindelse med 100-årsjubileet i 2024.

Bygdahall samfunnshus ligger sentralt ved vegkrysset på Hagafoss og er en vinklet bygning der sammenføyingen utgjør inngangspartiet. Venstre del har to etasjer. I første etasje finner du Veslesalen, møterom og kjøkken, i etasjen over ligger Blåsalen som brukes som møterom for møter med få deltagere. Høgre del inneholder storesalen med scene. Dette var tidligere kinoen i Hol. Det er dusj og garderobe i underetasjen. Bygningen er tegnet av Arnstein Arneberg og utførelsen er pussa og hvitmalt murstein, samt noe kledning.

Drosjesentralen, som er plassert inne i skogkanten øst for parkeringen ved Hol nye kyrkje, vart bygd i 1946 og fungerte fram til 1952 som drosjestasjon. Bygningen er bygget av pussa, hvitmalt murstein og framstår som original og i god stand. Den er i dag lagerplass for smått og stort.

Reinton trevarefabrikk ligger plassert mellom hovedvegen og den gamle demningen og utgjør et miljø av gamle, røde trebygninger som i eldre dager var et levende industrianlegg med sagbruk, trevarefabrikk og mølle. Reinton trevarefabrikk er i full drift og bygningane er i god stand. Hol mølle er plassert i vannkanten mellom brua og demningen i tilknytning til Reinton trevare. Det er en rød trebygning i to etasjer, godt bevart etter gjenoppbygging i 1919 (etter at den brant ned i 1918). Hol mølle er tømt for det meste av utstyr, men litt står att. Bygningen er i dag brukt som lager, men er i god stand.

Hagafoss med Hol nye kyrkje til høgre og Reinton trevare fremme til høgre. Bildet er frå slutten av 1920-talet. Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Flyfoto frå Hagafoss. Foto: Bjørn Furuseth/Hol historielag.

Hol nye kyrkje ca.1925. Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Hol nye kyrkje 2024. Foto: Tone Oppsato.

Historikk:

Hol gamle kyrkje hadde vore for liten i lang tid og i tillegg var ho både kald og gisten. Det vart fart i arbeidet då holingsamerikanaren Halvor T. Rue i testamentet sitt av 3. juni 1914 ga 25 000 kr til Hol nye kyrkje. Vilåret var at den skulle byggjast i søre ende av Holsfjorden på Tingvollane. Kommunestyret takka ja til gåva i desember 1915 og vedtok samstundes å byggje kyrkja.

Det var fastsett før krigen at Bygdahall samfunnshus skulle byggjast like aust for Hol menighetshus. Etter krigen tok saka ei anna vending og tomte vart no ved Hagafoss, gitt til formålet av Sigurd S. Reinton og syskena hans. Arbeidet tok til 8. oktober 1948. Første byggesteget var ferdig våren 1951 og innviinga av Bygdahall var fredag 11. mai 1951. Andre byggesteget var ferdig 1. juli 1960. For si tid var Bygdahall eit storveges hus bygd gjennom ein storslegen dugnad under entusiastisk leiing av Lars Slettemoen, Bygdahall sin "far". "Dette huset må bli eit kulturelt kraftverk for bygda. Lykkast me ikkje i det, så har me bygd til fånyttes" sa Sigurd Reinton ved opninga av Bygdahall. Arkitekt Arnstein Arneberg har teikna huset som også var av dei fyrste som fekk STU midlar til bygginga, i dag kjent som spelemidlar. Andre byggetrinn stod ferdig i 1962. Arnstein Arneberg sitt arkitektkontor var ansvarleg også for tilbygget.

Den vesle kvite bygningen er Hols fyrste drosjesentral. Her var det plassert fire drosjer frå 1946 til 1952, for de fire drosjeeierne Ola Slåtten og Olav Tufto fra Hol og Lars Løken og Arne Telnes frå Hovet. Det var anleggstrafikken som danna kundegrunnlaget. Hagafoss Handel ble åpnet i 1927 og var plassert like ved brua over elva, og som nærmeste nabo til saga. Her er i dag en kjedebutikk for matvarer i nytt bygg.

Reinton Trevarefabrikk:

Industrien ved Hagafoss starta like ved forrige århundreskifte, med Holsbru Sag og Høvel i 1901. Det var vatnet i Hagafossen som gav drivkraft til dei tiltaka som vart sett i gang dei fyrste åra. I 1901 sette brørne S. og O. Reinton saman med brørne A. Foss og O. Fosshaug i gang Holsbru sag og Høvel. Dei dreiv leigeskur og kjøpte inn tømmer som dei fekk saga og høvla. I 1912 løyste brørne Reinton ut dei to andre og vart eineiegarar. Brødrene Reinton sette også opp mølla i 1913. Reinton Trevarefabrikk er bygd i 1913 av Torleiv Reinton og var den fyrste trevarefabrikken i Hol. Den vart bygd for maskinell drift frå starten, og vart drive med vasskraft før elektrisiteten kom i 1931. Den 12. august 1918 brann verkstaden ned til grunnen. Elden starta i møllebygningen og det einaste som vart redda unna brannen var 100 tylfter med oppskore tømmer som skulle brukast til å byggje den nye kyrkja i Hol. Ny verkstad vart bygd opp att året etter. No blir fabrikk drive av sonesonen Oddvar Reinton.

Hol mølle:

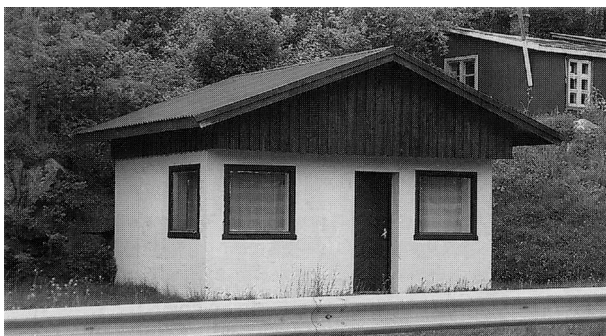
I 1913 bygde S. og O. Reinton ei moderne mølle med tørkehus ved Hagafoss, men den brann saman med Reinton trevare i 1918. Eit andelslag vart skipa same året for å byggje ny mølle på same staden. Hol mølle var ferdig i 1919 og kosta om lag 30 000 kr. Etter at det vart innført korntrygd, var mølla ved Hagafoss den einaste godkjende i Hol kommune. I 1932 gjekk den over frå vasskraft til elektrisk kraft.

Bygdahall samfunnshus på 1950-tallet.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Bygdahall samfunnshus.
Foto: Tone Oppsato 2024.

Hols første drosjesentral 1989.
Foto: Knut Medhus.

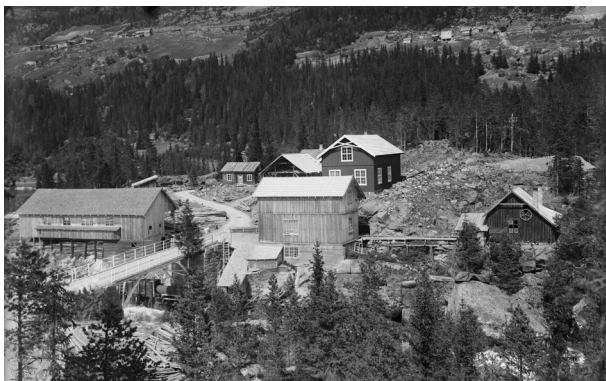
Drosjesentralen i vår tid.
Foto: Knut Medhus.

Bygdahall til venstre. Hol mølle til høyre.
Foto: Odel 2022.

Reinton trevare.
Foto: Tone Oppsato 2024.

Reinton trevarefabrikk og Hol mølle etter 1919.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

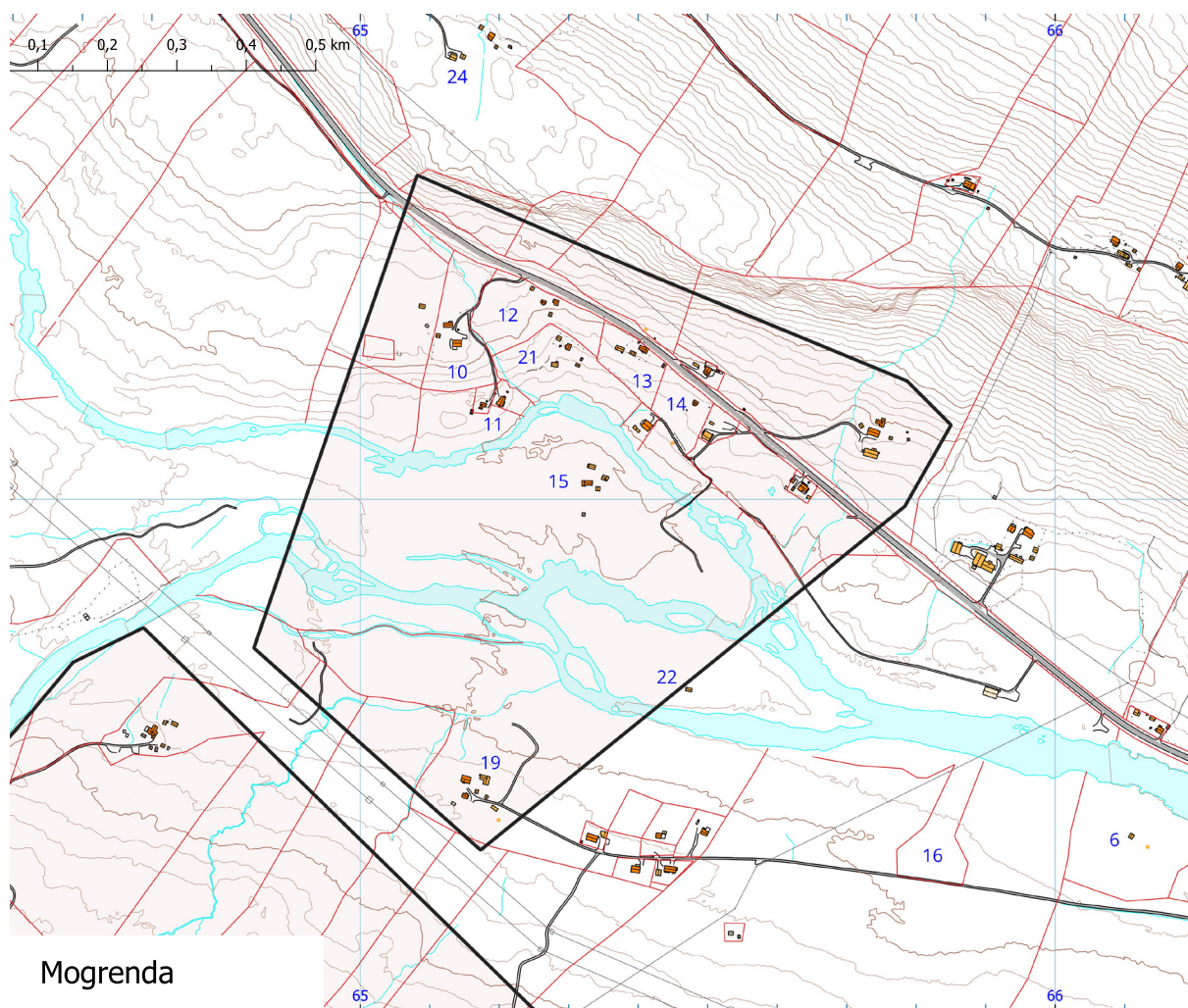
Reinton trevarefabrikk og Hol mølle 1914 før
brannen. Foto: Olav S. Reinton, Hol Bygdearkiv.

4.8 Mogrenda

Verneverdi: Svært høg

Dette er et unikt område med fleire gårdsbruk og et rikelig antall autentiske husmannsplasser knytta til disse gårdene. I et lite område i Moen krets ligger fleire husmannsplasser, nærmest uberørt, som tydelige representanter for det gamle husmannsvesenet, med sine opprinnelige veier, rydningsrøyser og små jordlapper. De fleste bygningene har stor autentistet og kan fremdeles reddes. Området har en svært høy kulturmiljøverdi også på grunn av fravær av inngripende, nyere bebyggelse. Vi presenterer her en oversikt over husmannsplassane i Mogrenda, men kun dei mest representative er markert med nummer i kartet. Dette kulturmiljøet overlapper delvis med kulturmiljøet og plassane i Vestlia i Kvisla.

Eigedommane innanfor omrisset på kartet under viser dei mest autentiske plassane i dag. Dei andre plassane ligg spreidd over heile Mogrenda utanfor omrisset. Meir om plassane finnes i oversikta på neste side.

Husmannsplassar i Mogrenda:

Nr.	Navn:	Bruk plassen lå under:	Periode som husmannsplass:	Info:
1.	Odden	Breiehagen, Ål	1741-1842	Eit bustadhus står. Ellers lagt under Hallingplast.
2.	Kringleslett (Nordre/Søre Sveinhaug)	Breiehagen, Ål	1735-1813	Nordre Sveinhaug er i bruk som bolig. Søre Sveinhaug er særst autentisk.
3.	Søre Lien	Nedre Søre Reiton/ Øvre Reinton	1755-1923	To bustadhus i bruk.
4.	Åkreslåtta	Nedre Søre Reiton/ Søre Slettemoen	Ca. 1730	Seinare lagt til Fossheim.
5.	Hølle- Hølleteigen	Søre Slettemoen	1730-1737	Ingen hus.
6.	Ankerhus	Søre Slettemoen	1768-1828	Eit hus. Trulig ei lu.
7.	Teigen/Haugeland	Søre Slettemoen	1795-1885	Fritidsbolig.
8.	Skriftingshaugen	Søre Slettemoen	1802-1837	Alle spor burte.
9.	Rudningen	Søre Slettemoen	1867-1908	Fritidsbolig. Fleire gamle hus i god stand.
10.	Sausgardhaugen/ Haugen (Søre og nordre)	Nordre Slettemoen	1752-1840	Bolig. Bebodd. 70-talls hus og fleire gamle hus. Trevarefabrikk.
11.	Myrhaug	Fradelt fra 10. i 1909		Ubebudd. Torader-spellemann Oddemann Haugen (1942-1992) budde her.
12.	Slåtto	Nordre Slettemoen	1868-1897	4 gamle hus. Ubebudd. Særst autentisk. Motstandsmannen Nils Slåtto (1904-1944) vokste opp her.
13.	Brøto	Nordre Slettemoen	1827-1909	4 gamle hus. Ubebudd. Særst autentisk.
14.	Meiebakken/Bakken	Nordre Slettemoen	1800-1916	Ett hus. Ubebudd. Særst autentisk.
15.	Øystre Øyne/ Rensløyne	Nordre Slettemoen	1780-1824	Fleire gamle hus. Ubebudd. Særst autentisk.
16.	Lambertstølen	Nordre Slettemoen	1801-ca.1860	Ingen hus.
17.	Liaplassen/Grønedokken	Nordre Slettemoen	1800-1849	Låve.
18.	Timra (Søre og Nordre)	Østre og Vestre Øyn	1845-1875	No eit hus. Bebodd.
19.	Urehaugen/Ureplassen/ Plassen	Uren	Fram til 1802	Bebodd.
20.	Steingrimplassen/ Urestølen	Uren	1828-1908	Bolig. Ubebudd.
21.	Ureteigen/Teigestugu	Uren	1840-1898	Fritidsbolig. Fem gamle hus. Særst autentisk.

23.	Solheimslien/ Nordre Lien	Søre Solheim	1807-1888	Bebudd. Diverse hus.
24.	Lybekk	Søre Solheim	1775-1804	Ingen hus.
25.	Nystølen	Søre Solheim	1856-1862	Ingen hus
26.	Ølmedokk/ Solheimslåtta/Dokken	Nordre Solheim	1800-1826	Fråflytt. Tre hus står.
27.	Fløto/Lien/Solheimslien	Nordre Solheim	1848-ca.1895	Ei lu står att.
28.	Larsplassen	Nordre Solheim	1850-1867	Ingen hus
29.	Slåtta 1: Sætaslåtta	Nedre Solheim	1857-1880	Trulig der det no står to bolighus.
30.	Slåtta 2: En del av 29.	Nedre Solheim	1865-1894	
31.	Bakkestugu			Skogstugu i Statsskogen. No hytte. Lite endra.

Beskrivelse:

Kretsen Moen strekker seg frå kommunegrensa mot Ål, opp til bakketoppen austa Hagafoss og frå Hol stasjon på eine sida av dalen over til Reinton og Øvre Solheim. Nokre husmannsplassar er no vanskeleg å finne, men heile og særst autentiske tun av den gamle bebyggelsen kan ennå sjåast oppetter RV7 i det me i dag kallar Meiebakkane.

Her er det og rikeleg med ryddingsrøyser rundt dei små jordlappane og den gamle vegen opp bakkane går uendra på mange strekker. Her ligg og det gamle skulehuset, no Moen grendahus. Mange av plassane låg "vesta åne", og det var fleire bruer som kryssa dei to vassdraga Usteåne og Storeåne. I Folk og fortid i Hol, bind 3, beskriv Reinton om lag 30 plassar, med navn og beliggenheit. I dag ser me fortsatt fleire autentiske småbruk med kulturlandskap kring. Svært lite er endra frå slik det såg ut i husmannstida. For å avgrense eit typisk kulturmiljø, er det frå nr. 10 tom. nr. 15 i oversikta/kartet som best syner det historiske bilete.

Mogrenda i 1912 sett frå nedst i Kvisla (Trageton). Foto: Olav S. Reinton, Hol Bygdearkiv.

Historikk:

Attende i tid var det ni gardsbruk i Moen, som etterkvart fekk rydda og bygsla burt mange husmannsplassar. Tre bruk vart etterkvart frådelt gardane utan å ha vore nevnt som husmannsplassar; Vestvoll, Fossheim og Åkremyre. Det er medrekna eit par plassar som høyrde til gardsbruk i Ål, men ved kommunedelinga vart desse liggande i Hol. Etterkvart som husmannsvesenet vart avvikla, gikk mange av plassane attende til gardsbruka og vart etterkvart berre eit navn og kanskje små spor etter hus. Men mange vart og sjøleigande bruk, med busetnad og ulike rettigheter. Plassen, Søre Lien og Uren har hatt drift med dyr fram til seinare tid. Dei andre vart nok for små til å kallast drivverdige, men dei fungerte som buplassar, enkelte er enno bebudde.

Gamlevegen var den gamle riksvegen fram til ca. 1940.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Gamlevegen mellom Brøto og Slåtto, med Teigestugu til venstre. Foto: Henning Bergersen 2025.

En av bygningane i Sausgardhaugen i Mogrenda.
Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Teigestugu i Mogrenda.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Slåtto i Mogrenda er en svært autentisk husmannsplass.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Motstandsmannen Nils Slåtto (1904-1944) vokste opp på Slåtto. Foto: Henning Bergersen 2025.

Meiebakken. Kun dette huset att.
Bak ser me Moen grendehus, tidlegare skulehus.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Moen skule (nå Moen grendehus) sto ferdig i 1886.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Stua i Meiebakken med riksveg 7 i bakgrunnen.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Brøto. Til høgre i vegkanten sto fjøset som
vegvesenet reiv. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Brøto er en svært autentisk husmannsplass.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Garasjen der Knut Post hadde den vesle bilen sin,
står enno i vegkanten ved Brøto.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Øynebrue ved Moen skule går over til Øystre Øyne.
Foto: Henning Bergersen 2025.

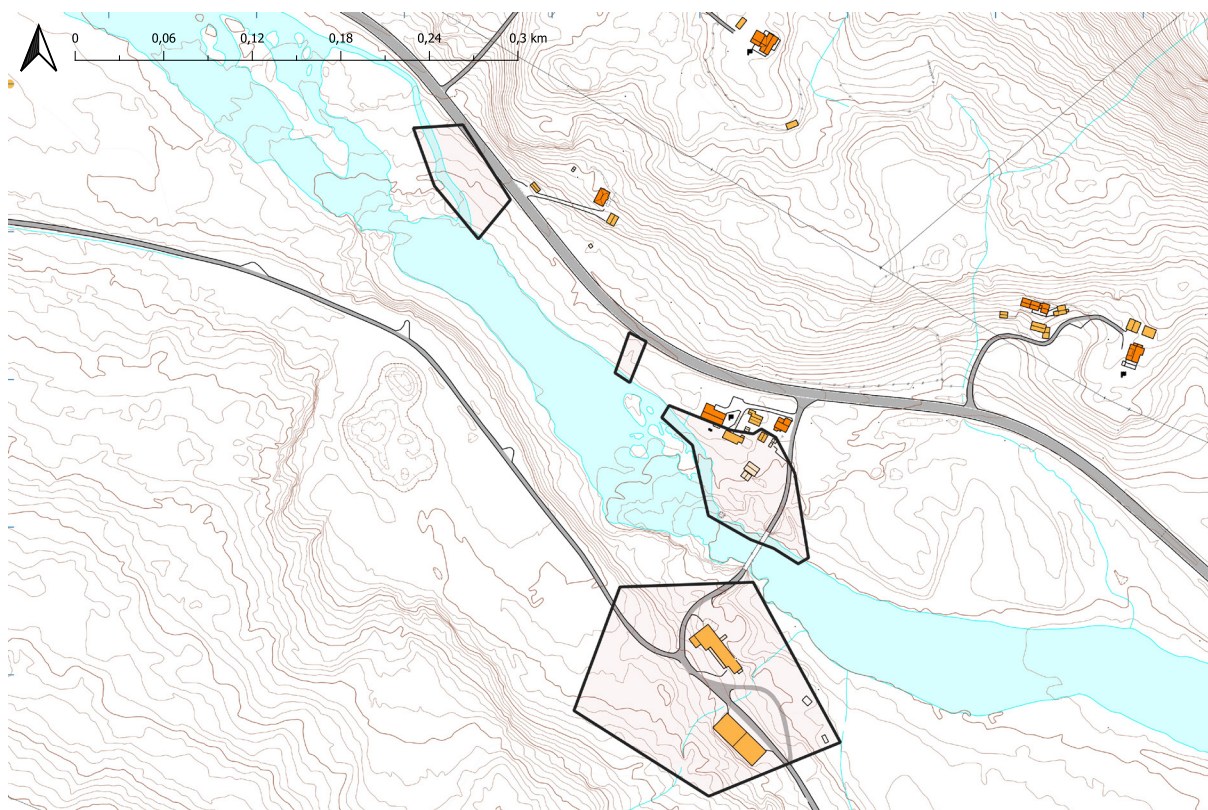

Nederst i Mogrenda finn vi stua på Søre Sveingard.
Foto: Henning Bergersen 2025.

4.9 Mobrue - Reinton smie med kanal og Slettemoen sag

Verneverdi: Middels

Heile området kan beskrivast som eit lite industrimiljø med kraftverk som forsynte store delar av gardane i Mogrenda med straum frå fossekrafta i Mofossen. Her var grovsmiing og tre ljåsmier. Frå midt på 1920-talet dreiv Nils Reinton og Gunnar Gunnarson kunstmie her. To gonger vart smia/kraftverket ramma tå flaum og bygd opp att. Dette kulturmiljøet er ein viktig representant for Hols industrihistorie.

Beskrivelse:

Smia og reister etter kraftverket er lokalisert til Moen, nær til Mobrue som ligg 40 meter sør for Rv 7. Bygget er i dag stort sett fylt med rester etter smiarbeidet og av kraftverket er det i praksis ikkje att anna enn eit tomt bygg og rester etter kanalen. Mobrue er den tredje brua som ein veit om er bygd her, og den bind saman gardane på nordsida med beiteområder og husmannsplassar på sørsida (som delvis vart gardar etterkvart).

Slettemoen saga ligg på vestsida av Storåne og har vore ein svært viktig sag for gardbrukarane i bygdene omkring. Heile området kan beskrivast som eit lite industrimiljø bygd på bruk av fossekrafta i Mofossen. Sagbruket med tilhøyrande bygningar står enno der dei sto mens saga var i drift.

Mobrua ca. 1954.
Foto: Flyfotosamlinga i Hol Bygdemarkiv.

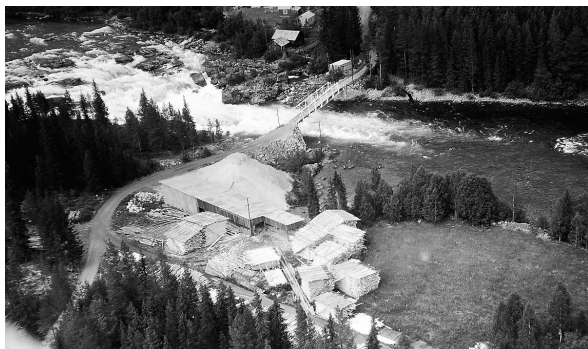

Mobrua i vår tid.
Foto: Henning Bergersen 2025.

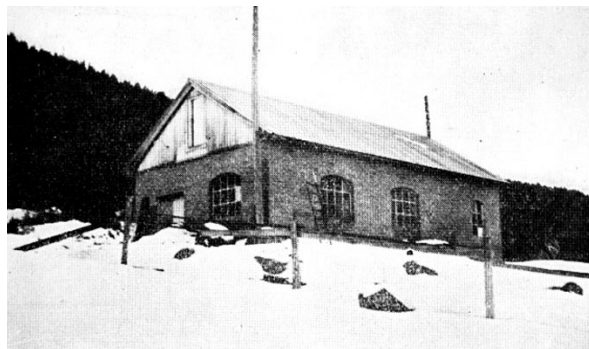
Historikk:

Smia/kraftverket: Mikkell Slettemoen bygde om lag 1920 eit kraftverk her som forsynte store delar av gardane i Mogrenda med straum. I smia var det to fjørhamrar og ein lufthamar i drift og opptil tre ljåsmedar arbeidd her samtidig. Det var grovsmiinga som vart utført her, finarbeidet vart utført i ei smie Mikkell hadde heime på garden. Frå midt på 1920-talet dreiv Nils Reinton og Gunnar Gunnarson kunstsmeie her.

Mobrua: Rester etter dei fyrste bru-kara syner enno. Ingen veit når fyrste Mobrua vart bygd, men i 1860 kom storflaumen og tok henne. Den vart raskt bygd oppatt, men så kom Bardølaflaumen i 1917 og tok med seg brua og hus. Den vart bygd oppatt litt lenger aust enn tidlegare i 1920. Den brua sto til i 1936 då den noverande fagverksbrua vart flytta hit frå Sokna. Mosaga er bygd av Embrik Rudningen i 1947. Eit par år etter kom Ola Slettemoen med ei sag frå Gol og tok over Mosaga, og bygde opp det som vart Slettemosaga. Den var i drift til om lag 2015.

Slettemosaga 1954. Foto: Flyfoto, Hol Bygdemarkiv.

Slettemoen ljåsmie. Foto: Ukjent, Hol Bygdemarkiv.

Slettemosaga var i drift fram til ca. 2015. Foto: Henning Bergersen 2025.

Over til venstre:
Rester av den gamle oppgangssaga
frå Slettemoen.

Over til høyre:
Kvernsteinen frå Slettemoen.

Til venstre:
Det gamle brukaret fremst med nye
Mobrua i bakgrunnen.

Bileta nederst:
Mogrenda smie og kraftverk.

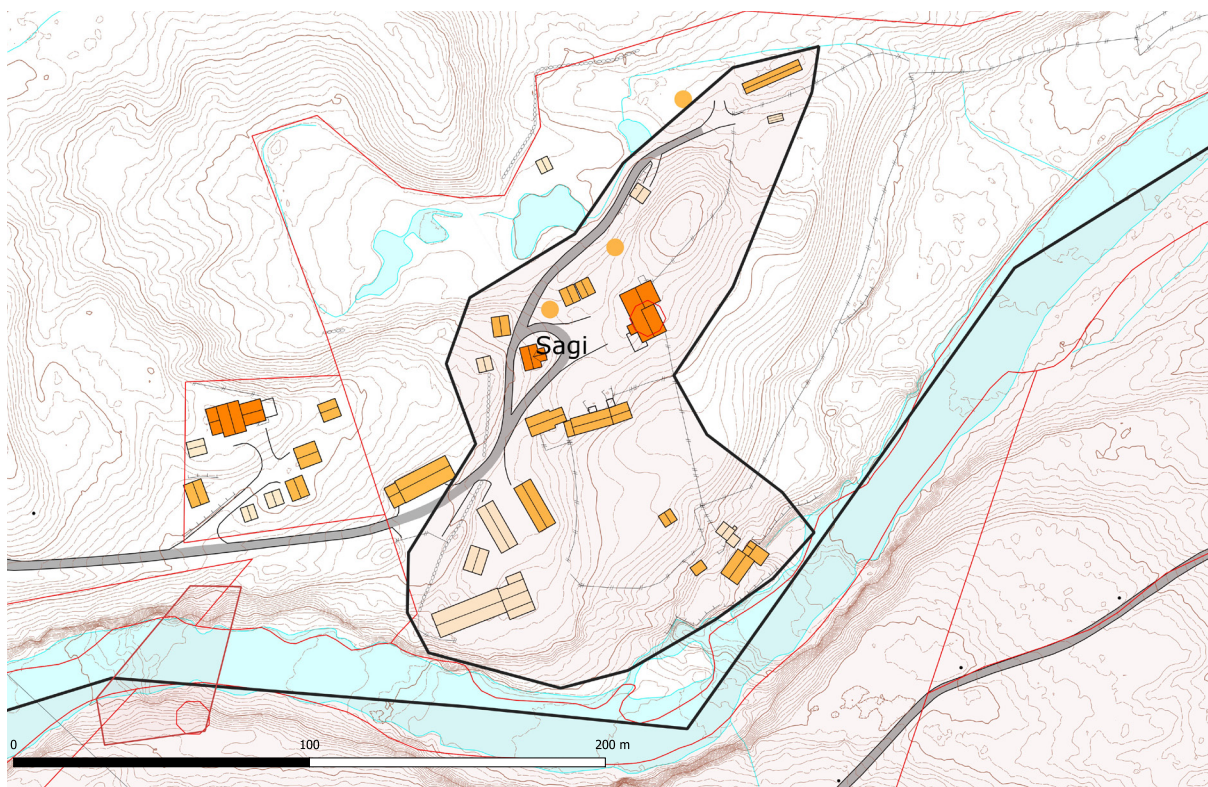
Foto: Torstein Seim.

4.10 Sagen

Verneverdi: Høg

Sagen er eit intakt gards- og industrimiljø i Kvisla som representerer Hols historie om industriutvikling muliggjort av vannkraft. Smia vart i 1920 gjenreist i betong etter brann/flaum, som representant for den moderne tid.

Beskrivelse:

Sagen er eit gardsmiljø og eit lite industrimiljø bygd på vasskrafta som renn like forbi, elva Usta (navnet på elva varierer etter kvar ein er i bygda). Sagen er eit lite bruk som ligg inntil Storåne nedst i Kvisla. Det står i dag fram som eit bruk med fleire bygg frå dei siste 40 åra saman med eit spesielt miljø knytta til Storelva. Minnene om kraftverket, den heilt intakte smia og historia gjorde at staden vart valgt til Hol kommunes kulturminne i kulturminneåret 1997. I fleire av dei nye bygga har innehavaren teke vare på ymse og bygd opp eit interessant museum på privat basis. Alle husa er i svært god stand.

Smia som er nede ved elva er bygd i 1920 som erstatning for den eldre smia frå 1898 som vart teken av Bardølaflaumen i 1917. Her nede er det også rester etter kraftverket som Svein og Jon Sagen bygde, og som forsynte både smia, garden og mølla med straum. Den gamle hallingstugu i Sagen er frå 1873, loftet og stolphuset frå omlag 1880. Badstugu og gamlefjøset er frå 1906, låven er bygd i 1840. I dag er det fleire nye hus i Sagen bygd opp av eigaren Roar Strand og sonen, som har etablert eit museumsmiljø med eldre bilar, motorsager, motorsyklar og mangt anna.

Eldre flyfoto over garden og smia. Foto: Widerøe.

Historikk:

Smia av betong vart bygd i 1920. Brørne bygde samstundes kraftverket for å forsyne garden, smia og mølla. Smia og kraftverket står enno. Svein Sagen smidde til 1945, mens Jon som kom attende til Sagen i 1939 heldt på til han fall frå i 1965. Smia og kraftverket har gått gjennom ei større restaurering dei siste åra.

Dei andre husa i Sagen er desse: Nyehuset er bygd i 1971, den gamle hallingstugu er frå 1873, mens loftet og stolphuset er frå om lag 1880. Badstugu og gamlefjøsset er frå 1906, mens låven er frå 1840.

Alt i 1898 var det ei smie nede ved elva her i Sagen. Svein Sagen (1869-1958) gjekk i lære hjå Ole Enderud i Dagali og lærde ljàsmiing hjå han. Han "kokte i" i smia til Mikkel Slettemoen. Dei ljàemna han fekk laga bar han på ryggen heim til smia i Sagen der han smidde ljàrne ferdig for hand. Smia i Sagen var den tredje som vart teken av flaumen då Buvassdammen gjekk i 1917. Det er fortalt at Rognald Brusletto, som stod bak kraftverket som Buvassdammen leverte vatn til, dagen etter flaumen kom bl.a. til Sagen for å sjå på skadene som var gjort etter flaumen. Der vart han møtt med følgjande helsing: *"Jaså, du kjem sjølv i dag. Me fongo helsing frå deg i går!"* (Det kan nemnast at flaumen øydela to småbruk, to sagbruk, fire kvernhus, sju bruer og tre smier. Skadene etter flaumen vart taksert til 350 000 kr i 1917-verdi og det vart gjennomført innsamling av pengar, både her heime og blant holarar i Amerika).

Sagen lǵasmie og kraftverk ca. 1925 med kvernhuset til venstre. Foto: Hol Bygdearkiv.

Sagen gardsmiljø i 2025. Foto: Henning Bergersen.

Sagen lǵasmie og kraftverk i vår tid. Alt står eksakt slik det var på 1950-tallet og er meget godt ivaretatt. Foto: Henning Bergersen 2025.

Sagen gardsmiljø i 1944. Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

4.11 Vestlia i Kvisla, Hol stasjon og småbruk

Verneverdi: Høg

Dette er et område som består av Hol stasjon og fleire husmannsplasser med høg aldersverdi. Stasjonsbygningen er av høg autensitet og foreslått tatt inn på liste over verneverdige kulturmiljø i landsverneplanen for jernbanebygninger.

Hol stasjon omkring 1910. Foto: Olav S. Reinton, Hol Bygdearkiv.

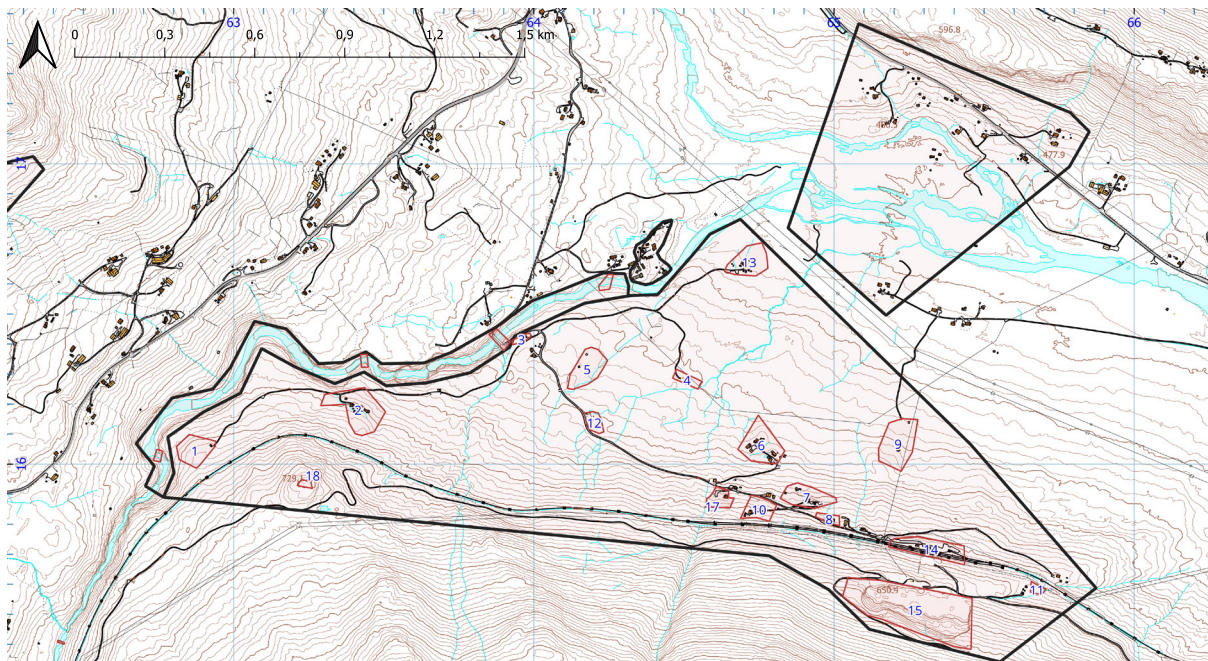
Beskrivelse:

Alle småbruk og boligar frå Branesplassen og Granvoll opp til og med Hol stasjon, er det som utgjør "Vestlia" i Kvisla. Ein ser ennå reister frå den tida kvar familie hadde sitt vesle gardsbruk. Etterkvart vart desse småbruka avvikla, men busetnaden heldt fram og fleire av husa er fornya og framleis i bruk som boligar.

Det står ennå att nokre hus frå husmannstida (se kart/oversikt neste side): Låven på Branesplassen (1), bygning i Sollien (5) og i Granvoll (13). I Urshovd (2) er det og eldre hus. Ved stasjonen er det fleire boligar og uthus frå den tida det var stor trafikk på stasjonen. Granheim (8) med fjøs og stallplassar for dei som hadde behov står ennå ganske uendra. I dag bur det folk i Granvoll (13) og Timra (6), samt i sju frittstående bustadhus.

Stasjonsbygningen (14) er ubetydeleg endra heilt frå den vart nybygd. I seinare tid er det eine sidesporet forlenga til kryssningsspor etter dagens krav. Det er eit andre sidespor, med lasteutstyr for pukk (15) frå pukkverket i lia ovanfor, her blir det ennå lasta pukk på jernbanevogner for vedlikehald av Bergensbanen. Pukksiloen har vore i bruk sidan pukkverket vart åpna i 1960.

Utvalde småbruk og plassar i Vestlia i Kvisla:

Nummer på kart:	Navn:	Info:
1.	Branesplassen	Her står ennå ei lu.
2.	Urshovd	Bustad fram til ca. 1970. No fritidseiendom.
3.	Branesstugu	Lite eller ingenting endra. No fritidseiendom.
4.	Klemmitplassen	Fråflutt ca. 1955. Gamlehuset er fjerna og nytt bustadhus satt opp.
5.	Sollien	Fråflutt ca. 1975. Ett hus står att. Tidligere husmannsplass.
6.	Timra	Bebudd. Tidligere husmannsplass.
7.	Steingrimplassen	Fråflutt.
8.	Granheim	Ikke bebudd. Her var kafedrift og fjøs for hestane til de reisande med toget. Møteplass.
9.	Liaplassen	Tilhørde Kleven, som og eigde Granheim. Kun en låve står att.
10.	Jemterud	Bebudd.
11.	Oldenborg	Bebudd.
12.	Slåtteteig	Lu står ennå.
13.	Granvoll	Bebudd. Fleire gamle hus i god stand. Tidligere husmannsplass.
14.	Hol stasjon	Bygd 1907.
15.	Hol pukkverk	Starta av NSB, no drifta av Øygard AS
16.	Bustad	Bebudd.
17.	Fritidseigedom	Tidligere bustad.

Hol stasjon var betjent fram til 1983, men hadde ikke fast togstopp etter midten av 1970-åra.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Granheim var kafe og møtestad for de reisande med toget. I fjøset kunne man plassere dyra.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Historikk:

I Vestlien var det tidlegare kun husmannsplassar, men etterkvart vart dei sjøleigande småbruk. Dei fekk ny verdi då Bergensbanen kom, med Hol stasjon for øystre Hol. Anleggsarbeid og etterkvart drift av jernbanen ga arbeid for mange, både lokale og tilflyttande, og det vart eit lite "samfunn" her. Seinare kom Hol pukkverk (15), som fram til i dag har levert pukk og grus både lokalt og til jernbanen. På stasjonen var det sidespor til godshuset, med lasterampe. Eit sidespor ligg enno for lasting av pukkvogner frå siloen bak. I seinare tid er det bygd dobbeltspor over lengre strekning forbi stasjonen, der to lange tog no kan møtast. Det var bussrute frå Hol sentrum opp til stasjonen. Siste lasset med gods utanom pukk, gikk ca. 1990, ei full vogn med nye jernbanesviller til Norsk impregneringskompani i Larvik.

Skuleungane høyrde fyrst til i Kvisla skulekrets, dei gikk då både over Urshovdbrua og Kvisla bru etter som det hōvde. Frå 1947 gikk dei på skula i Moen, før dei havna på Holet skule. Torstein Branes bygde seg ei stugu (Branesstugu) som står like ved stasjonsvegen (3). Han var på heimveg frå fest i Kvisla, var sprek kar i godt humør, og gikk på hendene over brua ved Esparhølen. Det var i allefall 20 meter frå brua og ned i hølen under fossen. Brua var bygd mellom to steinar heilt utpå kanten av fossen, her gikk elva kvit støtt.

Heile området var eit eige samfunn av små husmannsplassar, og vart sterkt prega av at dei fleste fekk arbeid på NSB. No er det få fastbuande att, og ingen arbeidsplassar knytt fast til jernbane eller pukkverk.

Familien Randen foran Granheim på 1930-tallet. Her var det kafedrift. Foto: Arne Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Granheim i 2024.
Foto: Lars Hamarsbøen.

Sollien i 1944.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Sollien. Fråflytta ca. 1974. Rive i 2024.
Siste bebuarane var Ruth og Guttorm Sollien.
Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Sollien i 2025. Kun en bygning står att.
Foto: Henning Bergersen.

Steingrimplassen. Ubebodd.
Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Klemmitplassen med nytt bustadhus.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Lu og slåttetei ved Stasjonsvegen.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Torstein Branes, den siste husmannen i Vestlien. I staden for å kjøpe plassen bygde han et lite hus ved stasjonsvegen og flutte dit saman med far sin. Tegna av Guttorm Sollien.

Branesstugu. No hytte.
Ned til høgre ser me så vidt Kvisla bru.
Foto: Henning Bergersen 2025.

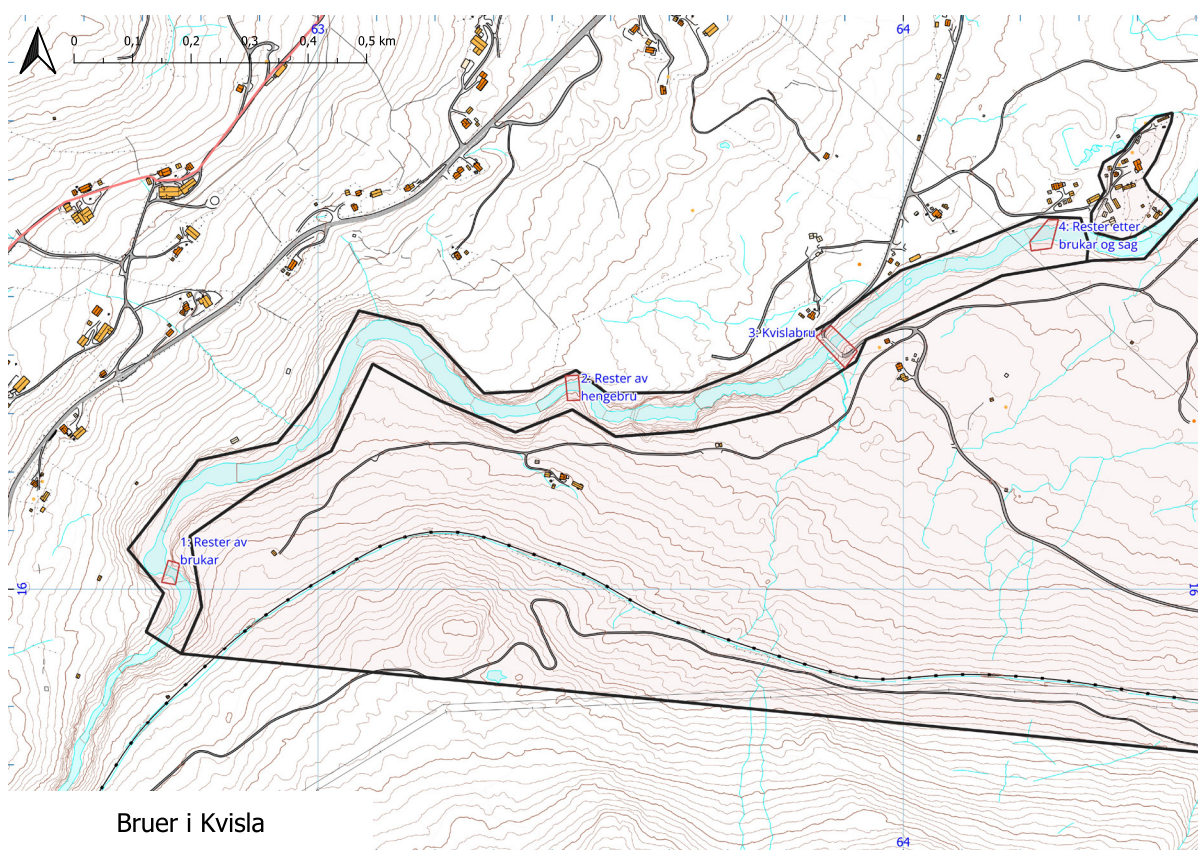
Bildet over og de tre nederste bildene:
Branesplassen, detaljer frå låven.
Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

4.12 Bruene i området Hol stasjon

Verneverdi: Høg

Til Hol stasjon og området som ble kalt "Vestlie" i Kvisla førte fire bruer over Ustaelva (Hallingdalselva). Bare Kvisla bru er fremdeles intakt, men det finnes spor som forteller en viktig historie om livet på husmannsplassene som hørte til gårdsbrukene på "heimsida" og hvordan de forholdt seg til elven og kontakt med samfunnet på "heimsida".

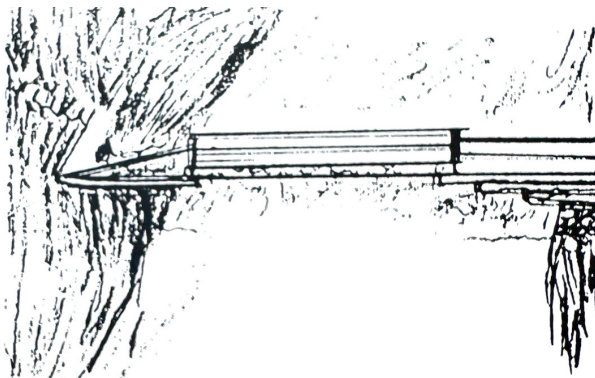

Bruer i Kvisla

Beskrivelse:

Alle småbruk og boliger fra Branesplassen og Granvoll opp til Hol stasjon, er det som utgjør "Vestlien" i Kvisla. Fire bruer førte over elva. Av disse er det kun en att.

Branesbrua (1) over Esparhølen, trebru som reiste i flaumen 1917 (då Budalsdammen reiste). Ein kan enno finne stigen ned til brua. Under høgste bru-karet, sett motstraums, var det ein stor, flat stein. Den ligg der ennå og når vatnet går over den, er det stor vassføring. På venstre sida er stien opp frå brua delvis hogd inn i berget. Urshovdbrua (2), hengebru med fint arbeidd gangveg ned til brua på begge sider og murar på begge sider som inngang til brua. Var opprinneleg ei trebru (se bilde neste side). Her er kun vaierane att av sjølve brua. Kvisla bru (3), der bilvegen går i dag, bygd for bilveg til Hol stasjon. Dette er ei heilt intakt steinhvelvbru bygd i 1911.

Branesbrue over Esparhølen.
Tegna av Guttorm Sollien, slik han minnest den.

Esparhølen. Brua starta ved den store hella.
Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Historikk:

I Vestlien i Kvisla og Moen var det frå gammalt kun husmannsplassar som etterkvart vart sjøleigande småbruk. Plassane høyrde til gardsbruk på “heimsida”, der det oftast var pliktarbeid. Iblant måtte dei møte i kyrkja eller det var andre nødvendige ærend. Ustaelva var stor og uråd å krysse det meste av året, så det vart behov for bruer.

Den eldste var nok Trøgatonbrua, vest for Sagen. Av den kan ein såvidt finne reister av brukara. Ved Branesplassen vart det lagt ei trebru over Esparhølen. Brua var bygd mellom to steinar heilt utpå kanten av fossen. Her gikk elva kvit støtt.

Urshovd hadde ein åker på andre sida av elva og ein liten eigedom nærare Geilo. Dei laga seg ei hengebru rett nedom bruket, kalla Urshovdbrue. Her var det arbeidd god stig ned til brua på begge sider. No kan ein kanskje finne vaierane over elva, det er alt. Kvisla bru, der bilvegen går til Hol stasjon i dag, vart bygt i 1911, då Hol stasjon vart anlagt for å betjene øystre Hol. I dag er den forsterka og breidda med betongplate og rekkverk på toppen, for å tole dagens køyretøy. Skuleungane i Vestlien høyrde til Kvisla skulekrets, dei gikk då både over Urshovdbrua og Kvisla bru etter som det høvde. Frå 1947 gikk dei på skula i Moen, før dei havna på Holet skule.

Den gamle trebrua over til Urshovd. Bildet er tatt mot aust.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Urshovdbrue der vaierane heng att.
Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Urshovdbrue med murar og reister etter hengebrua.
Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Gamal veg ned til Urshovdbrua frå
Dybsjord. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Kvisla bru under bygging, med arbeidslag.
Foto: Olav S. Reinton, Hol Bygdearkiv.

Kvisla bru då den var ferdig i 1911. I bakgrunn ser me
Urshovd og Urshovdnatten. Foto: Ukjent fotograf/Norsk
vegmuseum, Statens vegvesen.

Kvisla bru vart i 1990 forsterka med betong på toppen,
etter dagens krav. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

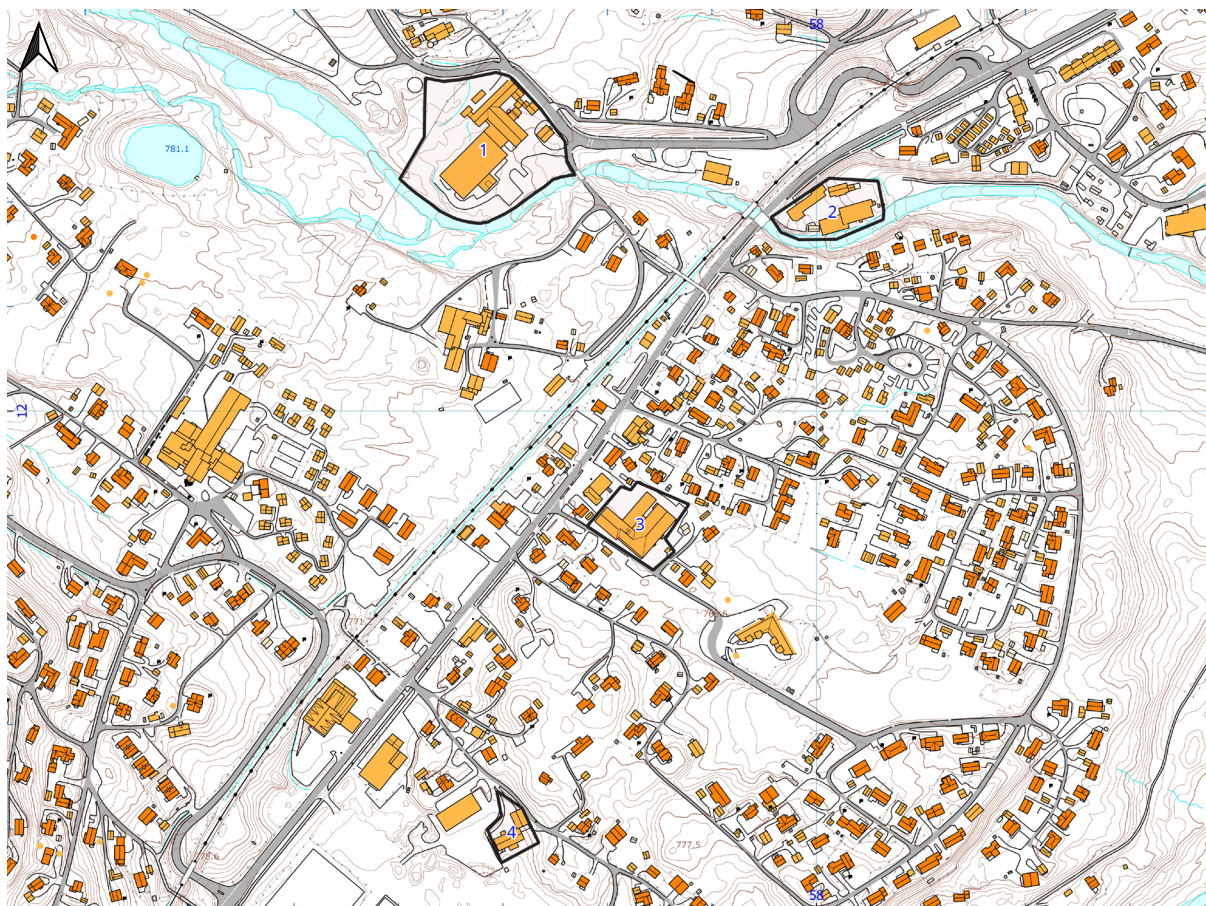

Kvisla bru i 2025.
Foto: Henning Bergersen.

4.13 Geilo Jernvareindustri

Verneverdi: Høg

Geilo var eit senter for jernvareindustrien i Hol. Dei fire større bedriftene låg ganske samla på Geilomoen og ved elva Bardøla. Bygningane står ennå, men ellers er det svært lite att av den gamle jernvareindustrien på Geilo.

Industrien på Geilomoen:

Nummer:	Navn:	Drift:
1.	Øyo	1882 →
2.	Brusletto	1896 - Oppkjøpt 2021
3.	Geilo verktøy/ Geilomoen næringshage	1943 - 2015
4.	Geilo Knivfabrikk/ Skaugum	1943 →

Beskrivelse:

Dei fleste bygningane står ennå, men det er produksjon kun ved den eine; Skaugum bestikksfabrikk. For Øyo (1) skjer all produksjon andre stader. Det er kun pakking og salg som foregår i ein liten del av dei gamle lokala, som er tømt for produksjonsutstyr. Bygningsmassen på Øyo er nokså uendra frå den tid det var full produksjon. Der er det også rigga eit lite museum for publikum, som syner industrihistoria på Geilo. Mykje av bygningane er utleigd som lager. Tidlegare Geilo Knivfabrikk, no Skaugum bestikksfabrikk (4) produserer ennå det kjente Skaugum-bestikket. Brusletto (2) er seld og produksjonen er flytta frå bygda, bygningsmassen er også solgt. Geilo verktøy (3) eksisterer ikkje lenger, bygningane har vorte til "Geilomoen næringshage" med fleire ulike bedrifter.

Geilo verktøyfabrikk, tidligere Geilo verktøy- og knivfabrikk. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Geilo verktøyfabrikk, tidligere Geilo verktøy- og knivfabrikk. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Brusletto fabrikk. like etter flaumen i 1917. Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Brusletto 2024. Foto: Torstein Seim.

Øyo, inngang til utsalg og museum. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Øyo varemottak/utlevering, kontor- og sanitærbygg. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Brusletto tømmer lokalene i juni 2024. Foto: Torstein Seim.

Historikk:

Over heile Hallingdal finns det spor etter jernutvinning og jernet var ei god handelsvare i hundrevis av år. Etterkvart vart det mange dyktige smedar. Hallingane var kjent for sin smi-kunst. Sjugurd Endrestøl var den som starta smiing som næring i Ustedalen i 1860-åra. Knut Øyo og Rognald Brusletto er viktige navn, som frå 1880-åra utvikla smiinga til industri. Dette var driftige karar som bidrog til ei god utvikling i bygda. Smiinga vart meir og meir mekanisert. Dei bygde kraftverk, arbeidsfolka fekk gunstige lån til boligbygging og produkta vart marknadsført langt utanfor dalen. I 1941 var det 85 tilsette. I 1973/1974 var 203 personar sysselsette i industrien på Geilo. Etter då har det vore ei stadig nedtrapping, mykje grunna for høge produksjons og lønnskostnader. Dei store produkta frå starten var nok ljå, knivar og økser. Etterkvart vart det hestereidskap, trillebårer, bestikk og verktøy. Brusletto fekk eit bra oppsving rundt OL i 1994, men bedrifta er no flutt til Gudbrandsdalen. Skaugum gjer ein god innsats for å halde bedrifta i gang og er saman med museet på Øyo dei stadene me kan vise til for å syne ein viktig del av utviklinga på Geilo.

Skaugum, tidlegare Geilo jernvare.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Geilo jernvare/Skaugum Bestikkfabrikk.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Den berømte OL-kniven 1994 fra Brusletto solgte i over 200 000 eksemplarer. Foto: Ukjent.

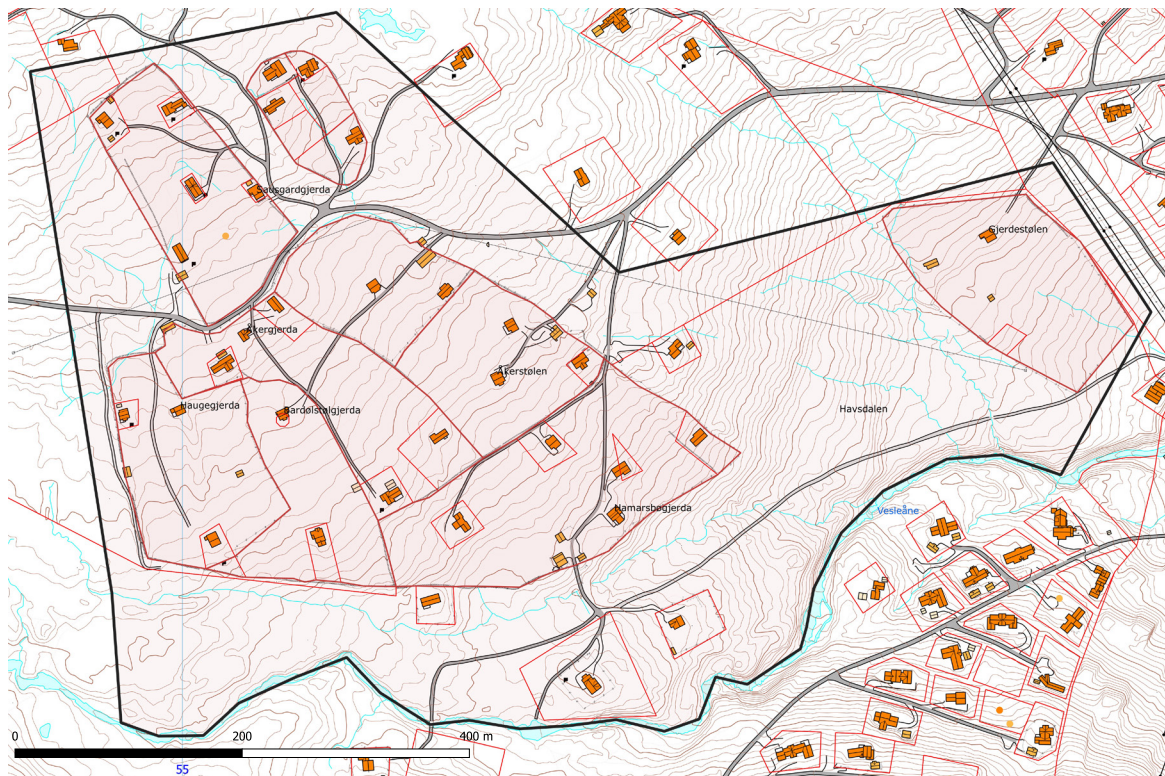

Geilo verktøyfabrikk. Foto: Henning Bergersen 2025.

4.14 Havsdalen

Verneverdi: Svært høy

Dette er et stølsmiljø som fremdeles bærer mange intakte spor av eldre stølsdrift, beitemark og buferdstier, selv om alpinanlegg og hytter kryper tett innpå. Er avsatt med hensssynsone landbruk i KPA, grunnet stølsmiljøet.

Beskrivelse:

Havsdalen stølsområde består av seks "langstølar" i klynge, i tillegg til ein som ligg aleine over tregrensa på ca. 1030 moh. De finnes spor/navn etter seks stølar til; Snøstølen, Fløtagjerda, Veslestølen, Nystølen og Moteset. Den siste har me ikkje navn på. I dag er det en støl med kyr som nyttar to vollar til nattbeite, beiter i utmarka på dagen. Fire vollar blir slått. Noko sauebeite i utmarka, og areala rundt vollane er ennå delvis åpne etter beiting, men attgroinga er komen langt. Ut frå kvart fjøs kan ein ennå finne stigar i den retningen kvar støl hadde sitt beiteområde, det var nøye fordelt. Vinterstid blir delar av utmarka brukt til alpinanlegg og turløyper. Hyttebygging starta i 1917 og no er det ca. 350 hytter/leilegheiter der dyra beiter på tomtene. Det er ennå reister av gamle bufarsvegar både mot Prestholtstølane og mot Vestreim. Gutu der vegen går mellom to vollar har nok vore der før det vart bilveg på 1950-talet. Eldste stølsbua er skilt frå garden og innbygd i hytte. Innvendig er himlingen dekorert med rosemåling av nyare dato (Lars Sataøen). Ei anna bu er og av eldre dato. Ellers står det att tre-fire eldre fjøs, det eine med låve over og tre løer. Det er to kjente tufter, der det knyter seg ei historie til den eine attende til 1600-1700-talet.

Eit "landemerke" er skåpet med skikjelke i, til bruk for å frakte skadde skiløyparar til Geilo. Dette står ved skiløypa øvst i bakkane mot Prestholt. Mange beinbrot på ski nedover bakkane avdekka eit behov for denne. Den er godt vedlikehalde og truleg reist av hjelpekorpsset på Geilo.

Heim til mjølking i 2023. Bak stølen ser ein Fjellheisen.
Foto: Lars Hamarsbøen.

Rester Snøstølen 2024.
Foto: Lars Hamarsbøen.

Pukerudstølen 2024.
Foto: Lars Hamarsbøen.

Åkerstølen 2024.
Foto: Lars Hamarsbøen.

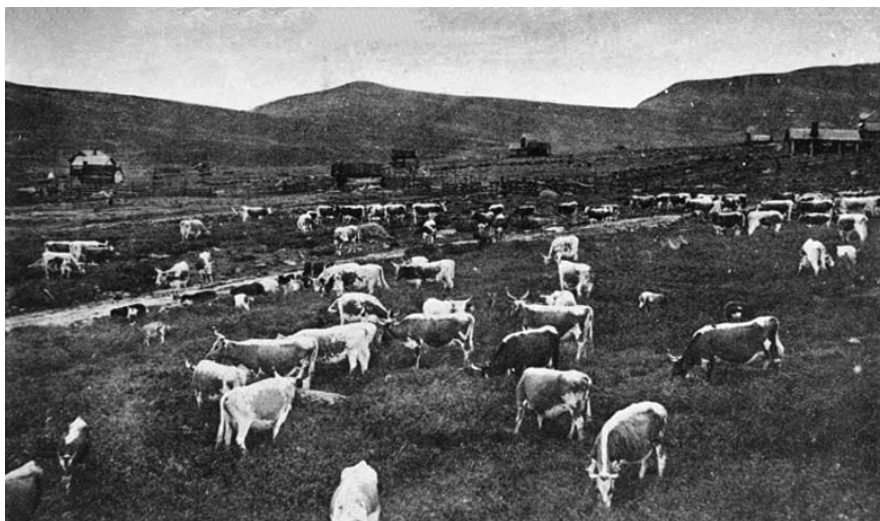
Historikk:

Navnet Havsdalen, to ulike tydingar:

1. Navnet kjem frå garden Haugen nede i bygda, Haugsdalen. Eg kan ennå hugse ein gamal slåttekar prata om Hausdalen og oppfatta ikkje g-en. Det har og vore skrive Hafsdalen og Hafrsdalen.
2. S. Reinton skreiv at namnet Havsdalen er samansett av to ord: hav og dalen. Han meinte ordet hav måtte vera det gamle intetkjønnsordet hav. Det har vore brukt både i Hallingdal samt andre stader og betyr heving. Det tilsvarande verbet er å heve. Namnet Havsdalen betyr då mest truleg dalen som hevar seg opp over landskapet og hoveddalen nedanfor, med andre ord "den høgtliggande dalen". Reinton meiner det kan ha vore støling sidan like etter år 1000, stølen høyrde til garden Åker. Etterkvart har garden vorte delt og fleire stølar kom. Moteset, Nystølen, Veslestølen og Snøstølen er no berre hyttetomter. Geologien, og mange hundreårig beitebruk, har gitt ein særdeles artsrik flora, påvist i forskingsrapport/doktoravhandling av Hanne Sickel, Nibio.

Varden på Havsdalsteinen og le-veggen på Vardahovda er bygde av gjeslegutar. Ved Kaffisteinen hadde budeiene søndagstreff. Alt er historier frå tidlegare tider. I 1917 vart fyrste hytta bygd, og det har utvikla seg til om lag 350 hytter og leilegheiter. Far til Sonja Henie var den fyrste som køyrde bil opp til Havsdalen, fyrst på 1920-talet. Det gikk hardt utover stigbrett og skjermar, så dagen etter måtte bøndene skyte vekk stein og forbedre vegen, slik at Henie kunne koma seg ned att.

Før og under krigen var det mange i Hol som dreiv med lafting og hyttebygging vart vanleg. På Havsdalen finn me fleire hytter og stølsbuer som er bygde etter dei same tegningane, desse finns og i Ustaoset. Truleg tegna av Asle Hammersbøen. I 1960 var det sju stølar med kyr. Bilvegen var komen, så mjølka kunne leverast til meieriet. Då kom og Fjellbygdtiltak med skitrekk og utleiehytter, og elektrisiteten vart utbygd til hytter og stølar.

Store, opne grassletter prega av mykje beiting, og sanking av ved. Seinare mykje overgrodd med brisk, og etterkvart bjørk. Dei fyrste hyttene er komne. Foto: Arne E. Grøvo ca. 1935, Hol bygdearkiv.

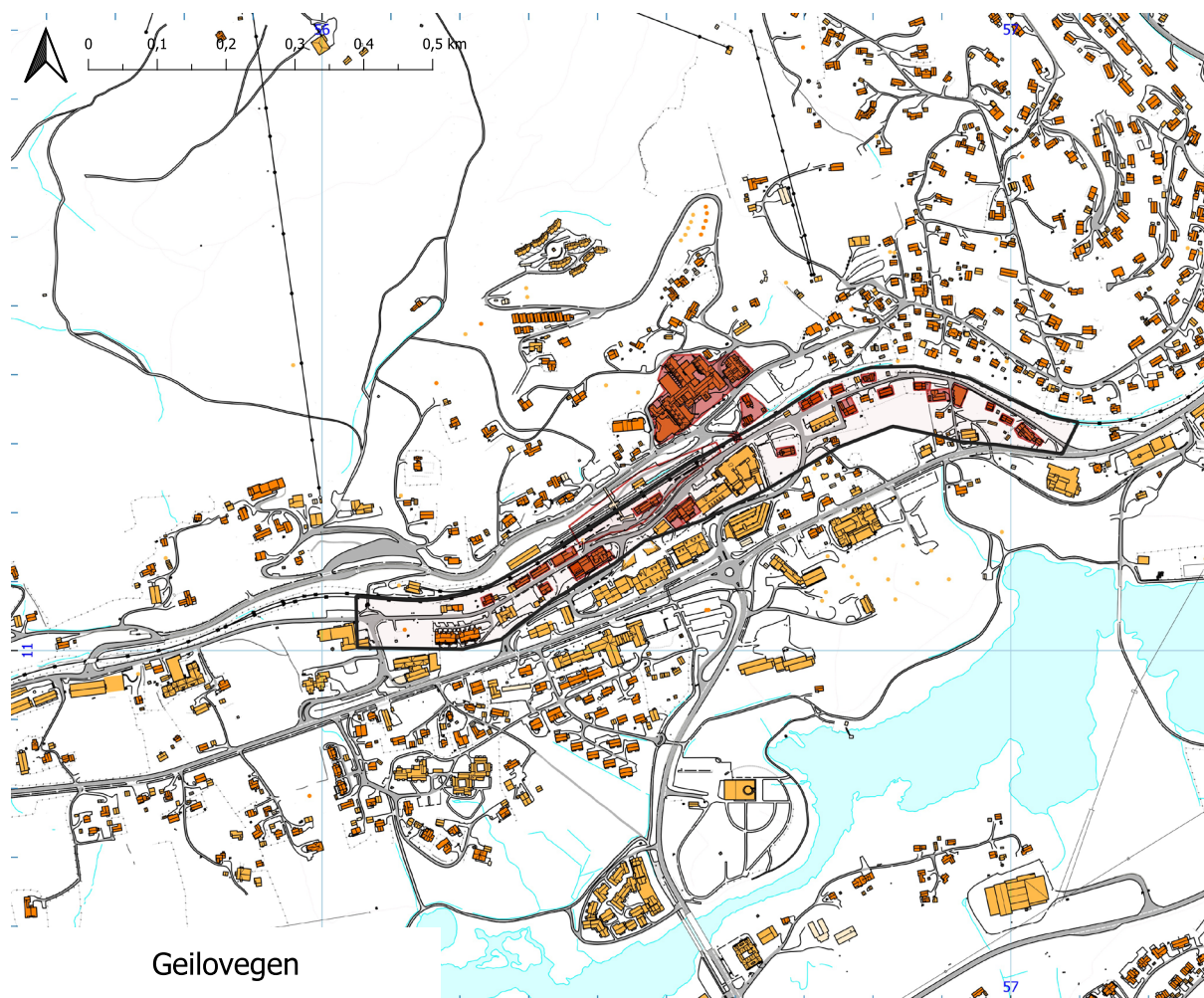

Fleire hytter, bilveg til Prestholt, lysledning til dei fyrste hyttene og stølane. Bilde tatt frå "Bakslalomen", fyrste slalomløypa på Havsdalen. Foto: Paul Andreas Røstad 1966.

4.15 Geilo sentrumsområde med Geilotoppen og reiseliv

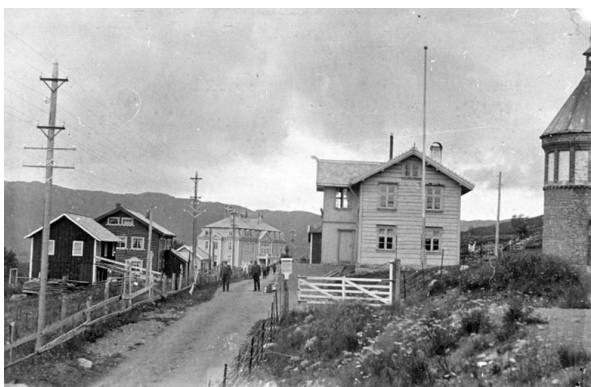
Verneverdi: Svært høy

Geilo er en bygd som har vært gjennom en rivende utvikling. Geilovegen/gamlevegen er nå det eneste sammenhengende området i sentrum av Geilo hvor man fortsatt kan få et inntrykk av hvordan bebyggelse og miljø framsto for omtrent 100 år siden. Geilovegen er den opprinnelige veien gjennom Geilo og med sine autentiske bygninger og kulturmiljøer knytta til handel og turisme, er den svært representativ for det historiske Geilo.

Beskrivelse:

Geilovegen tek av frå RV 7 ved Geilo Høifjeldspensionat og går langs Bergensbanen forbi Geilo kirke og Geilo stasjon fram til Geilo Hotell. Gamlevegen fortsetter vidare. På begge sider av Geilovegen er det mykje av den opprinnelege bebyggelsen frå dei siste 120 åra, mange er ombygde, men det er svært få bygg som er nyare enn 60 år. I 1908 kom Geilo stasjon, og med Ustedalen kapell, forretningsbygg, bustadhus og offentlege bygg var Geilovegen lenge et sentrum i bygda. Bebyggelsen syner utviklinga gjennom hundre år i både behov og byggestil.

Geilovegen sett frå aust ca. 1915. Haugs Hotell (nå borte) i bakgrunnen. Vanntårnet lengst til høgre. Foto: Lars K. Ødegaard, Hol Bygdemarkiv.

Geilovegen sett frå Haugs Hotell. Me ser dei same bygningane som på bilete til venstre. Foto: Olav S. Reinton, Hol Bygdemarkiv.

Historikk:

Geilovegen (og Gamlevegen vidare) var den opprinnelege vegen gjennom bygda vestover i Ustedalen. Ustedalen kapell (Geilo kirke) med gravplassen vart lagt inntil vegen i 1895 og i 1908 kom Geilo stasjon på andre sida av vegen. So utvikla dette seg vidare til eit sentrum i bygda, med forretningsbygg, bustadhus og meir offentlege bygg tilpassa behova til ulike tider. Nokre hus har vorte rive og erstatta med nye. Andre vart innbygd i nyare og større, men ennå står det hus frå tidleg 1900-talet ganske uendra. Alle syner typiske trekk frå den tida dei er bygd eller ombygd og endringar vil kunne virke negativt på dette. Berre omlag sju bygg er yngre enn 50 år.

Bebyggelse og gatebilde syner eit sentrum i stadig utvikling dei siste 120 åra. Ettersom Geilo har vorte meir og meir ein turiststad, har Geilovegen ennå mykje av det opprinnelege og som stor turiststad er det unikt at so mykje av dette ennå fungerer i det daglege. Seinare tids store utbyggingar har foregått i områda utanfor Geilovegen og har difor ikkje i særleg grad endra det historiske sentrum. Det er særskilt viktig å bevare det historiske sentrum av Geilo også i framtida.

Geilovegen 44 og 46 fotografert ca.1958 av Arne E. Grøvo. Same stad fotografert av Lars Hamarsbøen i 2023.

Tabellen under gir en oversikt over et utvalg av bygg med særskilt preg eller historie i Geilovegen og Geilo sentrum. Alle bygg er med å danner en helhet og syner ei utvikling som har skjedd over meir enn 100 år. Byggene som er markert med grønt er vernet.

Adresse:	Navn:	Antall bygg:	Spesialområde/ beskrivelse:
Geilovegen 2	Geilo høifjeldspensionat (Geilo mountain lodge)		Bygd 1924. Restaurert/ombygd 2000-talet.
Geilovegen 4	Thune-huset		Bygd 1942. Bolighus.
Geilovegen 6	Larsson-huset		Bygd 1924. Lite lafta hus. Ikkje endra.
Geilovegen 10	Geilo samvirkelag		Bygd 1931. Ombygd på 1970-tallet. Lite endra etter ombygging. Gjenbruksbutikk.
Geilovegen 12	Ustedalen ungdomshus / menighetshuset		Bygd før 1900. Brukt som skule, menighetshus og reservekyrkje. Gjenbruksbutikk.
Geilovegen 14	Geilo husflid		Bygd 1940. Senter for produksjon og grossistsalg av husflid- og suvenirvarer. Lite endra.
Geilovegen 16	Trageton-huset		Bygd 1923. Ombygd. Bolig.
Geilovegen 17	Solhaug / Ringdal		Bygd ca.1912. No fritidsbolig.
Geilovegen 20	Hval-huset		Bygd 1937. Legekontor og bolig, seinare lensmannskontor. Tidstypisk arkitektur fra 1930-tallet.
Geilovegen 21	Slettemoen-bygningen (Aksdal-bygningen)	1	Bygd 1933. Bevaring av bygning.
Geilovegen 23-25	Åker-huset		Nr. 25 bygd før 1930. Nr. 23 bygd før 1950.
Geilovegen 31	Stasjonsbygningen	1	Bygd 1907. Bevaring av del av bygning
Geilovegen 42	Hvammen-huset (Geilo sport)		Bygd ca. 1920. Har husa mange slags forretningar, samt hyblar/leilegheiter.
Geilovegen 44	Grøvo-huset		Bygd ca. 1924. Huset til fotografane A. E. Grøvo og Nikolai Grøvo. Også tidlegare postkontor og blomsterutsalg.
Geilovegen 55-57	Ro Hotell/Ro Kro		Eldste del våningshus på "Vesleslåtta". Flytta hit og ombygd 1903-1904. Ro Kro fra 1953. Utvida mot vest på 1960-tallet. Tidstypisk arkitektur i begge byggefaser.

Adresse:	Navn:	Antall bygg:	Spesialområde/ Beskrivelse:
Geilovegen 52	Rust-bygget		Ukjent byggeår, men lite endra. Utgjer ein del av den typiske Geilovegen vestover.
Geilovegen 56-58	Trageton-bygget		Nr. 56 har ukjent byggeår, men trulig 1800-tall. En av de eldste bygga i Geilovegen. Nr. 58 er bygd på 1960-tallet. Ulik bruk over tid: Kafe, kolonial, ølutsalg, sportsutstyr. No restaurant Hallingstuene.
Geilovegen 59	Geilo bakeri	1	Bygd 1919. Bevaring av bygning.
Geilovegen 61	Tufte-bygget/ Geilo trykkeri	1	Bygd 1914. Tidligere bokhandel og kolonial Bevaring av bygning.
Geilovegen 62	Kveldsro	2	Bygd 1916. Bolighus. Bevaring av bygninger og hage.
Geilovegen 65	Sveingard-huset		Bygd 1940. Bolighus.
Kyrkjevegen 11	Fossgård (gårdstun)	2	Bevaring av våningshus, låve, stabbur og tun.
Kyrkjevegen 22	Geilo kyrkje	1	Bygd 1890. Bevaring av bygning.
Timrehaugvegen 1	Solbakken	3	Bevaring av bygninger og tun

Bygninger og bygningsmiljø som er markert i grønt, er regulert til spesialområde bevaring i reguleringsplan for Geilo sentrum. For disse gjelder:

- Den bestående bebyggelsen i bevaringsområdet tillates ikke revet. Bestående bygninger kan utbedres forutsatt at bygningenes eksteriør med hensyn til målestokk, form, detaljering, materialbruk og farger blir opprettholdt. Kommunen kan kreve at fasadene føres tilbake til tidligere dokumentert utseende, eller til fasadeuttrykk i samsvar med bygningens alder eller områdets karakter.
- Ved utbedring, reparasjon eller eventuell gjenoppføring skal opprinnelige bygningsdeler i størst mulig grad tas vare på og gjenbrukes i sin rette sammenheng.
- Innvendig modernisering, teknisk og bygningsmessig, kan skje i tråd med huseiers ønsker innenfor rammen av plan- og bygningslovgivningen. Interiørmessige endringer i Geilo kyrkje skal imidlertid godkjennes av antikvarisk myndighet.
- Eventuell byggemelding som omfatter bygninger eller bygningsmiljø skal forelegges fylkeskonservator til uttalelse før den behandles av kommunen.
- Tun og hage innenfor B13, S3 og HBTF7 som er markert med skravur på plankartet, er regulert til spesialområder for bevaring av bygningsmiljø med tun og hage.

Geilovegen 4, Thune-huset er privatbolig.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 6, tidligere Frøken Larssons frisørsalong.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 10, Geilo samvirkelag.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 12, Ustedalen ungdomshus.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 14, Geilo Husflid.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Geilovegen 14, Geilo Husflid i moderne tid.
Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Geilovegen 16, Trageton-huset. Bygd 1923.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 20, Hval-huset.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 17, Solhaug.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 21, Slettemoen/Aksdalbygningen.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Åkerhuset (23, til venstre) og Slettemoen-bygningen (21, til høyre). Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Kyrkjevegen 22. Geilo kyrkje.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Kulverten under Bergensbanen.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 42, Hvammen-huset (Geilo sport).
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 44, Grøvobygget, Geilo Kjøttforretning på 1930-tallet. Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Geilovegen 44, Grøvobygget i 2025.
Foto: Henning Bergersen.

Geilovegen 56 (rødt) og 58, Trageton-bygget med Rust-bygget (nr. 52, helt til venstre). Ro Kro til høyre. Foto: Lars Hamarøen 2024.

Geilovegen 62, Kveldsro, hus og hage. Regulert til bevaring. Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 55, Kafe Ro Kro før utvidelsen. Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Geilovegen 55, Ro Hotell og Kafe Ro Kro i 2024. Foto: Lars Hamarsbøen.

Geilovegen 59, Bakeriet. Bak ligg Tuftebygget. Begge verna gjennom reguleringsplan. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Arkitektoniske detaljer fra inngangspartiet på bakeriet (Nr. 59). Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 61, Tuftebygget. Tidligere Geilo trykkeri. Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilovegen 65, Sveingard-huset. Foto: Henning Bergersen 2025.

Parti fra Geilovegen med bussar på 1940-talet.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdemarkiv.

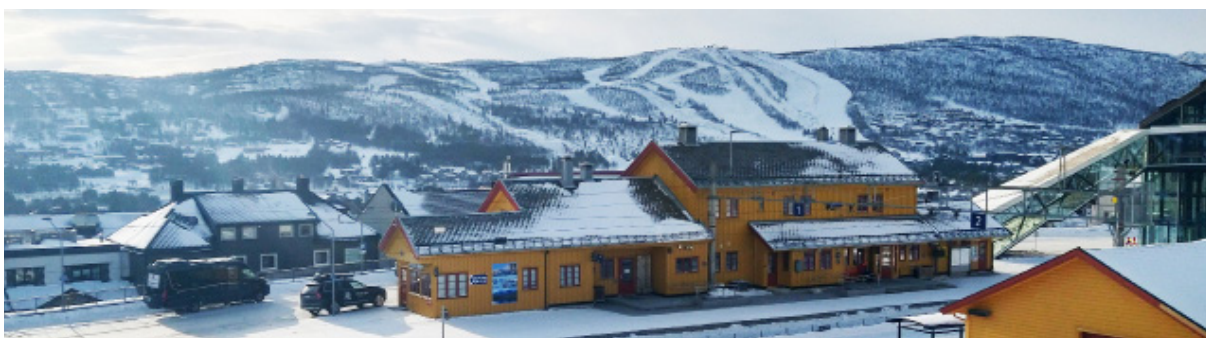
Omtrent same parti i 2024. Det kvite bygget i midten er Geilo Sport. Bygget bak er Grøvobygget.
Foto: Lars Hamarsbøen.

Geilo stasjon i 1911.
Foto: Ukjent, Norsk jernbanemuseums fotoarkiv.

Geilo stasjon i vår tid.
Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Geilo stasjon med sentrum og Vestlia i bakgrunnen. Foto: Henning Bergersen 2025.

Låven på Fossgård i 2025.
Foto: Henning Bergersen.

Tunet på Fossgård er verna.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Hotellene og reiseliv

Gjennom tidene har det vært mange hoteller på Geilo. Haugs hotell og Haugen hotell er begge borte, men flere nye hotell har kommet til. Det er allikevel Dr. Holms Hotel med sin nasjonalt kjente og mangfoldige historikk, sin posisjon på Geilo og med tilhørende hyttefelt (tegnet av arkitekt Arnstein Arneberg) som verdisettes høyest. Sammen med Geilo hotell og Geilo høgfjellspensjonat representerer Dr. Holms historien om reiselivet på Geilo.

Dr. Holms hotel, med Geilotoppen i bakgrunnen. Foto brukt med tillatelse fra Dr. Holms Hotel.

Beskrivelse:

Dr. Holms Hotell ble åpnet i 1909, først som høyfjellsanatorium, deretter som hotell med flere senere tilbygg. Hyttefeltet til Dr. Holms er tegnet av Arnstein Arneberg i 1918. Skibakken ligger like ved. Hyttefelt og hotell er avgrenset mot Geilo sentrum av jernbanelinja.

Solbakken (Timrahaugen 1, med flere bygninger), bygget ca. 1920, ligger nedenfor Dr. Holms og var først herskapshus, senere ble det Solbakken Høifjeldspensjonat og deretter personalbolig for hotellet.

Geilo høyfjellspensjonat/Geilo Mountain Lodge ble bygget i 1917 som et toetasjers bolighus (med to leiligheter og en kjellerleilighet). I 1934 bygget nye eiere om boligen til et pensjonat med 14 rom. Fra 2000 ble pensjonatet bygget om i engelsk stil, slik det fremstår i dag. Deler av det eldste tømmerhuset er fortsatt synlig innendørs. Fikk Hol kommunes byggeskikkpris i 2002.

Geilo Hotell ble åpnet allerede i 1889 og er bygget på flere ganger, bl.a. på 1970-tallet og pusset opp senest i 2015. Den gamle hallingstua er fortsatt synlig i interiøret (peisestua). Ombyggingen på 1970-tallet er svært tidstypisk. Hotellet ligger godt synlig i landskapet.

Geilo hotell på 1940-tallet.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Geilo hotell idag.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilo højfeldspensjonat.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Historikk:

Geilo hotell: Dette er Geilos eldste hotell og har vært i drift siden 1889. Ola T. Jeilo startet opp med å leie ut et kammers med to senger i ei hallingstue på gården sin i 1880, i samarbeid med Den Norske Turistforening. Det var denne gården som var opphavet til navnet Geilo som i dag blir brukt om hele tettstedet.

Ola T. Jeilo utvidet i 1889 med et nytt bygg og igjen i 1904 med enda et tilbygg. Flere hus kom til, slik at han hadde til sammen 11 rom på det som da het Jeilo hotell, en stund det eneste på Geilo. "Jeilen" som han ble kalt, solgte hotellet i 1911. Det hadde da navnet Gjeilo Hotel.

Gjeilo hotell omkring 1915.
Foto: Olav S. Reinton, Hol bygdearkiv.

Geilo Hotell på 1950-tallet.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Dr. Holms hotell: Ingebrikt Christian Holm var spesialist i luftveissykdommer og grunnla i 1909 Dr. Holms Høifjeldshotel. I begynnelsen var hotellet sanatorium for byfolk som trengte den friske fjellluften. I 1916 forlot Dr. Holm hotellet og året etter ble det solgt til Hotellcompagniet AS. Stedet ble raskt populært blant velstående familier fra Oslo og Bergen, samt adelsmenn fra Danmark og England. Folk som Knut Hamsun og Sonja Henie besøkte hotellet regelmessig og dannet grunnlaget for hotellets tiltrekning av norske og internasjonale "kjendiser". Under andre verdenskrig ble hotellet overtatt av de tyske okkupasjonsstyrkene og brukt som hvile- og rekreasjonssted for ubåtmannskaper som tjestegjorde i Norskehavet og Barentshavet. I hotellets østfløy ble det opprettet et Lebensborn-hjem, hvor 199 barn ble født i løpet av krigen. I tiden etter andre verdenskrig har Dr. Holms hatt mange ulike eiere og gjennomgått mange utvidelser og renoveringer, senest i 2018.

Dr. Holms hotell under første byggetrinn ca. 1915.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Dr. Holms hotell med Solbakken foran.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Solbakken høyfjellspensjonat, Timrabakken 1.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Solbakken høyfjellspensjonat, Timrabakken 1.
Foto: Henning Bergersen 2025.

Geilo høifjeldspensjonat/Geilo mountail lodge: I 1917 lot Anne Rønsgård bygge "Fjordblink", et toetasjers tømmerhus som idag er Geilo Mountain lodge/ Geilo høifjeldspensjonat. Rønsgård, som ikke hadde arvinger, overlot eiendommen til Olav og Sigrid Uthus i 1934. De bygget den private boligen om til et pensjonat med 14 gjestesenger og det var Sigrid som sto for maten. Da Sigrid Uthus døde ga Olav pensjonatet i gave til Ringerike sykehus, som brukte det som feriested for sine ansatte. I 1977 kjøpte Egil og Elsa Walhovd (eiere av Bardøla Høyfjellshotell) pensjonatet og driftet det videre. Den virkelig store forandringen skjedde da Lars Hyrum kjøpte pensjonatet i 2000. Eiendommen var på dette tidspunktet svært nedslitt og Hyrum satt sammen med interiørdesigner Christina Schaanning i gang med et omfattende rehabiliteringsarbeid. Målet var å skape en atmosfære av 1920-tallets England, med håndplukka møbler, dører, peiser, servise og tekstiler. De to reiste rundt i England, Sverige og Norge for å finne de rette gjenstandene. Geilo høifjeldspensjonat fikk kommunes byggeskikkpris i 2002.

Geilo høyfjellspensjonat på 1950-tallet
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Geilo høyfjellspensjonat i 2025.
Foto: Henning Bergersen.

Parti fra Geilo med turister på ski.
Foto: Lars K. Ødegaard, Hol bygdearkiv.

Geilotoppen og løypene

Over; Flyfoto av Geilotoppen med løypene i 2024.
Under; Flyfoto av Geilotoppen med løypene i 1966.

Geilo taubane med taubaneløypa like etter oppstart i 1954. Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Geilotoppen i 2024, Geiloløypa til høyre. Foto: Lars Hamarsbøen.

Beskrivelse:

Frå tidleg 1950 har det vorte bygd fleire skiheisar opp frå dalen mot Geilohovda, Hallsteinsgardhovda og Gullsteinhovda. Det er heisar opp frå Havsdalsenteret, Slaatta skisenter, Geilo og Hallsteinsgard. Desse er anlagt slik at løypene knyter dei ulike anlegga naturleg saman. Geilo taubane kom fyrst, og her står ennå toppstasjonen "Geilotoppen". Den er ikkje i bruk no, men det er planlagt fornya bruk etter nye planer for Geilohovda. Geilotoppen representerer dei opprinnelege alpinanlegga på Geilo, ein særegen bygning med heismottak og kafe i samme bygg. Toppstasjonen med kafe, seinare restaurant, gikk ut av bruk då taubanen mista godkjenninga og vart nedlagt. Det er eit spesielt bygg, med flatt tak, og det gapande holet ut mot dalen der heisestolane gikk inn for avstiging. "Geiloheisen" og "Fugleleiken" er stolheisar, med krav om vakthald ved toppstasjonen, der er det bygd små vaktbuer. Etter at taubanen kom, har det vorte bygd opp eit større anlegg for kommunikasjonsutstyr, benytta både av kommersielle selskap og Forsvaret.

Historikk:

Geilo Taubane vart starta i 1954, som den fyrste heisen på Geilo. Fyrst rydda dei nedfart som svinga seg under banen. Snart kom Ola-løypa, med navnet etter Ola S. Fossgard som styrte heisen i mange år. Ola-løypa er enno i bruk, bratt og spennande. Fyrste maskinprepareringa foregikk med ein trommel som hang i vaier og rulla opp og ned med hjelp av vinsj. Etterkvart kom det nye skianlegg på Geilo; Slåtta skisenter, Havsdalsenteret, Vestlia skisenter og Hallsteinsgard skisenter. Geilo taubane bygde den nye Geiloheisen som etterkvart erstatta gamle taubanen. Selskapet Geilo taubane kjøpte opp Hallsteinsgard- og Havsdalsenteret, og vart i sin tur slått saman med Vestliheisane og heisane på Kikut til det som i dag er Ski Geilo.

Dalstasjonen med verkstad og bolig i gamle taubanen er fjerna. På toppen står ein bygning der det var kafe, seinare lager i underetasjen, vendejul med ankomst i fyrste høgda, så vart det etterkvart bygd ein etasje til, som romma restaurant med kjøkken og toalettanlegg. Med anlegg av Geilo Taubane vart det nok eit problem med mykje skader på skiløyparane. Løypene var krevjande og det var så som så med utstyret. Turisttrafikken auka både i bakkane og i turløyper innover mot høgfjellet. Geilo Røde kors hjelpekorps såg behov for vakthald. Dei fekk overta Kvisla skule som vart nedlagt i 1955. På høgaste høgda fekk dei tomt av grunneigarane, og bygde ei høveleg vakthytte. Den står ennå, men er no i privat eige.

Til topps med to-seter. Fyrste utgåve av stolar.
Det hendte den datt ned.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Dalstasjonen Geilo taubane, som er borte no, på
1950-tallet. Foto: Arne E. Grøvo, Hol Bygdearkiv.

Geilotoppen mot vest. Foto: Ukjent, Hol bygdearkiv.

Over: Det er opparbeidd sti ned frå Geilotoppen til Dr. Holms hotell. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Til høgre: Geilotoppen med radio/tele/forsvar/sambandsmast. Utsikt austover.

Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Over: Geilo taubane. Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Under: Geilotoppen med fasade ut mot Geilo.

Foto: Lars Hamarsbøen 2024.

Pila ved Geilotoppen viser vindretningen og kan sjåast frå Geilo.

Foto: Lars Hamarsbøen 2024

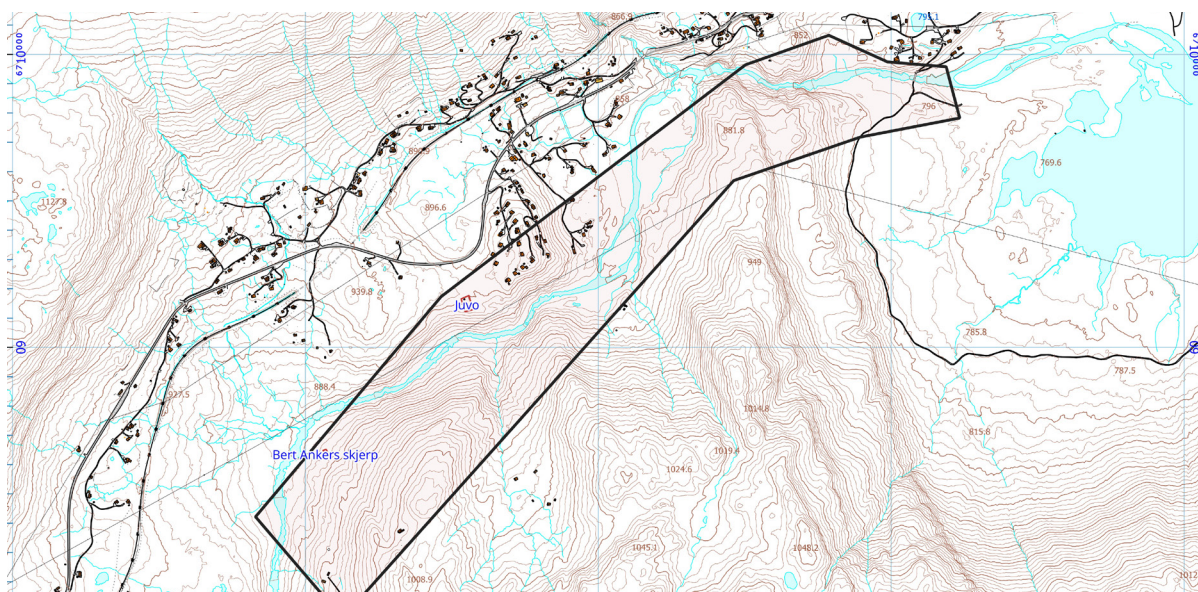

Privathytte på Geilohovda vart bygd som vakthytte for Geilo RK Hjelpekorps. Opprinneleg skolehuset i Kvisla. Foto Lars Hamarsbøen 2024.

4.16 Juvo, Tuftebrui og Bernt Ankers skjerp

Verneverdi: Svært høy

Vest for Geilo sentrum og Ustedalen ligger området Juvo, tidligere kalt "Hyttelie". Her finner vi tre kulturmiljøer som sammen representerer Hols mangfoldige historie. Det er Bernt Ankers skjerp for malmproduksjon, Tuftebrui som knytter Ustedalen til Normannsslepene og ferdsel mot vest. Lengst vest finner vi stølen Juvo, bygd opp av stein av Gjermund Gullstein, en mann som på godt og vondt ble en viktig historisk skikkelse i Hol. Juvo og Tuftebrui er begge avsatt med hensynssone i KPA.

Beskrivelser:

Dagens Tuftebrui er en kopi av en bru med utkraget trekonstruksjon med steinfylte laftekasser, trolig oppført ca. 1885. Den nye brua er bygget litt bredere enn den gamle med tanke på å kunne gi plass for funksjoner den skal tjene i tillegg til vanlig gangtrafikk.

Bernt Ankers skjerp: Omkring 200 meter rett nord for stølen "Hyttun" fins eit 1,6 meter djupt og rektangulært hol på 4,3 x 1,6 m som er sprengd ut i fjellgrunnen og som mest sannsynlig har samanheng med skjerpel, som ligg berre 75 meter nedanfor (ca. 25 høgdemeter). Sjølve hovudskjerpel er V-forma med to grøfter/skjeringar. Grøftene er 25-28 meter lange. Breidda er 1-2 meter i botn og 3-4 meter øvst. Djupna varierer frå 1 til 2,5 meter. Der grøftene møtes er breidda 7 meter og lengda ca. 6 meter. Skjerpel var i bruk i omlag 100 år fra omkring 1790.

Juvo er en godt skjult støl som ble bygget opp av stein i årene etter 1837 av bonde og steinkunstner Gjermund Gullstein (1772-1854). Den består av stugu og fjøs samt steingjerder og murer. Steinarbeidet er godt bevart, men takene, som var av treverk, er borte. I stugu finnes et relieff med motiv av Gullstein og hans kone. I fjøset kan man se godt bevarte båser til for og vannbøtter, og peisrom for oppvarming. En veg med steinfundament går gjennom eiendommen.

Den gamle tuftebrui med kyr.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Tuftebrui før ho vart rive i 1985.
Foto: Knut Medhus.

Bernt Ankers Skjerp.
Foto: Arne Brynildsen.

Bernt Ankers Skjerp.
Foto: Arne Brynildsen.

Over: Fjøset i Juvo.

Til høgre: Relieffet av Gjermund og kona Guri med
innskrift over.

Foto: Torstein Seim.

Historikk:

Tuftebrui:

Opprinneleg ei utkraga trebru med steinfyllte laftekasser som etter alt å dømme vart oppført i 1884-1885, etter at en flom hadde reist med den forrige brua.

106 år gammel var brua blitt så dårlig at den ikke lenger kunne brukes til vanlig gangtrafikk. Det var flere ganger utført reparasjonsarbeider og det hadde versert planer om å rive brua og erstatte denne med en ny. I 1985 ble den gamle Tuftebrui fredet. Riksantikvaren var da klar over at en ny bru måtte bygges uansett og fredning ble brukt som virkemiddel for å sikre seg at en ny bru ble bygget opp igjen så nær den opprinnelige som mulig. Den nye brua ble bygget litt bredere enn den gamle slik at grunneiere skal kunne benytte brua til vanlig traktorkjøring og kommunen skal kunne kjøre løypeprepareringsmaskin. Den er ikke åpen for motorisert ferdsel forøvrig.

Bernt Ankers skjerp:

"Vi kjenner berre brotstykke av historia om Bernt Ankers skjerp i Ustedalen, men produksjonen har vore svært periodevis og heller ikkje særleg omfattande. Så langt me har fått dokumentert starta drifta på slutten av 1790-talet og fleire har gjennom dei neste åra har fått rett til, og drivi i skjerp. Den siste vi har registrert som fekk mutingsbrev på kopparen fekk dette så seint som i 1898. At skjerp er så vidt stort overraskar alle som vitjar skjerp, men det er lite samanlikna med dei fleste gruver og skjerp i Noreg. Kor stort utbytet kan ha vore i form av rein kopparmalm, eller koppar her i Ustedalen har me ingen dokumentasjon på i dag. At det er tatt ut malm som på ein eller annan måte er levert eller selt vidare – det er vi sikre på". (Utdrag frå rapport skrive etter leiteekspedisjonen 1990 i regi av Hol historielag).

Juvo:

I 1837 flytte Gjermund til Juven/Juvo og bygde opp husa av stein, rausting og tak vart laga av treverk. Under stugu var det mura kjellarrom med peis. I muren mot jordbakken vart det mura tre rom etter kvarandre. Fjøset låg nedafor stugu gravd ned i bakken og mura av stein. Der var det 10 båsar, kvar med eit rom i steinveggen til ei vassbøtte og før til kyrne. I inngangen til fjøset var steinrelieffet Gjermund hadde laga av seg og kona Guri. Relieffet er no å finne i inngangen til stugu. Over steinfjøset var det ein förlåve. For arbeidet med å bygge hus i stein vart han i 1807 heidra av Det Danske Landbrugsselskap med eit beger av sølv. Gjermund var i stadige konflikter med både naboar og eigen familie. Kona Guri fortalde om eit ulukkeleg ekteskap, ungane om ein brutal far. Men ein sliter var han og etterkvart nokså einsam. Det seies at Gjermund, for å få menneskeleg kontakt, bygde skogsvegen rett gjennom Juvo.

Teikning av stugu på Juvo laga av Wang Jensen.

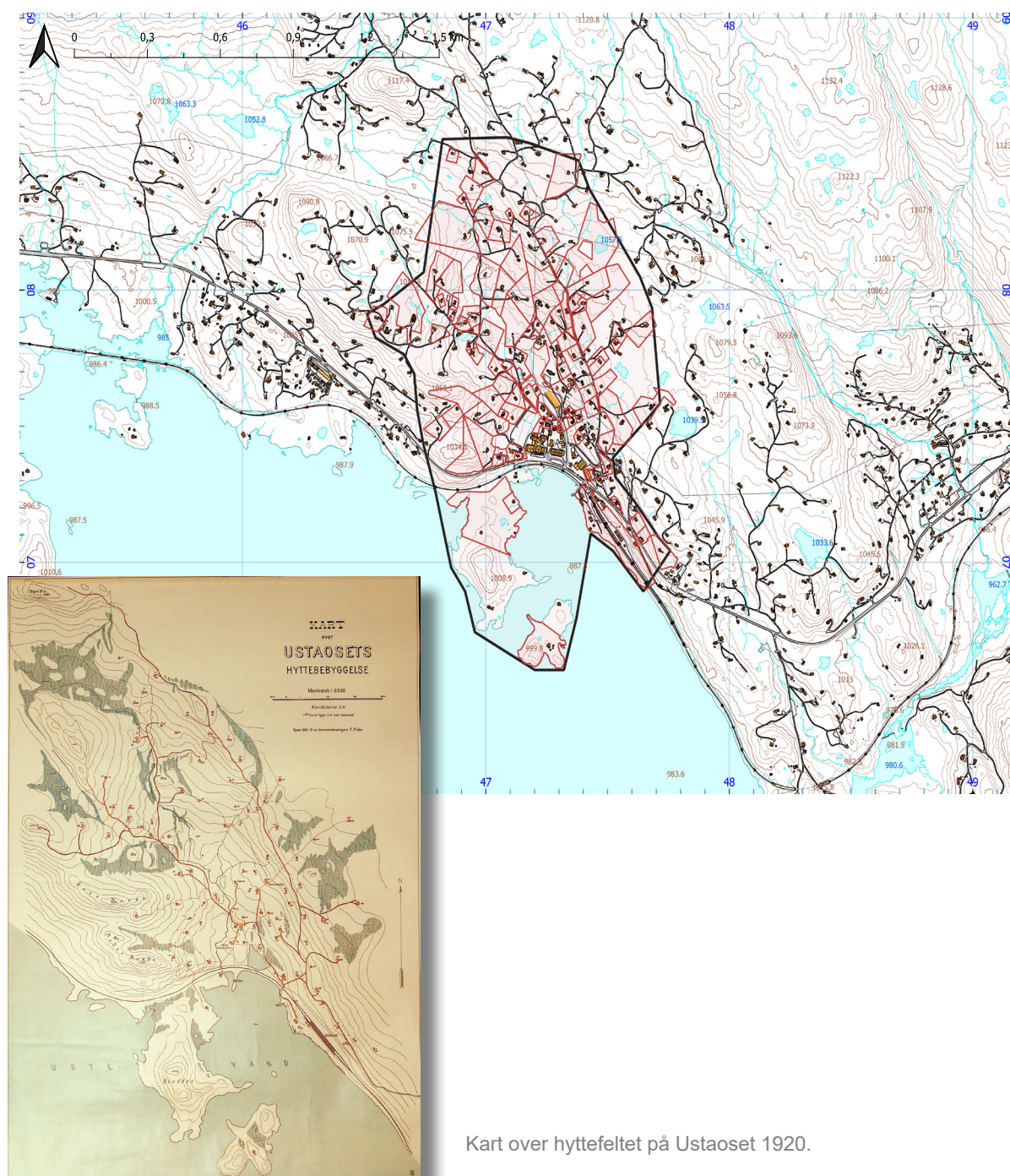

Tuftebrui i vår tid. Foto: Torstein Seim.

4.17 Ustaoset

Verneverdi: Svært høy

Ustaoset hytteby vart bygd opp på begynnelsen av 1900-tallet rundt ei stølsgrend. Dette vart landets første og største hytteby. Det finnes et stort utvalg av bilder, korrespondanse og dokumenter som beskriver hyttene, eierne, de fastboende og kulturen.

Kart over hyttefeltet på Ustaoset 1920.

Daletoppen mot Ustevatn. Foto: Gro Vindegg 2021.

Beskrivelse:

Ustaoset er konsentrert rundt tettstedet Ustaoset, alt med utgangspunkt i Osestølen, langstøl til garden Vindegg i Kvisla. Hyttebyen og den lille fjellbygda ble skapt av Bergensbanen, engasjerte hyttefolk og fremtidsrettede grunneiere som så muligheter. De eldste hyttene består for en stor del av gamle hallingstuer (ikke utenkelig at de var flere hundre år gamle) som ble kjøpt nede i dalen og fraktet opp til Ustaoset med tog. Med et lite tilbygg for skåle, bad og toalett er de karakteristiske i formen og forholdsvis moderate i størrelse. Hyttene er isolert, bygd på og de ble tidlig oppgradert med vann og strøm for å tilfredsstille økte krav til komfort. Samtidig er både utvendig og innvendig uttrykk forsøkt bevart. De er plassert på frittliggende, store tomter med ryggen mot Hallingskarvet og fronten mot Ustevatn. Gjennom årene har det skjedd en fortetting med hytter fra mange perioder, men uten at særpreget er borte. Det er enighet om å ikke vinterbrøytete veiene (Ustaosvegane). Alle har bilvei fram om sommeren, men om vinteren parkeres bilene i sentrum. Med et godt utbygd løypenett har alle kort vei til oppkjørte skiløyper og disse kan også brukes av fotgjengere innenfor hyttebyen.

Slektskap og bekjentskap har for mange gjort Ustaoset til et samlingspunkt for storfamilien, og det gir status å ha eid hytte i opptil seks generasjoner. Mange kjenner hverandre og det er mye sosialt samkvem innen familien, og med venner og bekjente.

Veslestua 2022, mot Hallingskarvet. Foto: Gro Vindegg 2024.

Flyfoto Ustaaset fra
1930-tallet. Foto: Widerøe.

Flyfoto Ustaaset fra
1950-tallet. Foto: Widerøe.

Flyfoto Ustaaset fra 2017.
Foto: Bjørn Furuseth/
Hol historielag.

Ustastøl, vannhenting.
Foto: Familien 2011.

Ustastøl i 2023.
Foto: Gro Vindegg.

Historikk:

Før Bergensbanen åpnet i 1909 var området mellom Ustevatn og Hallingskarvet et stille stølsområde. Bergensbanen, 1905 og polarheltene ga fjellet ny verdi og inspirerte borgerskapet til å bygge seg hytte på fjellet. Den første hytta, Holtfodthytta, sto ferdig i 1910, året etter at Bergensbanen åpnet. Og i løpet av de neste ti årene kom det opp nærmere 90 hytter, dokumentert ved et hyttekart med komplett navneliste utgitt av Foreningen til Ustaosets Vel. Hyttene på dette "1920-kartet" danner stammen i Ustaoset hytteby. Hytteeierne var fra starten en blanding av embetsfolk og militære fra øst og erkebergensere fra vest.

Gjennom mer enn 100 år har det utviklet seg en gjensidig respekt mellom fastboende og hyttefolk på Ustaoset. Foreningen til Ustaosets Vel ble stiftet allerede i 1913 og vedtektene har en bestemmelse om at styret skal bestå av representanter fra øst og vest og fastboende. Velforeningen har vært som et lokalt "kommunestyre" i utkanten og har alltid funnet gode felles løsninger når noe har vært i spill. Som eksempel på store og viktige saker som vellet har behandlet kan nevnes: togstopp på Ustaoset, søppelhåndtering, Uste-Nes utbyggingen, redningsaksjon for butikken, utbygging av avløpsnett og som høringsinstans for plansaker som gjelder Ustaoset. I dag har foreningen 900 medlemmer spredt over et større område.

Martinique ca.1925.
Foto: Lars K. Ødegaard, Hol Bygdearkiv.

Martinique i 2023.
Foto: Gro Vindegg.

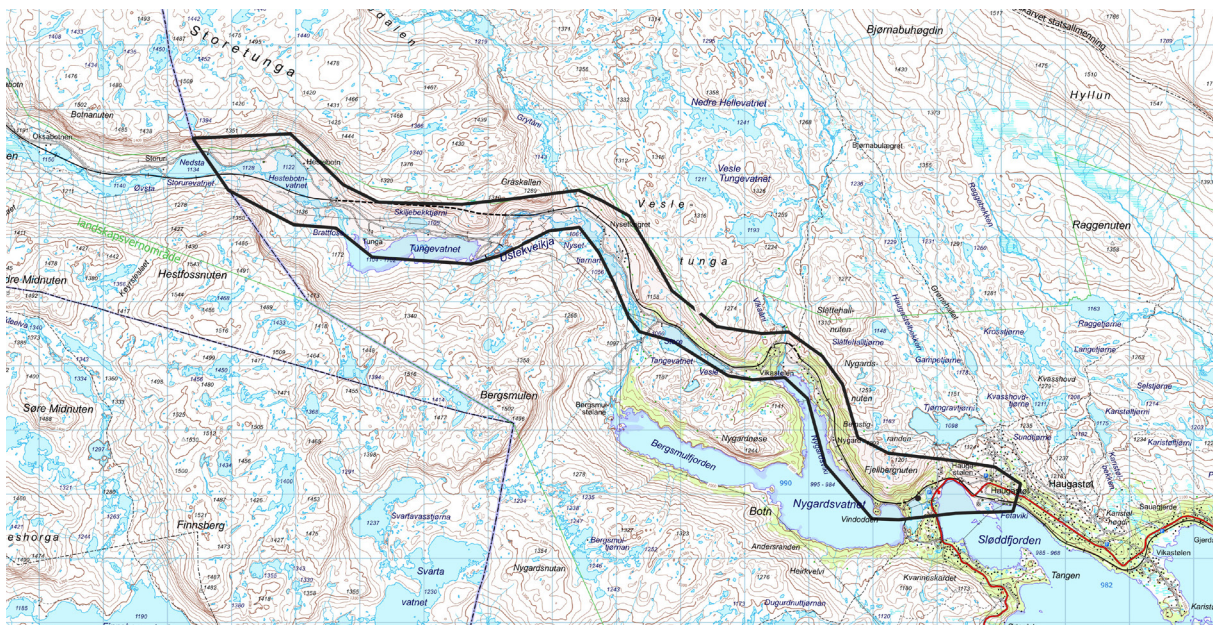
4.18 Rallarvegen

Verneverdi: Svært høy

Rallarvegen er KULA-område og avsatt som hensynssone i KPA.

"Bergensbanen knyttet landets to største byer sammen. En kan fortsatt oppleve samspillet mellom landskapet og jernbanen/Rallarvegen med sine ulike elementer som bruer og bygninger, og med landets højestliggende gård og flere setrer".

(KULA-Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse i Buskerud)

Beskrivelse:

Kulturmiljøet omfatter Haugastøl stasjon i Hol og Rallarvegen. Haugastøl stasjon er et helhetlig jernbanemiljø med arkitektoniske, bygningshistoriske og jernbanehistorisk verdifulle bygninger bygget 1903-1908. Rallarvegen starter på Haugastøl stasjon og følger Bergensbanen til Finse, Hallingskreid og Myrdal før den fortsetter langs Flåmsbanen til Flåm. Rallarvegen har navn etter anleggsarbeiderne, rallerne. Det arbeidet over 2000 anleggsarbeidere for å bygge Bergensbanen. Det er bevart flere bruer og murer langs Rallarvegen. Det ligger også flere vokterboliger og sikringsboder langs med Rallarvegen. Flere av dem er nå i privat eie.

Haugastøl stasjon (988 moh.) representerer endepunktet for Rallarvegen i øst hvor videre transport av materiell og varer ble gjort med båttransport over Ustevatnet hvor det var kai. Haugastøl stasjon består av stasjonsbygning og uthus fra 1903-1908 og Sløt fjord vokterbolig fra 1904. Bygningene er tegnet av Paul Armin Due, en av de ledende jernbanearkitektene i de store utbyggingsperioden omkring 1900. Det ble brukt lokal stein i første etasje og bindingsverk i halvetasjen over. Stasjonene på Finse og Myrdal ble bygget etter samme mal. Rallarvegen ble gjenåpnet som sykkelvei sommeren 1974. I de første årene var det bare noen hundre syklist som syklet strekningen fra Haugastøl og vestover til Myrdal. De siste årene har antallet syklist ligget på ca. 25 000 sykkelsturister fra inn- og utland.

Rallarvegen. Foto: Haugastøl.no.

Rallarvegen. Foto: Mittet postkort, Hol Bygdearkiv.

Historikk:

Stortinget vedtok at det skulle bygges en jernbaneforbindelse mellom Christiania og Bergen i 1894. Byggingen av Bergensbanen var et stort samferdsels- og industriprosjekt som kostet over et helt statsbudsjett og ble offisielt åpnet av Kong Haakon i 1909.

Jernbanen var viktig for å forbinde Østlandet og Vestlandet og kortet ned reisetiden. Den raskeste veien fra Bergen til Kristiania hadde tidligere foregått med dampskip og tog langs kysten, en reise som tok tre døgn. Bergensbanen var et stort og krevende jernbaneprosjekt. Det måtte bygges anleggsveier fra Geilo, Voss og Flåm fram til traseen hvor banen skulle ligge. Rallarvegen ble bygget som en anleggsvei for å kunne frakte opp materiell, utstyr og forsyninger. Frakt gikk gjennom Hallingdal til Ustaoset og videre med ferjetransport over Ustevatnet til kaia på Haugastøl. Det ble blant annet fraktet dynamitt fra Engene gamle dynamittfabrikk (Nitroglycerin Compagniet) utenfor Sætre i Hurum.

Fortsatt er Rallarvegen enestående fordi den ikke er blitt utvidet eller modernisert. Byggemetoden og vedlikeholdet er i samsvar med det som var typisk for den tiden som Rallarvegen ble anlagt på, og i dag kan man beundre det imponerende arbeid med murer og broer som ble gjort da veien ble bygget på slutten av 1800-tallet. Alt vedlikehold som blir gjort på veien blir gjort på "gamlemåten", og det gjør at veien er like unik i dag, som den var for 130 år siden. Haugastøl hotel brant ned under krigen.

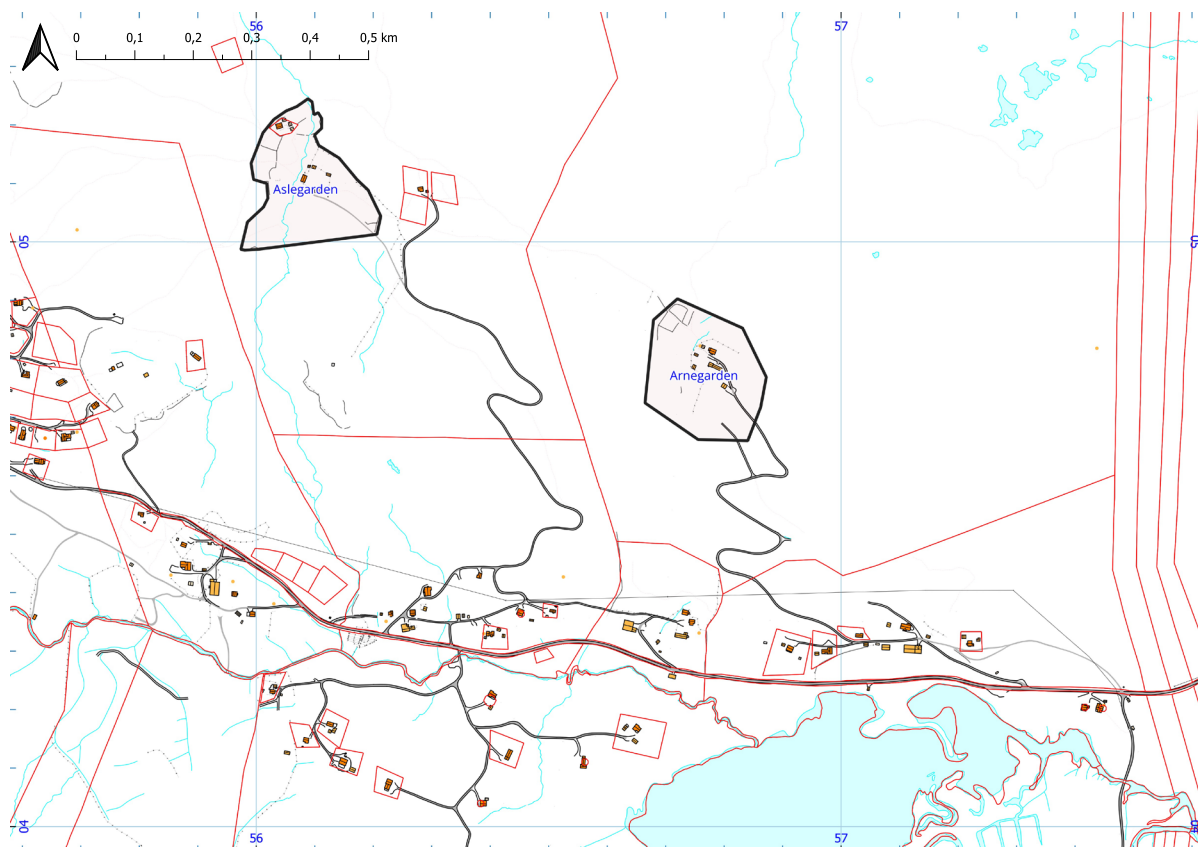
Haugastøl Hotel til venstre og Haugastøl stasjon til høyre i 1913. Foto: Ukjent, Hol Bygdearkiv.

Haugastøl stasjon. Foto: Odel 2020.

4.19 Arnegard og Aslegard

Verneverdi: Svært høy

Beskrivelse:

Arnegard er et gammelt og frittliggende gårdstun bestående av godt bevarte tømmerbygninger, hovedhus, stugu, loft og låve. Tunet framstår velholdt og fint restaurert. Den vesle stugu ble bygd i 1690 og flyttet hit i 1706. Stolphuset ble bygget i 1788, nedre del er antagelig enda eldre. Låven er sammensatt av tre forskjellige flytende hus med alder fra 1850 til 1900. Hovedhuset er fra 1930. Gamlehuset på gården har byggeår 1888 og ble flyttet til stølen Braute, der det står i dag.

Aslegard, som ligger litt nordvest for Arnegard er også et godt bevart gardsmiljø med stugu, loft, låve, fjøs og Karistugu som ligger i utkanten av tunet. Karistugu er oppkalt etter tjenestejenta på garden. Dette huset bærer preg av å ha blitt flyttet flere ganger. Aslegard blir i dag brukt som fritidsbolig.

Arnegard i Skurdalen ca. 1920.
Foto: Arne E. Grøvo, Hol bygdearkiv.

Arnegard i Skurdalen.
Foto: Odel 2020.

Stugu på Arnegard, Skurdalen.
Foto: Guttorm Groven 2024.

Låven på Arnegard, Skurdalen.
Foto: Guttorm Groven 2024.

Loftet på Arnegard, Skurdalen.
Foto: Guttorm Groven 2024.

Karistugu.
Foto: Guttorm Groven 2024.

Historikk:

Tidligere eier Gubran var ugift lenge og hadde Tilda Villandseie som tjenestejente fra slutten av krigen til de ble gift i 1978, han var nesten 80 år, hun midt i 50-åra. Tilda dreiv garden på gamlemåten heilt fram til tusenårsskiftet og det var arvingene til Tilda Villandseie som solgte til dagens eier. Arne Ronolt kjøpte Arnegard i 2012 og er bofast.

Eier av Aslegard er nå Ola Nygard som overtok i 1987 etter Mary Wensberg. Hun overtok etter sin mor og bodde ikke på Aslegard, men brukte stedet som hytte.

Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap er en sentral kilde til de viktigste kulturlandskapsområdene vi har registrert i fylket. I Hol er det definert tre slike områder med høy botanisk og kulturhistorisk verdi:

Reinton med tun og innmark (svært høy botanisk verdi), Arnegard og Aslegard i Skurdalen med tun og innmark (høy botanisk verdi) og Holestølen med tre gårder (svært høy botanisk verdi).

Aslegard i Skurdalen.
Foto: Rønnaug Hermansen.

Stugu på Aslegard, Skurdalen.
Foto: Guttorm Groven, 2024.

Loftet på Aslegard, Skurdalen.
Foto: Guttorm Groven 2024.

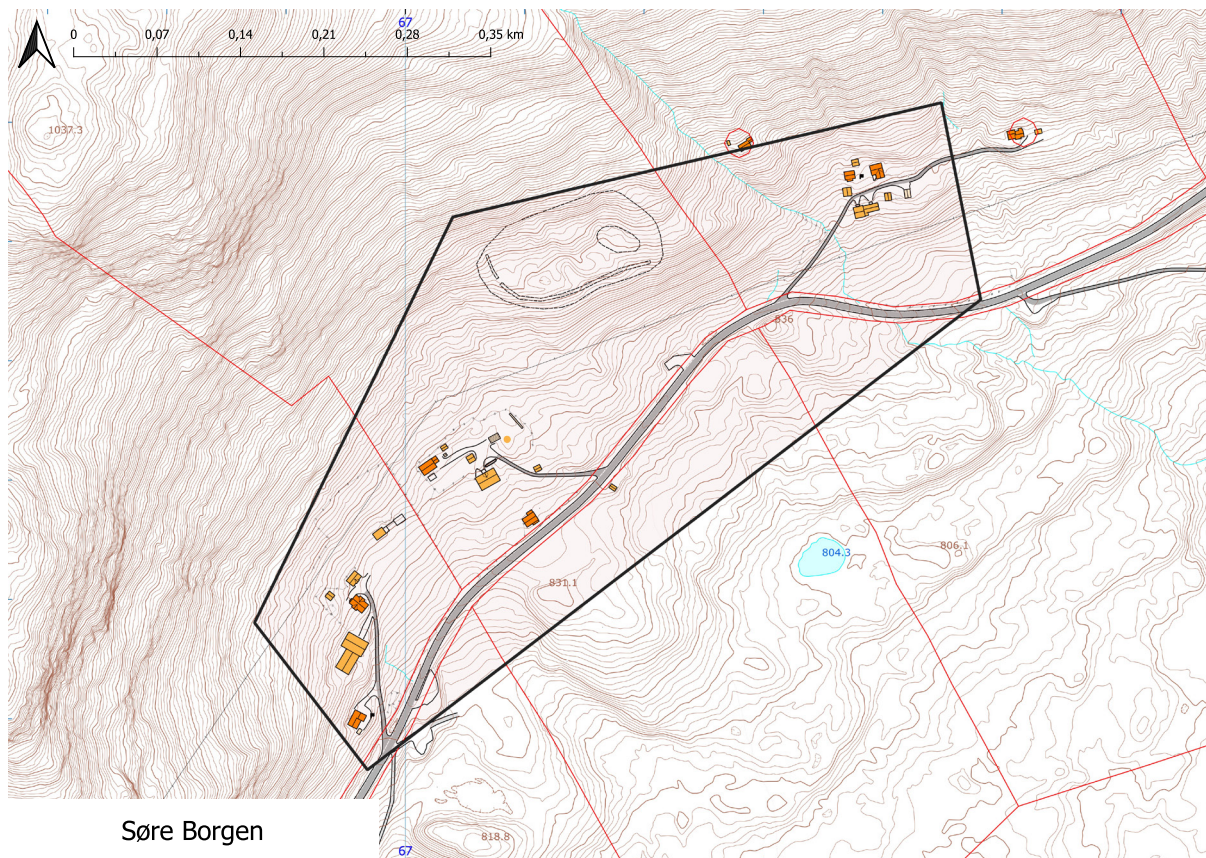

Låven på Aslegard, Skurdalen.
Foto: Odel 2020.

4.20 Borgen og Sør-Skurdalen skule

Verneverdi: Høy

Den lille skulebygningen og grenda omkring forteller en historie som er typisk for bygde-Norge. Sammen med de to Borgen-gårdene og plassane omkring danna den et lite samfunn, som i takt med øvrig utvikling etterhvert ble for lite. Skulen var tett knytta til Borgen-gardane og heldt fyrst til i eit rom i Nordre Borgen, men fekk eget skulehus på Søre-Borgen frå 1887. Denne skulen verka som skule for hele fire kommunar: Ål, Nore, Oppdal (Uvdal) og Hol. Hausten 1956 vart Sør-Skurdalen slege saman med Skurdalen skule. Den originale tømmerkonstruksjonen er i god stand, men nå kledd inn og ikke lenger synlig. Nær Borgen-gardane finn man og rester etter busetning eller en borg, trolig frå eldre jernalder (550 f.k - 550 e.k.).

Beskrivelse:

Søndre Skurdalen Skule sto ferdig 1887 og ligg i landbruksmiljø med gårdene Søre og Nordre Borgen. Skolen ligger i vegkanten. Uthuset sto nedom veien, men ble revet ved veiutvidelse. Huset er i god stand. Bygd av 8-toms tømmer og kledd utvendig i nyare tid. Huset er firkanta 6,35 på alle kanta. Lærarbustaden var kammerset innanfor gangen, vatn til ungar og lærar sto i eit spann inna døre. Bygningen er i god stand, men bruken i dag er liten. Nokon år var det hus for tilreisande elg-jegere fyr det var det systugu nokre år. Garden skula står på var ubebodd i mange år, men det har budd folk på garden mange tiår no.

Sør- Skurdalen skule i 2024. Den gamle gråsteinspipa er fremdeles intakt. Foto: Guttorm Groven.

Historikk:

Sør-Skurdalen skole ble bygd i 1887 som skole for 4 kommuner Ål, Nore, Oppdal (Uvdal) og Hol. I 1944 gjekk Dagali og Sørskurdalen inn i Hol kommune og dermed låg skulen i Hol. Fram mot 1950 gjek barnetalet stadig ned, hausten 1951 vart det samla skule. Då var det 7 elevar. Hausten 1956 vart Søre- Skurdalen slege saman med Skurdalen og skulen ble nedlagd. Historien er godt beskrevet i Hol skolehistorie av Ole A. Bøle.

Skuleklasse ved Sør-Skurdalen Skule ca. 1930. Lærer Ola Lia. Foto: Ukjent, Dagali museums fotosamling.

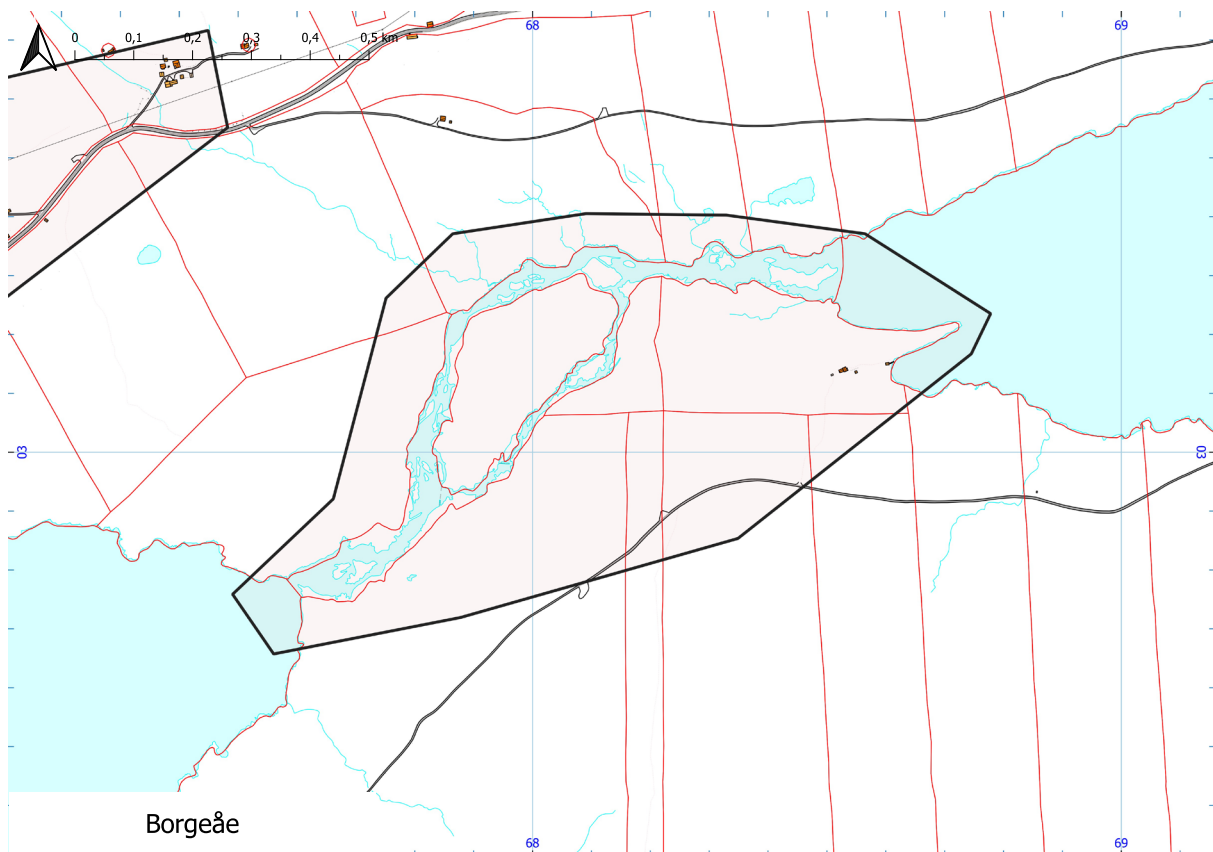

Sør-Skurdalen skule i 1907. Foto: Ukjent, Dagali museums fotosamling.

4.21 Borgeåe

Verneverdi: Høg

Dette er et område med rester av mange kulturminner etter ferdsel og mangfoldig bruk av elva fra tidlig 1800-tall, et av få anlegg i Skurdalsvassdraget. Her krysset ferdselsvegen mellom Dagali og Skurdalen Borgeåe.

Beskrivelse:

Dette er et område med mange kulturminner etter ferdsel og bruk av elva. Man finner rester etter Borgesaga med dam og tomt etter sagstugu som hørte til Borgesaga.

Enderudsaga, tilhørende gården Enderud i Dagali; rester av saga og tydelig steinsatt tilførselskanal for vann, samt tomt til sagstugu til Enderudsaga. I tillegg en tomt/tuft, sannsynligvis etter en hestestall. Kvernhus; rester av dam og fundamenter. Rester av tømmerfløtingsanlegg med fløtningsdam øverst i elva (rester av fundamenter) og rester etter ledegjerder i elva for å hindre at tømmeret satte seg fast under tømmerfløtingen. Den gamle ferdselsvegen mellom Dagali og Skurdalen kommer ned i området og krysset tidligere elva med bro over Borgeåe. Her er det kun rester av fundament til bru-kar som står igjen. Vegen er godt synlig, og delvis GPS-festet, fra Dagali til den gamle grensa mellom Numedal og Hallingdal (Ved Nørstedokken). Området har spor etter flere forskjellige aktiviteter.

Rester av ferdselsvegen og brua over Borgeåe.
Foto: Bjørn Furueth.

De fleste ledegjerdene i forbindelse med fløtning er steinsatte, men her er eksempel på plankegjerde. Rambergvatnet ses i bakgrunnen.
Foto: Erling Bjørkheim 2024.

Drivakselen med rester av skovlehjulet, som synes å ha hatt 14 skovler. Lengere inn på akselen sees reimskiva som overførte kraften til sagspindelen via flatreim. Foto: Erling Bjørkheim 2024.

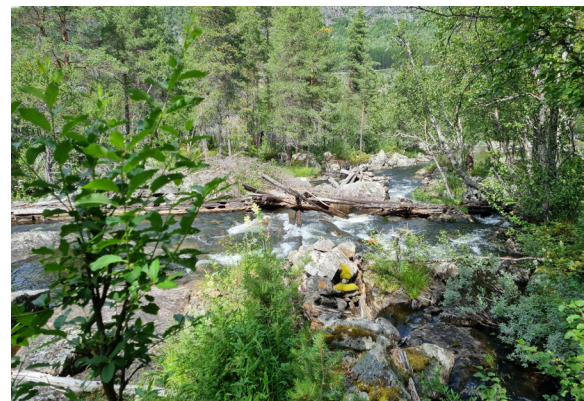
Overgangen fra vasskanalen til vassrenna var om lag 25 meter lang. Foto: Erling Bjørkheim 2024.

Oppstablede steiner i to stabler. Man er usikre på om de danner underlag for vassrenne eller fundament for kvennhus. Foto: Erling Bjørkheim 2024.

Bildet viser sagspindel med reimskive, stillapparat for innstilling av plankens tykkelse og sveiv for framdrift av sagbenken. Til høyre for sagspindelen stikker spaltekniiven opp. Foto: Erling Bjørkheim 2024.

Kvennhusdammen dannes av den steinsatte dammen midt i bildet som går omtrent vinkelrett mot en plankedam ut til venstre. Trolig rester av kvennhuset rett fram. Foto: Erling Bjørkheim 2024.

Historikk:

Det er spor etter tømmerfløting med både fløterdam/-demning og flere ledegjerder. Gården Enderud i Dagali hadde sag med tilhørende sagstugu. Ei sag tilhørende Enderud eksisterte sannsynligvis allerede før 1819, men den det er rester etter er nok yngre. Til denne saga er det bygget en steinsatt kanal som er svært tydelig i terrenget. Saga var i bruk fram til under 2. verdenskrig. Borgen hadde også sag med tilhørende dam og sagstugu, plassert oppstrøms i samme elveløp. Det har også vært en stall her, det ble leid inn mange hester for å transportere store mengder materialer til Geilo. Det er også rester etter kvernhus.

Køsaabru over Borgeåe.
Foto: Dagali museums fotosamling 1918.

Løe øst for gamlevegen på nordsida av elva.
Foto: Erling Bjørkheim 2024.

Enderudsaga med sagstugu. På bildet: bl.a. Knut og Syver Hvammen. Foto: Dagali museums fotosamling 1920.

Sagstugu, Enderudsaga i ny bruk. Står i dag ovafor Køse. Foto: Erling Bjørkheim 2024.

Sagstugu. På bildet: bl.a. Knut og Syver Hvammen. Foto: Dagali museums fotosamling 1920.

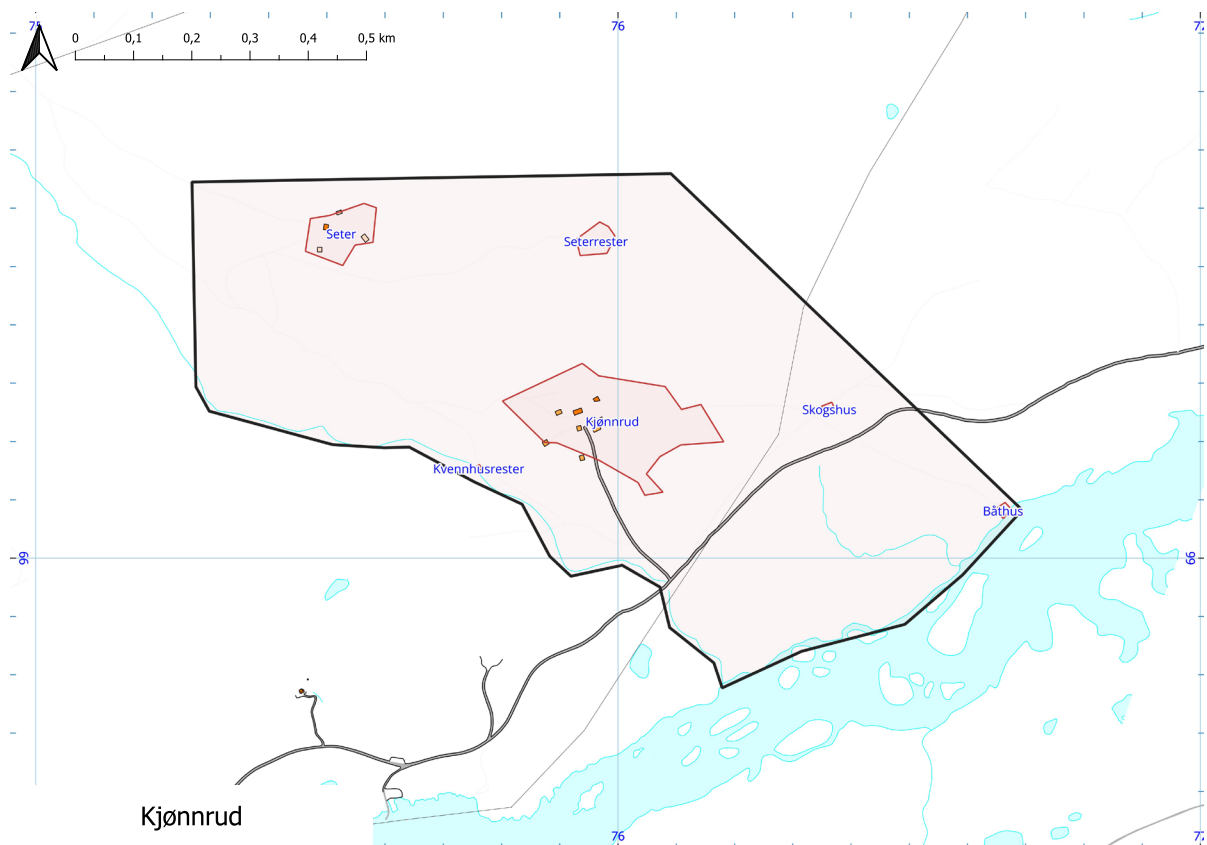

Hus, nedstrøms Svarthølen, ukjent bruk.
Foto: Erling Bjørkheim 2024.

4.22 Kjønnrud

Verneverdi: Svært høy

Kjønnrud er et typisk gårdsbruk som er bortimot uforandret, bortsett fra en nedbrent stall. Det ligger to heimsetrer på åsen nord for gården, den eine er i relativt god stand. På den andre setra er det gravd grøfter for å drenere grunnen. På østsiden av eiendommen ligger også et skogshusvære (koie) med stall. Det er ti skogshusvære igjen i Dagali, svært få i resten av Hol.

Beskrivelse:

Gården Kjønnrud (kalt Hytta fram til ca.1900) med stugu (1890), eldhus, smie, badstugu, stabbur og stor låve (1935). Rester av murer etter stallen som brant ned. Steingjerder og rydningsrøyser mot utmarka. Rester etter kvernhus ved bekken, de 2-3 nedre omfarene er intakt, dammen er intakt, sammenrast vassrenne. Det er to heimsetrer på berget ovenfor gården. Den nordre, Nordsetre (geografisk vest), er ganske intakt, med to seterbuer, den ene intakt, den andre delvis sammenrast og en delvis sammenrast låve. Den søndre, Søresetre (geografisk øst), har en låve der deler av taket har rast sammen, og tufter etter eldre hus og en rekke dreneringsgrøfter. Tømra båthus ved søre Svangtjørn (det eneste tømra båthuset i Dagali). Tømret skogshusvære (overnattingplass/stall til bruk ved skogsarbeid) tilhørende Halden-gardene ligger i området. Det finnes mye historie fra gården, samt en del gjenstander på Dagali museum knyttet til personer som har bodd her. Interessant dam/renne og dam/terskel nedenfor kvernhuset.

Kjønnrud. Fra venstre: Stugu med låve og stabbur i bakgrunnen. I forgrunnen: Førløe med stall under. Midt i bildet smie og badstu lengst til høyre. Foto: Erling Bjørkheim 2023.

Flyfoto av dreneringsgrøftene.
Foto: Kartverket.

Lidar-kart av
dreneringsgrøftene.
Foto: Kartverket.

Lidar-kart av hele kulturmiljøet.
Nordsetre øverst til venstre. Søresetre til
høyre. Foto: Kartverket.

Låven på Søre heimsetre.
Foto: Erling Bjørkheim 2023.

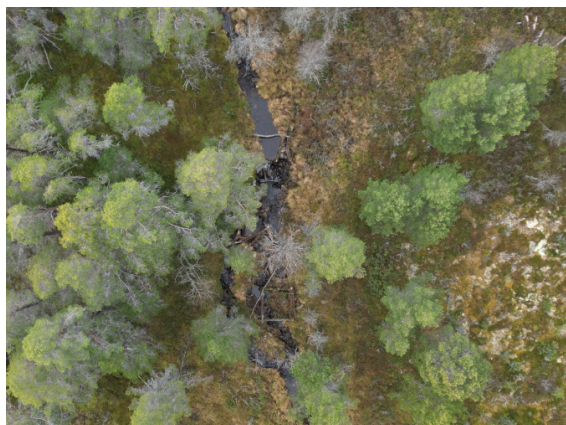
Låven på Nordsetre (heimsetre).
Foto: Erling Bjørkheim 2023.

Inngang til setervollen på Nordsetre i 2023 og ca. 1950 (til høyre).
Foto: Arnhild Kopperdal.

Historikk:

Gården er fra før 1754, da ble den solgt første gang. Antatt ryddet rundt 1730. Stugu fra ca. 1890, låven fra ca. 1935. I seterregistreringen fra 1936 skriver Gunnar Stensen at Nordsetre var i bruk, mens Søresetre var i bruk som slåtteland. To heimsetre og to langsetre er beskrevet i 1781. Da Gunnar Stensen flyktet fra Dagali i 1943 (lensmannen i Uvdal hadde fått ordre om å arrestere ham), var han først to dager på Vestreimsetre, før han flyttet til Nordsetre på Kjønnerud der bua var mye bedre. Han var der en snau måned. Han flytta så til Åsen i Tunhovd og var der i ca. 3 uker før han fortsatte til Sverige. Historikken til gården er godt beskrevet av Kåre Sønsterud i bygdeboka. På andre halvdel av 1700-tallet bodde det to brødre fra Kjønnerud, Per og Ole. Per var kjent for å være dyktig i tægerarbeid og Ole var sølvsmed. Dreiebenken til "Hytte-Per" står på Dagali museum og også sendingskorger i tægerarbeid som han har laget. Langsetrer: Toresbu og Kjærbu/Kjerrbu, begge på Dagaliåsen, ca. 3 km nordvest for Kjønnerud.

Dronefoto av rester av kvernhus og dam.
Foto: Trond Kjørås 2023.

Kvernhus.
Akvarell av Hildur Marie Ortmann ca. 1950.

Oversiktsfoto av garden med Numedalslågen tatt fra Kjønnrudberget. Foto: Bjørn Furuseth.

Skogshusvære (koie) tilhørende Halden-gardene. Foto: Arnhild Kopperdal 2023.

Båthus ved Nedre Svangtjønn. Foto: Arnhild Kopperdal 2023.

Seterbua på Nordsetre. Foto: Erling Bjørkheim 2023.

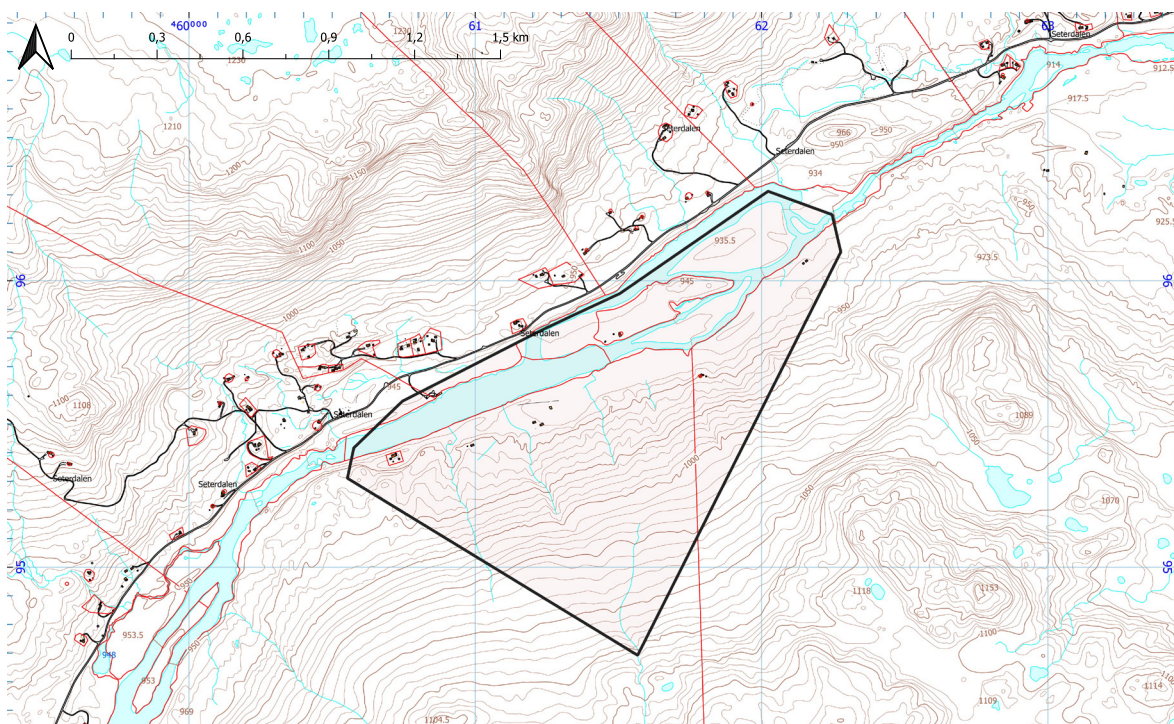

Rester av kvernhus og damannlegg. Foto: Arnhild Kopperdal 2023.

4.23 Enderudsetre

Verneverdi: Svært høy

Enderudseter har en svært høy grad av autensitet og representerer godt seterlivet i Seterdalen fra 1800-tallet. Setervollen og gjerder er typiske for området. Låven er bygget slik de ble bygget i Seterdalen rundt andre verdenskrig og setra er ikke påvirket av hytteutvikling på samme måte som de fleste andre setrene i området. Seterdriften her er godt dokumentert. Seterdalen er KULA-område.

Beskrivelse:

Seter med intakt setervoll, bu, låve (med fjøs under), rester av den eldste låven (trev) og rester av stall. Låven er stort sett intakt, men deler av taket ramlet ned etter påske i 2023. Den eldste låven/fjøsset/stallen mangler tak og deler av vegger er i ferd med å rase sammen. Begge er mulig å restaurere. Rester av løypestreng, brukt til å frakte melkespann, sitter fremdeles på fjøsveggen og bua. Kolgrop nord for den eldste låven. Båthus fra rett etter krigen på nordsida av Lågen. Lyu/utløe og rester av steingjerde og utløe på øyene i elva. Disse hører til Narverud. Oppe i lia der stien til fjells krysser bekkeløpet ned mot setra ble det laget en liten dam, slik at bekken ble ledet ned øst for setra. Enderudsetre er den eneste av setrene i Seterdalen som ikke er omringet av hytter, og den siste setra som var i bruk på vestsida (lokal himmelretning – geografisk sørsida) av elva. Den var i bruk til 1977. For å komme til setra må man ro over Gvonnestultjørne/Gvønnestulkjønne i båt eller gå seterstien (Rekjingsvegen) på sørsida av Lågen fra Dagali bru (8-9 km). Setervollen er tydelig, med en god del av gjerder intakt, både de spesielle tregjerdene som var i bruk, samt lave, doble steingjerder med brisk oppå. Det er fortsatt rester av brisken på gjerdet. Portstolpene er også inntakt.

Steingard med turrbrisk. Brisk vart lagt på toppen som barriere. Foto: Erling Bjørkheim 2011.

Enderudsetre sett fra Seterdalsvegen i mai 2007. Foto: Eivind Bjørkheim.

På Lidar-kartet ser en tydelig hvordan bekkefareet har vært over hele setervollen. Foto: Kartverket.

Seterbua på Enderudsetre. Foto: Arnhild Kopperdal 2023.

Fjøset med seterbua på Enderudsetre i bakgrunnen. Foto: Arnhild Kopperdal 2023.

Historikk:

Enderudseter ble etter alt å dømme ryddet mellom 1750 og 1805. Publikasjonen Utdrag fra "I fotefara til dei gamle II, Gallåkætta i Dagali" av Halvor H. Bjørnsrud forteller dette om ryddingen av Enderudsetere: *"Andre ættleden i Enderud. Pål Knutson Enderud, døypt 14. desember 1726. g.m. Turi Steinsdtr. Åsberg, døypt 27. desember 1720. I 1750 åra kjøpte han Enderud. Kjerringa hans var ei sterk og ferm kvinne. Ho rydda opp Enderudsetre. På ei seterbu der stod bokstavane P. K. S. E og 1805. Etter ein bekk var det vier og bjørkekjerr, som ho rykste opp. Sterke-Pål, grov ei grøft og fekk bekken bort frå slåttevollen"*. Seterbua fra 1805 ble revet like før andre verdenskrig, da den eksisterende bua ble bygget, dvs. på slutten av 1930-tallet.

Seterbua er ei typisk seterbu, i stor grad intakt. Oppholdsrom med seng og ovn og soverom med tre senger er tømra. På østsida et reisverksbygg delt på langs med lagerrom og mjølkebu (der separator, kinne osv. var) mot nord. Himling over disse to rommene. Sovehems over mjølkebua og åpen hjall over lagerrommet. Inngang fra sør til kokerom med kjelring og vedkomfyr med bakerovn. Gamle låven (trevet) ukjent alder, men ble bygget før 1900. Den nye låven ble bygget under krigen, og er et typisk eksempel på låver fra denne tidsperioden. Setra var i drift til 1977, etter det var det ikke seterdrift på denne sida av Lågen.

Livet på Enderudsetere slik det var sommeren 1932 er beskrevet i "På Enderudsetere sommeren 1932, en sommerstil av Eli Enderud 12 år." av Bjørg Feten og Erling Bjørkheim.

Panorama over Enderudsetre 2023.
Foto: Arnhild Kopperdal.

Enderudsetre ca. 1975, Olav Bjørkheim med kyrne.
Foto: Erling Bjørkheim.

Enderudsetre.
Foto: Erling Bjørkheim, ca. 1975.

Enderudsetre, antagelig på 1950-tallet.
Foto: Privat. Ukjent fotograf.

Enderudsetre 1945.
Foto: Privat. Ukjent fotograf.

5.0. Avsluttende kommentar

Kulturminner og kulturmiljø vi tar vare på og sikrer for ettertiden, er viktige kilder til kunnskap og opplevelser, men også til nytte for lokalsamfunnet og næringslivet. Kulturminner og kulturmiljø kan fortelle oss historier om hvordan mennesker før oss har levd og virket, hvordan de har tilpasset seg naturen og samfunnet. På den måten blir kulturmiljøene uerstattelige kilder som vi i dag kan bruke for å tilegne oss kunnskap om fortiden, men også som grunnlag for nye opplevelser og fremtidig utvikling. Ofte er kulturminner de eneste kildene vi har, som kan gi oss denne kunnskapen om fortiden.

De 23 kulturmiljøene og de 14 listeførte objektene som er trukket frem i denne rapporten som spesielt verneverdige i Hol, har svært høy eller høy verdi for kommunen.

De utvalgte kulturmiljøene viser ulike sider av kommunens, regionens og landets historie. Spesiell oppmerksomhet bør rettes mot de kulturmiljøer som er under press fra utbygging eller står i fare for å forsvinne for alltid. Her vil vi trekke frem den historiske bebyggelsen langs Geilovegen i Geilo sentrum, hytteområdet på Ustaoset og den unike samlingen av husmannsplasser i Mogrenda.

De utvalgte kulturmiljøene er svært viktige å ivareta fordi de forankrer historien til stedet og utgjør en unik og uerstattelig kilde til kunnskap om fortiden. I tillegg kan de være identitetsbyggende for kommunens innbyggere. Gjennom å kunne se og forstå sporene etter folk før oss, tilfører også kulturminnene landskapet omkring en ekstra dimensjon.

De utvalgte kulturmiljøene utgjør viktige verdier for kommunen i dennes fremtidige utvikling. Erfaringsmessig kan forhistorien og kulturmiljøer brukes som en ressurs i kommunesatsingen; både til glede for kommunens egne innbyggere, men også til nytte for både næringsliv og turisme. Kulturmiljøene kan i stor grad berike kulturopplevelser for både lokalbefolkning og besøkende.

Kulturminnene i sitt rette miljø viser på en god måte de forankringspunkter som kommunen har til sin forhistorie. Et godt vern av de fysiske minnene er med på å trekke forhistorien inn i fremtiden. De 23 kulturmiljøene og de 14 listeførte objektene utgjør samlet sett et representativt utvalg og er de mest typiske kulturminnene som finnes i kommunen. Sammen gir de et bredt og karakteristisk bilde av fortidens Hol.

6.0. Litteratur og kilder

Bech, Toppen, Johnsen, Marte Garmann, Randem, Mette, 2006;
Herskapelige Norge - hotellene, restaurantene, eventyrene og klenodiene.
Kagge forlag.

Bjørnsrud, Halvor H. , 1955, I fotefara til dei gamle. II, Gallåkætta i Dagali.
Eget forlag.

Bjørkheim, Erling, 2017, Litt om ettertraktede produkter fra Seterdalen og arbeidskraft fra bygda. Artikkel i årboka "Som Daga`lir".

Bjørkheim, Erling, 2021, Kjønnrud og familien Steenstrup. Artikkel i årboka "Som Daga`lir".

Bjørkheim, Hermann, 2017, Seterdriften betydde mye for Dagali. Artikkel i årboka "Som Daga`lir".

Bøhle, Ole A., 1976, Hol skolehistorie. Hallingprent.

Christie, Sigrid Marie og Christie Håkon, Hol gamle kirke, Artikkel NIKU.

David, 2020, Geilos best bevarte hemmelighet. Artikkel i magasinet Reis.

Dietrichson, Lorentz, 1892, De norske stavkirker.

Feten, Bjørg og Bjørkheim, Erling, 2022, På Enderudsetere sommeren 1932, en sommerstil av Eli Enderud 12 år. Artikkel i årboka "Som Daga`lir".

Fossgard, Helga og Tufte, Einar, 1993, Geilo slik vi opplevde det.

Fjose, Kjell, 1974, Universitetet i Trondheim, Hovedoppgave i historie, Geilo som industristad: Framveksten av industrien til 1940 med hovuedvekt på mellomkrigstida : industrien, menneska og bygda.

Gamlekyrkja i Hol, 1954, Brosjyre utgitt av Hol kommune.

Gjerde, Hege Skalleberg, 2011: Rapport arkeologisk utgravning, tufter i fjellet / gammetufter, Urevassbotn av Slettemoen nordre (6/8), Byrkjedalstølen av Berg nordre (37/1) Hol, Hollo sameie av Gjeldaker (105/9), Hus (112/9) og Stave (114/12) Ål, Buskerud. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

Guribye, Ragnhild og Holme, Jørn 2005: Kapittel II: Automatisk fredet kulturminner. I: Holme, Jørn (red): Kulturminnevern- lov, forvaltning, håndhevelse. Bind II: Kulturminneloven med kommentarer. s.32-101. Økokrim, Oslo.

- Heber, Sigvard, 1924, Da Bergensbanen blev til. Gyldendalske bokhandel.
- Kløve, Ulf, 1979, A. S. Geilo taubane 25 år : 1954-1979 : en historisk vandring.
- Kløve, Ulf: Først på Geilo. Geilo hotell 1880-1989. Et historisk tilbakeblikk.
- Kløve, Ulf, 1994, En historisk vandring.
- Kløve, Ulf, 1999, Hotellet med de ni liv: Dr Holms hotel 1909-1999.
- Kløve, Ulf, 2006, Havsdalen : der fortid, nåtid og fremtid møtes.
- Kåset, Øystein, 1998, Den gamle saga. Artikkel i årboka "Som Daga'lr".
- Bjørvik, Tor, 1998, Kulturminner i vassdrag i Dagali og Skurdalen. Artikkel i årboka "Som Daga'lr".
- Loftsgard, TK, 1973, Nore-Uvdal i forn og nye, Gards- og ættesoge for Nore bind 5 Artikkel Kjønnerud – Hytta Gnr.104/Bnr.1, av Kåre Sønsterud.
- Medhus, Knut, 1999, Lokalhistorisk vegvisar for Holsbygda, Mogrenda, Vestlien og Holsåsen. Utg. Hol historielag.
- Randen, Olav, 2006, I steinbu og snaufjell i øvre Hallingdal.
- Randen, Olav, 2023, Fjell og stølsliv i Hol.
- Reinton, Lars 1938. Folk og fortid i Hol 1. Frå eldste tida til 1815. Oslo. Reinton, Lars og Sigurd S.
- Reinton, Lars 1943. Folk og fortid i Hol bind 2. Frå 1815 til vår tid. Oslo. Reinton, Lars og Sigurd S.
- Reinton, Lars, 1972, Folk og fortid i Hol bind 3. Ætt og eige. 1972. Oslo. Reinton, Lars og Sigurd S.
- Reinton, Lars, 1973, Folk og fortid i Hol bind 4. Ætt og eige. Sør-Hovet. Oslo. Reinton, Lars og Sigurd S.
- Reinton, Lars, 1975, Folk og fortid i Hol bind 5. Ætt og eige. Sør-Hovet framhald, Nord-Hovet, Sudndalen og Strønde. Oslo. Reinton, Lars og Sigurd S.
- Reinton, Lars, 1977, Folk og fortid i Hol bind 6. Ætt og eige. Kvisla og Lio. Oslo. Reinton, Lars og Sigurd S.
- Reinton, Lars, 1979, Folk og fortid i Hol bind 7. Ætt og eige. Ustedalen og Skurdalen. Oslo. Reinton, Lars og Sigurd S.

Reinton, Einar, Reinton, Lars, Myhren, Magne, 1982: Folk og fortid i Hol bind 8. Fellesregister. 1982.

Ringdal, Håkon, 1983, Geilo verktøy og knivfabrikk A/S 40 år

Seim, Torstein, Hol historielag, 2016, Brev heim.

Solem, Lars Kristian, 2017, Denne anglofile drømmen kan bli din for 30 millioner. Artikkel i Dagens næringsliv.

Solhjell, Kåre Olav, 1995, Krigsår i Hallingdal : 1940-1945.

Solhjell, Kåre Olav, 2000, Hol i hundre år – Historia om Hol i Hallingdal på 1900-tallet. B.1. Jernbanen og fjellbygda 1900 - 1950.

Solhjell, Kåre Olav, 2006, Hol i hundre år – Historia om Hol i Hallingdal på 1900-tallet. B. 2 Hol blir kraftkommune 1950-1975.

Solhjell, Kåre Olav, 2010, Hol i hundre år : historia om Hol i Hallingdal på 1900-talet. B. 3. Reiseliv og velstand: 1975-2000

Solhjell, Kåre Olav, 2013, Hol - Amerika : forteljinga om utvandringa frå Hol i Hallingdal 1837-2010.

Solhjell, Kåre Olav, 2014, Historia om Hallingdal : Hallingdals historie ved 200-årsjubileet for Grunnlova i 2014

Sickel H. Abrahamsen R. Lunnan T., Norderhaug A., Ohlson M, 2014, Effects of vegetation and grazing preferences on the quality of alpine dairy products. Studierapport.

Sickel, Hanne, 2014, Doktorgradsavhandling, Effekter av utmarksbeite og beitepreferanser på melke kvalitet i seterregionen.

Sollien, Guttorm, 1990, "Eit og anna frå Hallingdal".

Selmer, Ella: Trekk av hyttas historie. (Upublisert manus).

Stensen, Gunnar, Seterregistrering 1936, Institutt for sammenlignende kulturforsknings prosjekt Seterbruket.

Smette, Asle, 1988, Nørdre og Søre Kjønnrudsæter, Artikkel i årboka "Som Daga`lir".

Smette, Asle, 1988, Historier frå gamle dagar, Artikkel i årboka "Som Daga`lir".

Tufte, Einar, 2007, Hyttebyen Ustaoset – møtestedet mellom øst og vest, Foreningen til Ustaosets vel.

Tveiten, Ole, 2007, Buskerud fylkeskommune: Sudndalslia, Arkeologisk registreringsrapport i sammenheng med reguleringsarbeid.

Westedt, Erik og Tufte, Einar, Eget forlag 2004, Helsing frå Hol - Postkort frå Sudndalen, Hol, Geilo, Skurdalen, Dagali, Ustaoset og Haugastøl.

Andre kilder:

- Borgen, Anne, 2006, På kulturhistorisk vandring, (Foredrag/powerpoint 23.8.2006)
- Jan Grønseth og Arnhild Kopperdal: Videofilmer, samtaler og foto fra vandring langs Borgeåe med Vilhelm Vebjørnsen.
- Brevkorrespondanse fra 1914-1917 mellom Ole O. og skreddermester Pedersen.
- Foreningen til Ustaosets Vel: protokoller og kart.
- Rapport: Leiteekspedisjon etter Bernt Ankers sjerp. Hol historielag 1990. Artikkel i årboka "Under Hallingskarvet".
- Fotoarkivet til Hol Bygdearkiv.
- Dagali museums fotosamling.
- Hyttebøker, nedskrevne upubliserte historier og private foto.
- Historiske kart, private fotosamlinger og kommunens arkiv.
- Gamle brev og postkort.

Nettsider:

- dehistoriske.no
- norgeskirker.no
- digitaltmuseum.no
- geilomountainlodge.no
- drholms.no
- geilohotel.no
- iskf.no (Instituttet for sammenliknende kulturforskning).
- bfk.no (Buskerud fylkeskommune).
- norgebilder.no (kart og flyfoto).
- kulturminnesok.no (Riksantikvaren)
- askeladden.ra.no (Riksantikvaren)
- fortidsminneforeningen.no
- niku.no (Norsk institutt for kulturminneforskning)
- lovdata.no
- uio.no (Universitetet i Oslo)

7.0 Historisk tilleggsinformasjon

Blank-Ola

Ola Tolleivson Uppsata var fødd i Ål i 1689 og døydd i Hol 1724. Han levde dei første barneåra på garden Skjervheim. Faren overtok seinare garden Uppsata, der han levde reisten av barneåra sine. Ungdomsåra fekk Ola på garden Øvremyro i Hol, då mor hans gifta seg opp att dit med Gul Øvremyro, og Ola er derfor ofte kalla for Myreguten. Om Blank Ola er det mange soger. Det er godt kjent at han var ein populær kar blant tidas kvinner, og det vart etter kvart mange "lausungar" etter han i bygdene. Ola tok i mellomtida over styringa av garden Villand, men lystene til Ola tok nok ei gong overhand. Mens han gjekk og venta på at han og Ragnhild Villand skulle gifte seg, fekk han ein ny lausunge, denne gongen med ei jente i Kvisla. Det var hans fjerde! Dette vart ei kinkig sak for Blank Ola – han kom seg unna med å betala ei bot fordi han hadde krenkt Kari Olsdotter Mehus. Dei kongelege bøtene fekk han lurt seg unna ved god hjelp av søskenbarnet sitt, som var lensmann!

No hadde Blank Ola gjort opp sine kvinnehistorier, og Ragnhild ville gifte seg med han. Men så enkelt var det ikkje – han måtte ha kongens løyve fordi han hadde alle desse "lausungane" å svara for. Det tok tid, og Ragnhild og Ola hadde gifta seg før svaret frå kongen endeleg kom.

Blank Ola roa seg med gardsstyringa på Villand, og Ragnhild og Ola fekk 5 born saman. Blank Ola døydd i 1724. Det er verdt å merke seg at dei fleste av dei historiene som gjekk i munnleg tradisjon om Blank – Ola vart stadfesta gjennom Lars Reinton si doktoravhandling «Villandane».

Om Øvremyro i Øvre Holsveg

En av dei få gardane som er komplett med gamle hus og har eit praktfullt gamalt tun. Garden er nemnt i gamle papir tilbake i 1528 som Myrum. Stein Steensen Øvremyro er den fyrste av Steensen-ætta som kom til Øvremyro. Han sette den til dels forfalne garden i svært god stand, bygde fleire nye hus både heime og på stølane, kjøpte ein god del utmark og dyrka opp nye areal. Stugubynaden var større enn det som var vanleg på gardane. Dette fordi Stein var lensmann i bygda, og han bygde derfor så stort at han kunne ha rettsmøte og forhør i huset. Det var i søre (austre) delen av stugubynaden at rettsmøta og forhøra gjekk føre seg, her er det framleis som det var på Stein sine dagar. I gangtaket på stugubynaden er det brukt ein del eldre, rosemåla bord med dragemønster, truleg frå ei eldre stugu som har stått på garden, mogeleg i slutten av 1600, tidleg 1700 talet.

I arresthuset fins det restar etter frodig rosemåling i taket og på veggene. Stugu har jarngitter for vindaugo for å vera rømningssikker.

I nordvestre delen av arresthuset er det eldhus som gardsfolket brukte. Arresten er i søraustre delen av huset. Når det vart for kaldt om vinteren hende det at arrestantane fekk koma inn på eit loft i bygnaden.

Ambjørg Øvremyro, lensmannskona, var kjend for å vera ei godhjarta og skjønnsam kvinne. Det er sagt at ho ofte gjekk ned til arrestantane som sat i arresthuset med ekstramat. Loftet var alltid i 2 høgder med svalgangar. Svalgangen kunne også vera lagerplass for trematerialar og anna. Det står helst på dreia trestabbar som er laga slik at mysene ikkje kom inn. I fyrste høgda på loftet var opplagsrom for kjøt, mjøl og korn. I andre høgda stod kistene fulle av klede og utstyr. Her var også senger til rakstejentene som sov der om sommaren. Den var nok ikkje sjeldan at det var noko nattefrieri i den tida onnejentene låg i loftet. Det var det også gjestesenger i loftet, og brura vart pynta her. Brudgommen skulle ikkje sjå brura før i kyrkja. Svalgangen gav ly for rommet innanfor, men var opprinneleg laga som vern når det kom ufred og fiendar. Seinare var det og turkeplass for huder og skinn som vart spent opp på veggen. Svalgangen kunne også vera lagerplass for trematerialar og anna.

Stolphuset står ved sida av loftet, slik skikken var på dei gamle holingsgardane, og her vert det lagra ymse matvarer. Det kunne vera fleire stolphus på ein holingsgard, kårfolket hadde sitt og ungkarane kunne ha sitt. Over døra til stolphuset kan ein sjå restar etter tjørerekrossar. Desse vart måla for å verne det som var i huset mot jolereie (Åsgårdsreie) og "vonde vetter".

Den kjende timremannen Sjugurd Teigestugun timra opp fjøset på Øvremyro. Fjøset på holingsgarden hadde ofte to avdelingar. Den innerste delen var for ungdyra. Over her var kalvehjallen, for her var det varmt og godt. I fremre delen stod dei vaksne kyrne, og over her var sengehjallen. (Hjallenvart eit golv oppunder raustet inst i fjøset). På den var det soveplass om vinteren for ungdom, tilhaldsfolk og budeia. På søre veggen i fjøset på Øvremyro var det eit lite glas, slik at lensmann Stein Steensen Øvremyro fekk varsel dersom embetsmenn og andre viktige personar kom etter vegen.

I låven vart kornbanda lagt i ring midt på golvet og to mann treskte med tust. I ein anna del av låven (Kødnbrøtet) vart kornbanda, det utreskte kornet, oppbevara. Underst var det eit lag med høy. Oppå der låg kornbanda i ring med aksa inn mot midten og halmen ut mot veggen slik at musa ikkje så lett skulle koma til å øydeleggja det verdfulle kornet.

I Hol døydde skikken med badstubading ut ein gong på 1700-talet. Dermed fekk huset ein ny funksjon. Badsstugu vart då eit turkehus for korn og malt. På langveggane vart det sett inn breie turkehjallar, og midt på golvet ein omn av stein, som heldt godt på varmen. Her er ingen ljore eller pipe, så lite varme gjekk tapt.

Blomstugu på Mehus i Øvre Holsveg

Namnet Blomstugu var etter Johan Larsson Blom, født i Blomskog i Sverige 27. april 1865 og norsk statsborgar frå 20. august 1903. Johan Blom kjøpte Blomstugu av Pål Knutsson Mehus den 5. april 1908 for 240 kr. av Sven Tufte, etter den tid vart den heitande Blomstugu. Inntil då budde Ole Hansen Klemmen (Billebråten) med familie i stugu.

Blom budde her frå 1908 til han døydde i 1946 . Han var djupt religiøs og var sentral i den vekkinga som gjekk over bygdene i 1910. Her var det samlingar både i og omkring Blomstugu der folk song religiøse songar. Blom hadde ei fantastisk songstemme seier dei som hugsar han.

Etter at Søre Mehus vart flytt sørover i 1860 åra, stod det att ei stor, flott stugu på Myljo Medhus litt framanfor der Blomstugu ligg i dag. Denne hadde vore i bruk som Tingstugu i eldre tider og var i bruk som skulestugu i åra 1863-1867, då det første offentlege skulehuset i Hol vart bygd. Tingstugu vart riven i 1880 åra, men det store stuguskåpet frå denne stugu fins enno på Medhus.

Hol gamle kyrkje i Holet

Kyrkja er utvida fleire gonger. Fyrste gong truleg på 1500 talet så den fekk eit tilbygg i laftetømmer mot vest. Rester av dette er den smale delen nær hovudinngangen, under Stortårnet. Kyrkja hadde som andre stavkyrkjer opne svalgangar med rekkverk langs heile kyrkja.

Andre utviding var i 1697. Då vart de tilbygg mot aust, bygd i stav slik den opphavelige kyrkja var. Dei bygde altså ein ny stavkyrkjedel. Apsis vart flytta ved enden av den nye stavkyrkjedelen. No fekk kyrkja tolv vindaugo i tillegg til dei fire ho hadde frå før. Svalgangane vart no rive.

Tredje ombygging kom i 1798-99. Både gamle og nye stavkyrkjedel vart rive unnateke Apsis. Ein del av tømmerdelen vart fjerna ved å hogge den i to delar som då vart flytta til kvar sin kant ved bruk av sleiper. I det opne rommet var noverande kyrkjeskip bygd saman med noverande korparti. Stavane frå stavkyrkja vart no brukt til golvplankar. No vart også ivilauget - galleriet bygd og fekk plass til 3 gonger så mange folk. Apsisen vart skild frå koret med ein bordvegg.

Prekestol med himmel over var vanlig den gongen. Prekestolen vart flytta opp for å vera eit symbol på ein viktig del av reformasjonen, nemleg at ordet står over sakramentet. I den katolske kyrkja var og er sakramenta svært viktige. I 1798-99 vart prekestolen flytta dit den er i dag og utan himmel.

Muren kring kyrkjegarden er opprinneleg bygd som ein vernemur mot flaum frå elva Skriu, men etter kvart utvida til å ramme inn heile kyrkjegarden ettersom kyrkjegarden vart fylt opp med meir jord og fleire graver. Den vart delvis rive ned og køyrt bort på 1890 talet og bygd oppatt på 1950 talet, ferdig i 1954.

Prestestugu og Tingstugu i Holet

Prestestugu:

Hol og Ål var sams prestegjeld fram til 1870. Nerol var pålagt å huse prestefolket, og dei budde der i ei fin rosemåla stugu. I 1844 bygde Arne Nerol ei eiga prestestugu ved kyrkja. Stugu var bustad for presten når han var i Hol (Ål og Hol var ein kommune heilt fram til 1870). Stugu var liten, og både presten og klokkaren klaga på dette. Klokkaren fordi det ikkje var sengeplass til han i stugu, han måtte framleis liggje på Nerol – i eit rom ved sida av daglegstova! Presten på si side tykte stugu var for liten til at han kunne få utøvd sine embetsgjerningar slik han ville. Klagebrev vart sendt, og heradsstyret vedtok 4. februar 1846 at prestestugu skulle utbetrast og få meir utstyr slik at både prest og klokkar kunne halde til der.

Tingstugu (Ålmannstugu):

Demme vart bygd i åra 1812-15 av Pål Olson Nedremyr (1768-1834) og Pål Olson Nerol (f. 1783). Stugu vart bygd for at folk skulle ha ein stad å ta inn under gudstenesta. Derfor er stugu ofte kalla for "Ølmannastugu". Midt i stugu stod det ein stor peis slik at folk kunne varme seg dei kalde vinterdagane. I 1844-45 vart stugu bygd på og fekk det høge raustet. Arbeidet vart utført av Arne Sjugurdson Trøgathon (A.S.S.T. står det på dørlåsen). I daglegtale blir stugu ofte kalla for Tingstugu. Det namnet har den fått etter at det frå 1894 vart halde dei faste tinga her, fire kvart år. Her har gjennom tidene også vore halde mange offentlege og private møte av ulike slag. Stugu har og vore i bruk som ungdomshus og skulehus, her har bl.a. vore halde mange kurs for ungdomane. Det fyrste snikkerkurset vart halde 25. mai 1889, og her har også vore mønstervevkurs, skomakarkurs og masser av møter og tilstellingar, også dansetilstellingar. Den aller fyrste 17. mai festen i Hol vart halde her i 1883. (I 1884 var det 150 menneske med på 17. mai festen på Tingstugu) Nordanfor kyrkjestugu stod ein hestestall med trev over, bygd på same tida som Kyrkjestugu. Den vart riven i 1912 og er no bygd inn i uthusa som ligg nedanfor Hol pensjonat. I 1906 foreslo ei kommunal nemnd at begge stugene her skulle rivast for å gi plass til kommunehus og bankbygning.

Kyrkjegarden i Holet

Skalkehaugen:

I følge Tor Villand (f. 1806) vart all jorda og steinen som dei måtte ta vekk då dei bygde Gamlekyrkja, lagt i ein stor haug like nedanfor tomte, og denne haugen fekk form om lag som ei kollhuve. Den vart kalla Skalkehaugen fordi skalkadn (ungdomane) gjorde mange slags spetakkel der jamvel mens messa vart halden. Her har også stått stolpar med eit tverrtre i mellom øvst oppe, som var så kvast i øvre kanten som ein kniv. Her måtte alle som hadde gjort noko gale og som var dømd til å sone på denne måten, sitja til skrevs så lengje messa vara. Dette kallast «å ri tremerre.» Seinare vart gapestokken plassert her.

Skalkehaugen var også ein av dei stadene i Hol som vart nytta som avrettarstad og Knut Olsen Brattåker Nerol (som har gravstøtta si på austsida av kyrkjegarden like utanfor kyrkjegardsmurane) er av dei fredlause som vart halshogd her. Det skjedde i 1740.

Bautasteinen:

Bautasteinen som står her er reist "til minne om dei holingar som stridde for fedrelandet 1807–1814". Steinen er funnen i Gravarmoen aust for Hagafoss. Ut av den store steinen som der vart funnen, vart det kila heile fire bautasteinemne og det eine står her, dei andre på Ål, Nes og Voss. Avdukinga gjekk føre seg 21. juni 1914. Pengane til dette arbeidet var gitt av holingar som hadde utvandra frå Hol til Amerika og som gav attende ei større pengegåve til heimbygda i samband med hundreårsfeiringa av Grunnloven.

Brannen i 1920:

Juledagen 1920 var det brann i kirka. Begynte å brenne rundt pipa. Arne Hallingstad klatra på taket og kasta snø på flammene. Han greide å slukke brannen. Det ble bare noe skade rundt pipa. Han fikk ødelagt nye sko og kleda. Han søkte kommunen om erstatning på 25, men fikk nei. Men ved ny behandling seinare vart han innvilga 25 kr for øydelagd sko og jakke. Muren er lagt opp med bare hendene. Den er flyttet litt da den gamle kyrkjegarden blei for liten. Den dele ned mot vegen ble tatt helt vekk. Det ble bestemt å bygge den opp igjen 1949. Ola Grostølen, kanskje den beste mureren i Hol kommune fikk jobben med å finne stein og ansvaret med å bygge den opp.

Hol Pensjonat og skysstasjonen i Holet

Hol spareforening kjøpte stugu i 1875 og bygde den ferdig. Etter at Spareforeningen gjekk konkurs, kjøpte Svein Tufte bygnaden, bygde på ei høgd og dreiv handel her til 1890 då han bygde Tuftebue. Ola K. Svarteberg åtte bygnaden frå 1895 til 1896 då han selde til Pål O. Slettemoen. Han dreiv som skreddar her. Pål utvida bygnaden med veranda i 1904, bygde attåt på nordsida og snudde mønet slik han står i dag. Huset vart måla kvitt, og han leigde ut til Hol sparebank frå 1905 og til den oppattstarta Hol spareforening frå 1909. Den store bygnaden husa også andre gjeremål. Televerkets "sentralstation" hadde tilhaldsstad her frå 22. juni 1910. Her har også vore skreddarverkstad, tannlegekontor, snikkarverkstad, vevskule og doktorkontor.

I 1917 kjøpte Pål Villand huset og selde det vidare til Olav Endrestøl i 1919 for 19 000 kr. Same året sa Nerol opp avtalen som skysstasjon og Olav Endrestøl overtok ansvaret for skysstasjonen med Halvor Halingstad som skysskar. Han brukte hest og kjerre/slede til 1921, då han fekk seg bil. John Erichsen (fritenkjar) vart ny eigar av skysstasjonen i 1925 og brukte namnet Hol hotell. Han selde til Asle og Rønnaug Myro i 1929. Dei vart dei siste som hadde skysstasjon i Hol. Dei dreiv til 1934 då ordninga vart avvikla og namnet Hol pensjonat kom då i bruk. Sist i 1940 åra og utover i 50 åra var Hol pensjonat tilhaldsstad for mange målarar bl. a. frå Danmark. Desse måla mange av gardstuna i Hol slik dei då var, bilde som i dag har stor kulturhistorisk verdi.

Solvang i Holet

Tomta til Solvang er kjøpt frå Ola A. Nerol i 1863 for å få bygd hus til klokkaren og seminaristen som kommunen ville ha i og med at det var vedteke å skipe fast skule i kommunen og for å sikre tomt til skulehus. Det heitte seg at seminaristen skulle ha ein viss jordveg i tillegg til lærargjeringa. Solvang er den fyrste offentleg bygde skulebygningen i Hol kommune. Det var lensmann Stein Steensen Øvremyro som tok tak i byggesaka og som også laga teikningane. Dei same teikningane vart seinare brukt til å byggje det fyrste skulehuset i Ål. Kostnadsoverslaget viste ein kostnad på 281 spesiedalar, sluttrekninga vart 700 spesiedalar. Bygningen vart ferdig i 1867, mens lærarbustaden var ferdig i 1869. Solvang vart bygd på i 1878. Det aller fyrste tinget etter at Hol vart særskilt tinglag frå 1. mai 1881 vart halde i Solvang den 23. mai same året. Solvang var i bruk som skulebygning til 1954. "Gamleklukkaren" S. Reinton og huslyden hans budde her i mange år, likeins lærar Einar Seim og huslyden (frå 1923-1964 var han lærar i bygda).

Far Reinton, til dagleg kalla "Gamleklukkaren", var samstundes klokkar og lærar, og orgelet som vart brukt under messene i Gamlekyrkja den tida vart bore frå Solvang og attende kvar gong! I hagen på Solvang er det planta dei fyrste syrinene i Hol kommune. Dei er planta av Guttorm Slettemoen som hadde vore fange på Akershus og der fått oppgåva og stelle med plantene. Då han slapp ut i 1860-åra fekk han ta med seg dei plantene han ville og på Solvang planta han Hols fyrste syriner.

Ringberg i Holet

Mot slutten av 1800-talet vart det etter kvart slutt på at det var ei mølle til kvar ein gard som låg inntil ei ån/grov som var stor nok. I 1919 var det etter offisiell statistikk att berre tre gardsmøller/gardskvedner i Hol. I 1913 bygde S. og O. Reinton ei moderne mølle med tørkehus ved Hagafoss, men den brann saman med Reinton trevare i 1918. Eit andelslag vart skipa same året for å byggje ny mølle på same staden. Den var ferdig i 1919 og kosta om lag 30 000 kr. Mølla kunne mala opp i 175 tonn i året. Her var to kvernpår, to tørker og ei skallemaskin. Etter at det vart innført korntrygd, var mølla ved Hagafoss den einaste godkjende i Hol kommune.

I 1932 gjekk den over frå vasskraft til elektrisk kraft. Under krigen fekk mølla ein ekstra viktig funksjon, og møllaren den tida, saman med den lokale kontrolløren, sørgja ofte for at det hamna nokre mjølsekker som bonden sjølv kunne rå med utanom den offisielle rekneskapen. Mølla kjøpte under krigen inn ein del bygg som vart vidareseilt som sammalt mjøl. I den tida vart det også drive tresking med eit flyttbart treskjeverk som Sigurd Slettemoen hadde kjøpt inn før krigen. Under andre verdskrig vart også Ringberg okkupert til å hyse tyske soldatar nokre veker, og i kjellaren her stod hestane "andføttes". Kvar morgon vart dei vaska i Medhusgrove som renn like forbi Ringberg.

Hol kommune fekk tilbod om å overta Hol mølle i 1946 og ei nedsett nemnd rådde til at so skulle skje, men kommunestyret takka nei til tilbodet mot tre røyser. Grunngevinga var at det snart var slutt på korndyrking i fjellbygdene – og det viste seg å stemme godt. I 1952 vart det mest slutt på all korndyrking i Hol kommune. Hol mølle innstilte drifta året etter. Møllarane har vore Erik Rudningen (i 40 år), Olav Lien og Ola Mikkelsen.

Ringberg er bygd i 1936 av Olav P. Slettemoen. Olav var drosjesjåfør. Bilen han brukte vart seinare bygd om av broren Sigurd til Hols fyrste traktor. Kona Mary dreiv kafé her frå 1937 til 1961, og fyrste vinteren var det også framhaldsskule her. Mary tok ei periode også i mot gjester til full pensjon i påsken og om sommaren. Margit Endrestøl dreiv frisørsalong her nokre år.

Ringheim: Hol Handelslag i Holet

Opptaket til den nye Spareforeningen i Hol vart teke på eit møte den 1. februar 1909. Då fekk ein komite som bestod av Sven Steensen, Ole O. Reinton, Paul Villand, Ole O. Larsgard d.e. og Nils Sveingard i oppdrag å greie ut om det skulle opnast ein filial under det "i fjor ved Geilo station oprettede Handelslag eller om det i tilfælde skulde oprættes et særskilt nyt Handelslag for Hols østre dalføre". (Det som idag er Geilo handelslag vart altså starta i 1908 som Hols handelslag).

Nemnda kom fram til at det burde opprettast ein eigen butikk for øystre dalføret og at den "bør være i Holet i nærheden af Hols kirke". I eit skriv av 10. mars 1909 bad komiteen om at dei som var interesserte i dette, teikna seg som medlemmer. Det var lagt ut ei liste i alle grendene i Øystre Hol og til saman 122 medlemmer teikna seg. På eit møte den 28. april 1909 vart det endelege vedtaket gjort, og av grunnane som blir brukt for å opprette butikken, finn me bl.a. avstanden til Geilo og "som den vesentligste grund for oprettelsen af en handelsforening også for Hols østre Dalføre ble anført at Landhandlerne i Distriktet holder mindre gode varer og som regel meget høie priser".

Frå 1911 leigde dei hus i Tuftebua før dei den 15. november 1921 kjøpte tomta "Ringheim" av Erling Medhus for 6500 kr. Kostnaden med nybygget var 43281 kr.

Bygningen vart teikna av Torleiv Reinton og bygd av Asle Slåtto, Torstein Seim og Sigurd Sundre og stod ferdig i 1922. Den inneheldt to butikkrom, ett lagerrom, ett kontor, ett kjøkken samt sju andre rom og to gangar. Tredje høgda vart bygd på i 1946. Namnet Hol handelslag vart teke i bruk 1925. I Spareforeningen det vart selt alt som var nødvendig for å få eit bygdesamfunn til å fungere, frå spikar til dressar!

Men bygningen husa også andre funksjonar. Frå slutten av 1930 åra var det her dei faste tinga i Hol vart halde. Her var rom til kommunestyremøta for Hol kommune inntil dei fekk bygd eige hus i 1957. Hol lensmannskontor har vore her, det same har Hol sparebank inntil dei bygde i 1957.

Omlegginga av riksvegen forbi Hol førde også til at Hol handelslag måtte flytte verksemda si og nytt bygg vart sett opp i 1981. Gamle handelslaget var etla til riving, men tida gjekk og ingen riving vart gjort. Solveig Treverket kjøpte bygnaden av Hol kommune i 1989 for 50 000 kr. Ho dreiv rosemålarverkstad her i mange år.

Bygginga av kommunehuset i Holet:

- 1916: Kommunestyret vel plannemnd for kommunehuset.
Folkeavstemming om plassering. 484 for Hagafoss, 21 ved Gamlekyrkja.
- 1918: Ferdige teikningar blir lagt fram – ikkje meir skjer.
- 1934: Hol AP ber kommunen ta opp att arbeidet med bygging av kommunehus – nemnd valt
- 1942: Norsk hotellkompani byr fram Haugstomta på Geilo til nytt kommunehus. Kommunestyret deler seg i 3. Nemnd valt.
- 1946: Ny førebuingnemnd for bygging av kommunehus valt.
Delt innstilling, fleirtal for Hagafoss, mindretal for Geilo
- 1947: Fleirtal for bygging på Geilo – mindretalet ankar inn for Kongen.
- 1948: Ordførar Reinton si dobbeltrøyst plasserer kommunehuset på Hagafoss i staden for Geilo.
- 1949: Hol kommunestyre vedtek med 15 mot 5 røyster å byggje kommunehus i Holsbygda og eit administrasjonsbygg på Geilo ("Sentrumsbygget" – i dag Energihuset). Eit vedtak som politikarane framover respekterte – med få unntak – og strida var dermed over.
- 1950: Departementet godkjenner vedtaket.
- 1954: Nye krav om at kommunehuset måtte byggjast på Hagafoss.
Underskriftsliste med krav om å byggje på Geilo
- 1955: Vedtak om å byggje kommunehuset i Hol for 480 000 kr.
Usekje om finansiering.
- 1956: To møter med 1 dags mellomrom stadfesta bygginga av kommunehuset i Hol samt finansieringa.
- 1957: Huset teke i bruk.

Hol nye kyrkje (Hagafoss)

Grunnarbeidet tok til i juli 1918 og grunnsteinen vart lagt ned av sokneprest Eriksen 4. september 1922. Kyrkja er teikna av arkitekt Ole Stein, opphavleg frå Gol og det er tydleg at han har hatt Gamlekyrkja som modell. Det er klare trekk frå den i heile kyrkjebygget. Sigurd Sundre og Torstein Seim fekk anbudet på bygginga med innleigd hjelp frå lokalmiljøet, 19 000 kr (høgste anbudet var 46 000 kr) mens Torleiv Reinton tok på seg å levere vindaugo og trapper. Grunnmuren er sett opp av murmester Jørgensen frå Drammen.

Kyrkja vart innvigd 5. oktober 1924 av biskop Johan Lunde med 1200 menneske til stades. Kostnaden fullt ferdig var 190 000 kr (godt 6 mill. kr i 1998 kr).

Altartavla er måla av kunstmålararen Hans Brusletto frå Geilo (1890–1978) med motivet Jesus som signar dei små borna. Altartavla, preikestolen og døypefonten er laga av treskjerar Hans Borgersen, Oslo. Dei fine glassmåleria er laga av Torvald Ravn og sett inn i 1953.

I 1961 fekk kyrkja nye lyse fargar innvendig og målararbeidet vart utført av Dagfinn Nestegard og Knut Holestøl etter fargeforslag frå arkitekt Arnstein Arneberg.

Tårn-uret er montert i samband med 50 års jubileet i 1974. Det fyrste orgelet vart innkjøpt av private midlar og ofringar og i 1980 fekk kyrkja nytt orgel til 460 000 kr bygd av Eystein Gangfløt i Fredrikstad. Klokkene i kyrkja er frå Olsen og søns klokkestøperi og på den eine står "Gloria in exelsis deo" og på den andre "Land, land høyr herrens ord".

Kyrkja er renovert som ein del av 100 års markeringa i 2024.

Om Gjermund Gullstein (1772-1854)

Hoel-oppløpet/bondeoppløpet:

Gjermund Gullstein, Pål O. Nedremyr og Peder Tufte frå Hol kom til å spela ei viktig rolle i Halvor Hoel-rørsla i 1818, då folk frå heile Hallingdal vart med i bondetoget mot Stortinget. Drive av nøda i bygdene og med mål om å få eit anna styresett, reiste dei mot hovudstaden for å påvirke "høyere politikk".

I Lommedalen vart dei møtt av kaptein Blich med soldater og kanoner, ført til Akershus festning og sett i arrest. I 1827 vart Gjermund dømd til å betale 603 spesidaler, ei bot som førte til at han måtte selge garden Gullstein i Ustedalen. Han flutte seinare til stølen Juven/Juvo.

Fjellførarar over Hardangervidda:

På 1800-talet drog turistar, kunstnarar og vitskapsmenn over den store, ukjente vidda. For mange av dei var det nødvendig å ha førarar med på ferda. Sumaren 1822 reiste botanikaren Blytt, historikaren Munthe, arkitekt Linstow og målaren Flintoe med fjellførarar over vidda mot Hardanger. På ei av Flintoes skisser frå turen finnes det opplysningar om ein Knut og ein Guttorm. Gjermund Gullstein er sannsynlegvis ein annan av bøndene som var med på ferda. Sikkert er det at førarane var bønder frå Ustedalen, for slike oppgaver gav kjærkomne inntekter.

Livet på Ustaoset

Til å begynne med kom hyttefolk med toget (opptil tolv ekstratog i påsken) og ble fraktet til og fra hyttene med hest. Hestekarar ble leid inn fra både Hol og Ål og mange tjenestejenter fra nede i dalen fikk jobb på hyttene.

Det var helt vanlig med forhåndsbestilling av varer ut fra trykte bestillingslister med levering på døra lenge før det ble vanlig med netthandel. For å håndtere bestillinger og handel gjennom påsken måtte det leies inn mye ekstrahjelp, opp til 20 ansatte på butikken i påsken.

I dag kommer de fleste med bil og mange benytter seg av scootertransport. Spesielt ved inngangen til feriene går scooterne i skytteltrafikk til langt på kveld med hyttefolk i alle aldre, mengder av bagasje og ferdigpakkede varer fra butikken. Og når de trenger ferske varer fra butikken, når posten skal hentes eller søppel kastes, så skjer det med ski på beina.

